T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME DİNAMİKLERİ:

EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ NEDENSELLİK ANALİZİ

ESMA TÜRLÜOĞLU

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. AYHAN UÇAK

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma TÜRLÜOĞLU tarafından hazırlanan **TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME DİNAMİKLERİ; EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ NEDENSELLİK ANALİZİ** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca **04/09/2019** günü saat **13:00** 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *...Kabul edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Ayhan UÇAK	Kabul Edilmesine	
Prof. Dr. Ahmet ATAKİŞİ	Kabul Edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ŞENALP	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

06 / 09 /2019

Esma TÜRLÜOĞLU

Tezin Adı: Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi

Hazırlayan: Esma TÜRLÜOĞLU

ÖZET

Geçmişten günümüze ekonomiler için önemli belirleyicilerden biri ekonomik büyüme olmuştur. Ekonomik büyümenin kaynağının tespit edilmesi ve bu doğrultuda uygulamalar yapılması ülkede yaşayan bireylerin refahı için oldukça önemlidir. Ekonomik büyümenin kaynağı oluşturan pek çok değişken bulunmaktadır ve bunlardan biri de dış ticarettir. Küreselleşme süreciyle birlikte dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi araştırılan ve gündemde olan bir konu haline gelmiştir.

Çalışmada dış ticaretin dinamikleri incelenmiş ve ekonomik büyüme ile dış ticaret ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal açıdan büyüme ele alınmış, büyümenin kaynakları ve türlerine değinilmiştir. Aynı zamanda dış ticaretle ilgili kavramlar, ihracat ve ithalat açıklanmış ve ihracat-ithalat türleri özetlenmiştir. Ayrıca iktisadi akımların büyümeyi açıklamada kullandıkları metotlar olan büyüme teorileri tek tek incelenmiştir. İkinci bölümde ise Türkiye'de büyüme kavramı ele alınmış Osmanlı döneminden günümüze kadar olan süreçte dış ticaret ve ekonomik büyüme verileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise ekonomik büyüme ve dış ticaret verileri üzerine ekonometrik analiz uygulanmıştır. Öncelikle verilerin durağanlıkları sonra VAR modeli üzerinden Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Daha sonra modelin otokorelasyon içerip içermediği test edilmiş, varyans ayrıştırması ve etki tepki analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, İhracat, İthalat, Granger Nedensellik Testi, VAR analizi

Name of Thesis: Dynamics of Economic Growth: The Relationship between Economic Growth and Foreign Trade Causality Analysis
Prepared by: Esma TÜRLÜOĞLU

ABSTRACT

Economic growth has been one of the important determinants for economies from past to present. Identifying the source of economic growth and implementing it in this direction is very important for the well-being of individuals living in the country.There are many variables that make up the source of economic growth, and one of which is foreign trade.Along with the globalization process, the impact of foreign trade on economic growth has been investigated and has become an issue on the agenda.

In this study, the dynamics of foreign trade are examined and the relationship between economic growth and foreign trade is analysed. The study consists of three parts. In the first part, the conceptual growth has been considered, the sources and types of growth have been mentioned. At the same time, concepts related to foreign trade, export and import are explained, export and import types are summarized. In addition, growth theories which are the methods used by economic thoughts to explain growth are examined one by one. In the second part, the growth concepts of Turkey is discussed, foreign trade and economic growth from the Ottoman period to the present are examined. In the third part, econometric analysis is applied on economic growth and foreign trade data. Firstly, the stability of data's are analysed and then Granger Causality Analysis is applied with VAR model. Then, the model has been tested for autocorrelation, variance decomposition and effect response analysis are performed.

Key Words: Economic Growth, Export, Import, Granger Causality Test, VAR analysis

TEŞEKKÜR

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen ve bana destek veren tez danışmanım, Prof. Dr. Ayhan UÇAK (Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi İktisat Bölümü) ve başta değerli hocalarım Prof. Dr. Ahmet ATAKİŞİ ve Öğr. Gör. Dr. Umut Erksan ŞENALP olmak üzere; lisans ve yüksek lisans eğitimimi aldığım Trakya Üniversitesi iktisat bölümü tüm hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Hayatım boyunca olduğu gibi, çalışmalarım süresince de desteğini esirgemeyerek hep yanımda olan aileme ve dostlarıma teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
TEŞEKKÜR ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **vii**
ÇİZELGE DİZİNİ ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **ix**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1. Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Hakkında Bilgi ve Büyüme Teorileri 3
1.1.Ekonomik Büyüme Hakkında 3
1.1.1.Ekonomik Büyüme Türleri 6
1.1.2.Ekonomik Büyümenin Dinamikleri 8
1.1.2.1.Sermaye birikimi 9
1.1.2.2.Nüfus ve İşgücü artışı 10
1.1.2.3.Teknolojik Gelişme 11
1.1.2.4.Doğal Kaynaklar 12
1.2.Dış Ticaret Hakkında 13
1.2.1. İhracat Tanımı ve İhracat Türleri 14
1.2.2.İthalat Tanımı ve İthalat Türleri 17
1.2.3.Dış Ticaret Politikaları 19
1.2.3.1.Dış ticaret Amaçları 20
1.2.3.2.Dış Ticaret Araçları 21
1.3.Büyüme Modelleri 22
1.3.1.Geleneksel Büyüme teorileri 24
1.3.1.1. Merkantilist Dönem 24
1.3.1.2.Fizyokratlar 25
1.3.2.KLASİK BÜYÜME MODELLERİ (A.SMİTH) 27

1.3.2.1.David Ricardo Modeli 30
1.3.2.2.Robert Malthus 33
1.3.3.Karl Marx Büyümesi (Sosyalist Büyüme Modeli) 34
1.3.4.Schumpeter Büyüme Modeli 36
1.3.5.Keynesyen Model 38
1.3.6.Harrod-Domar Modeli 39
1.3.7Neoklasik Büyüme Modeli 44
1.3.8.İçsel Büyüme Modelleri 48
1.3.8.1.İçsel Büyüme Modellerinin Sınıflandırılması 52
1.3.8.2.Bilgi Üretimi ve Taşmalar 52
1.3.8.3.Beşerî Sermaye Modeli 55
1.3.8.4.Ar-Ge Modeli 57
1.3.8.5.Kamu Politikası Yaklaşımı 59
1.3.8.6. AK Modeli 61

İKİNCİ BÖLÜM 64
2.TÜRKİYE DE DIŞ TİCARET VE BÜYÜME İLİŞKİSİ 64
2.1.Osmanlı Dönemi 64
2.2.Cumhuriyet Dönemi 65
2.2.1. 1923-1945 Dönemi 65
2.2.2. 1946-1980 Dönemi 68
2.2.3. 1981-2000 Dönemi 73
2.3.Dış Ticaret ile Ekonomik Büyümeyi Konu Eden Çalışmalar 75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 79
3. Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Ekonometrik Analizi 79
3.1.Veri ve Yöntem 79
3.2.Durağanlık tespiti (Augmented Dickey-Fuller) 79
3.2.1.Augmented Dickey-Fuller Test Sınaması 83
3.2.2. Phillips-Perron Testi 85
3.3.VAR Modeli Analizi 88
3.3.1.Otokorelasyon Testi 92

3.4.Granger Nedensellik Testi 94
3.5.Varyans Ayrıştırması ve Etki Tepki Analizi..... 97
3.5.1.Etki Tepki Analizi 97
3.5.2. Varyans Ayrıştırması..... 99

SONUÇ VE ÖNERİLER..... 103
KAYNAKÇA 107
EKLER..... 117
ÖZGEÇMİŞ..... 121

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Ekonomik Büyüme 4
Şekil 2. Ekonomik Büyüme Teorileri 23
Şekil 3. Ricardo'ya Göre Büyüme Sürecinin İşleyişi 32
Şekil 4. Durağan Durum Dengesi 47
Şekil 5.İçsel Büyüme Teorileri Kaynakları 51
Şekil 6. Büyüme Durağanlık Grafiği 81
Şekil 7. İhracat Durağanlık Grafiği 82
Şekil 8. İthalat Durağanlık Grafiği 82
Şekil 10. AR Karakteristik Polinomu 93
Şekil 11. Etki-Tepki Analiz Sonuçları 98

ÇİZELGE DİZİNİ

ÇİZELGE 1. Dış Ticaret Ve Büyüme Verileri (1923-1945) 67
ÇİZELGE 2.Dış Ticaret Ve Büyüme Verileri (1946-1980) 71
ÇİZELGE 3. Dış Ticaret ve Büyüme Verileri (1981-2000) 74
ÇİZELGE 4. Literatür Taraması 76
ÇİZELGE 5. Büyüme ADF Test Sonucu 84
ÇİZELGE 6. İhracat ADF Test Sonucu 84
ÇİZELGE 7. İthalat ADF Test Sonucu 85
ÇİZELGE 8.Büyüme Phillips Perron Test Sonucu 87
ÇİZELGE 9.İhracat Phillips Perron Test Sonucu 87
ÇİZELGE 10. İthalat Phillips Perron Test Sonucu 87
ÇİZELGE 11.Gecikme Uzunluğu 91
ÇİZELGE 12.Otokorelasyon-LM Test Sonucu 92
ÇİZELGE 13. Büyüme Granger Nedensellik Test Sonucu. 95
ÇİZELGE 14. İhracat Granger Nedensellik Test Sonucu 95
ÇİZELGE 15. İthalat Granger Nedensellik Test Sonucu 96
ÇİZELGE 16.Büyüme Varyans Ayrıştırması Sonucu 100
ÇİZELGE 17. İhracat Varyans Ayrıştırması Sonucu 101
ÇİZELGE 18. İthalat Varyans Ayrıştırması Sonucu 102
ÇİZELGE 19. VAR Modeli Analiz Sonucu 117
ÇİZELGE 20. Analizde Kullanılan Veriler 119

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADF: Augmented Dickey-Fuller Test (Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi)

AR-GE: Araştırma Geliştirme

BYKP: Beş Yıllık Kalkınma Planı

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF: International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)

KDV: Katma Değer Vergisi

OECD: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı)

REDK: Reel Efektif Döviz Kuru

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TL: Türk Lirası

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

PP: Phillips-Perron Test

VAR: Vektor Autoregression (Vektör Otoregresyon)

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirleyicilerinden biri olan ekonomik büyüme, iktisatçılar tarafından araştırılan bir konu olmuştur. Ekonomik büyümenin kaynağının araştırılması ve bu kaynak doğrultusunda iktisadi politikaların uygulanması, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için gereklidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, pek çok ekonomik ve siyasal problemlerle karşılaşan ülkemizde çeşitli ekonomik büyüme ve dış ticaret politikaları uygulanmıştır. Bunları genel itibariye iki yaklaşım olarak sınıflandırmak mümkündür. İlki; ithal ikameye dayalı, diğeri ise; ihracata dayalı büyüme politikasıdır. 1960'lı yıllarda uygulanan ithal ikameci yaklaşım, ülkenin ithalat yoluyla dış ülkelerden alarak üretime dahil ettiği ürünleri, ülkenin kendi içinde kendi kaynaklarıyla üretmesini amaçlayan politikadır. Sanayileşmenin gelişebilmesi için gerekli ulaşım, iletişim, altyapı ve enerji gibi yatırımlar devlet tarafından karşılanmıştır. Dış ticarette ithalatın kısıtlanmasına yönelik politikalar uygulanmıştır. Ülkenin içindeki sanayinin uluslararası rekabetten korunması hedeflenmiştir. Bahsi geçen dönemde sanayinin milli gelir içindeki payı artmıştır. Ancak ülke içinde yeni teknolojiler üretilememesi ve döviz darboğazı yaşanması nedeniyle ithal ikameci yaklaşım başarısızlıkla neticelenmiştir.

24 Ocak 1980 yılı itibariyle ithal ikameci yaklaşımdan ihracata dayalı büyüme politikasına geçilmiştir. Bu anlayış ile dış ticaret büyük ölçüde serbestleşmiştir. İhracatı destekleyen politikalar izlenerek ekonomik büyümenin sürdürülebilir kılınması hedeflenmiş fakat hedeflerden çok farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Esnek kur politikası uygulanmaya başlanmış ve TL, ABD doları karşısında devalüe edilmiştir. Ülkemiz sanayisine dış ticaret rekabet gücünü arttırmak amacıyla destek verilmiştir ve dış ticaret hacminde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Fakat bu artışlar nispeten ithalatta çok büyük, ihracatta ise küçüktür

Ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılamamak ve dış açığın (cari açığın) ana kökeni olarak artan dış ticaret açığı, son yıllarda Türkiye ekonomisinin önemli sorunlarından olmuştur. Ekonomik büyüme sağlandığında artan dış ticaret açığı ile

birlikte sürekli dış açık veren ekonomide, dış ticaret açığı ve dolayısıyla dış açık azaldığında da ekonomik daralma gerçekleşmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, Türkiye'de ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisini ortaya koymak; dolayısıyla ihracata dayalı büyüme politikasının, Türkiye için 1980-2017 yıllarında geçerliliğini analiz etmektir.

Çalışmada 1923'ten itibaren, dış ticaret ve ekonomik büyüme politikalarının ve siyasal, sosyo-ekonomik gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. 1980-2017 yılları dış ticaret göstergeleri olarak; ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Sonuç olarak, ihracat ve ithalatın büyümeye kaynaklık ettiği tespit edilmiştir. Ekonomik büyümenin dış ticaret dinamikleri incelendiğinde, ihracatın ithalata göre daha anlamlı bir ekonomik büyüme sonucu doğurduğu anlaşılmaktadır. Türkiye ekonomisinde ithalat da ekonomik büyüme üzerinde çok etkili bir dış ticaret unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise, ekonomide üretimin ithal girdilerle sağlanması ve dolayısıyla ithalat kaynaklı büyüme ve ihracat gerçekleştirilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Hakkında Bilgi ve Büyüme Teorileri

1.1.Ekonomik Büyüme Hakkında

Ekonomik büyüme, makro iktisadın en önemli alanlarından biri olagelmiş ve pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu sebeple ekonomik büyümenin tanımı hususunda, pek çok kaynak bulunmaktadır. Kabaca bir ülkenin belli bir zaman içinde, ki bu genellikle bir yıl olarak varsayılmaktadır, üretim kapasitesinde ve üretilen mal, hizmet miktarında meydana gelen artışlardır.

Çeşitlilik gösteren ekonomik büyüme tanımının bir diğeri de Gayri Safi Yurtiçi Hasılada (GSYİH) meydana gelen reel artışlar ve dolayısıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın ülke nüfusuna bölünmesi ile elde edilen kişi başına GSYİH' deki reel artışlar şeklindedir. Bu reel artışlar ekonomik büyümenin sayısal olarak ölçülebilen bir olgu olduğunu göstermektedir (DİNLER, 2008, s. 174).

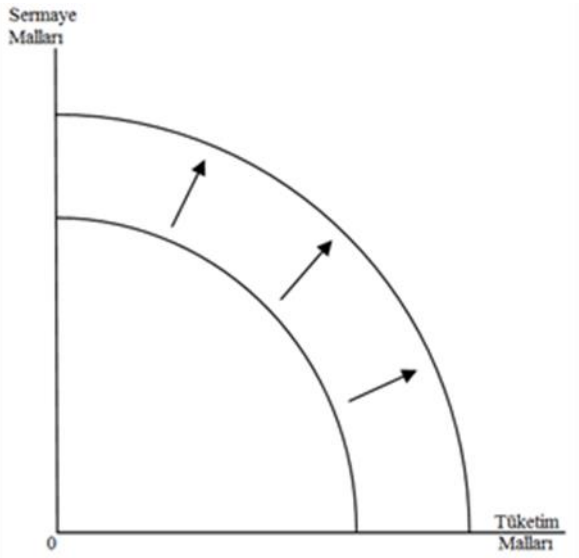
Büyümenin reel olup olmadığı yani GSYİH' deki artışların fiyattaki değişimlerden arındırılıp arındırılmadığı, büyümenin sağlıklı bir şekilde ölçülmesi için önemlidir. Çünkü büyüme, nominal olarak hesaplandığında bir önceki yıla göre oluşan büyüme aslında üretim miktarı artışından değil de fiyat artışlarından gerçekleşebilir. Bu durum reel hayata yansımayan bir büyüme demektir.

Ekonomik büyüme, genel itibariyle iki şekilde gerçekleşmektedir. Ülkenin üretim faktörlerinde meydana gelen sayısal artışlar, üretim kapasitesinin genişlemesi şeklinde ya da üretim faktörlerinin verimliliğinde meydana gelen iyileşme şeklindedir.

Üretim faktörlerinin sayısının ve verimliliğinin artması ancak uzun dönemde gözlemlenebilecek olaylar olması itibariyle ekonomik büyüme uzun dönemli dinamik bir değişkendir.

Ekonomik büyüme, bir ülkenin üretebileceği tüm mal ve hizmet miktarının birleşimlerinin yer aldığı üretim imkanları eğrisinin şekil1'de görüldüğü gibi, sağa doğru kayması ile gösterilebilir.

Şekil 1. Ekonomik Büyüme

Benzer şekilde toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasında etkili olan tüm faktörler ekonomik büyümenin göstergeleri arasında yer alır.

Ekonomik büyümenin ölçülmesinde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla göstergesi önemli bir belirleyici olarak kullanılmaktadır. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'da esas olan ülkenin sınırları içinde gerçekleşmesi ve belli bir dönemi kapsamasıdır.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla nominal ve reel olmak üzere iki şekilde ölçülür. Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (NGSYİH), bir ülkede belirli bir zaman içinde üretilen mal ve hizmetlerin aynı dönem içindeki piyasa fiyatlarıyla yani cari fiyatlarla hesaplanan parasal değeridir. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (RGSYİH), bir ülkede belirli bir zaman içinde üretilen mal ve hizmetlerin baz alınan belli bir yılın fiyatlarıyla yani sabit bir fiyatla hesaplanan değerini ifade eder. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki yıllık fiyat değişimlerinin ortadan kaldırılmış halidir. Yani Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla enflasyondan arındırılmış Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dır. Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ekonomik büyümenin belirlenmesinde doğru bir ölçüm değildir. Çünkü Nominal Gayri Safi Yurtiçi

Hasıla'daki artışın bir kısmı üretilen mal ve hizmet miktarındaki artış olurken; diğer bir kısmı yıllık fiyat artışından yani enflasyondan kaynaklı bir artış olabilir. (DİNLER, 2008, s. 175) Bu da hesaplanan büyümenin reel etkileri konusunda yanıltıcı olabilir.

Bir ülke içinde üretilen mal ve hizmet miktarını Q_1 ile gösterdiğimizde, yine bu ülkenin fiyatlarını P_1 ile gösterdiğimizde bu ülke için,

Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla: $\sum Q_1 P_1 \ldots$.

Bir ülke içinde üretilen mal ve hizmet miktarını Q_1 ile gösterdiğimizde, baz alınan yılın fiyatını P_1^* ile gösterdiğimizde bu ülke için,

Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla: $\sum Q_1 P_1^* \ldots$ şeklinde hesaplanır. (ÜNSAL, 2009, s. 5,10)

Ekonominin GSYİH'sı büyürken, bunun hangi belirleyici kalemden gerçekleştiği büyük önem taşır. Burada önemli olan husus, büyümenin kaynağının belirlenmesidir. Sürdürülebilir bir büyüme, yatırım harcamalarındaki artışın önderlik ettiği bir ortamda gerçekleşebilecektir. Zira böylelikle ekonomi ileriki dönemlere daha büyük bir üretim kapasitesi ile girebilecek ve bu da sürdürülebilir bir büyüme hızının dinamiği olabilecektir. (APAK & UÇAK, 2007)

Ekonomik büyüme ele alınırken dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, zaman zaman konuşma dilinde birbirleri yerlerine de kullanılabilen büyüme ve kalkınma kavramlarıdır. Ekonomik büyüme, sayısal olarak ülkenin nüfusunun, işgücünün ve üretime katılan fonksiyonların artmasını ifade etmektedir. Fakat iktisadi kalkınma, bir ülkenin üretim yapısının yüksek katma değerler üretebilecek biçimde dönüştürülmesi ve ortaya çıkan ürünün o toplumu oluşturan gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılarak yaşam standartlarının yani refah düzeyinin yükseltilmesini ifade etmektedir. (KAYNAK, 2011, s. 77)

Ekonomik büyüme ve kalkınma birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlar olsa da başlı başına ekonomik büyüme kalkınma için yeterli değildir. Ancak kalkınmanın oluşabilmesi için ekonomik büyümenin sağlanması ön koşul niteliğindedir.

Kalkınma bir ülkenin ekonomisinde; eğitim, sağlık, hak, hukuk, özgürlükler gibi pek çok alanında olumlu bir değişikliği ifade ederken; ekonomik büyüme için bir dönüşüm söz konusu değildir. Bu iki kavram her ne kadar birbirlerinden farklı olsa bile, ikisi gerçekte aynı olayın akışı içinde birleşir; birini diğerinden ayrı olarak incelemeye imkân yoktur. (ÜLGENER, 1991, s. 410)

1.1.1.Ekonomik Büyüme Türleri

İktisadi büyümenin türlerini dokuz başlık altında kısaca açıklamak gerekirse;

Açık Büyüme: Bu büyüme türünde sermaye, emek gibi üretim faktörleri, uluslararası platformdan sağlanabilmektedir. Serbest piyasa ekonomilerinde, bu tür büyüme gerçekleşmektedir.

Kapalı Büyüme: Devletin, ekonominin her türlü problemine müdahale ettiği, dış ülkelerle olan ticaretlerin oldukça düşük olduğu, devletin kendi kaynaklarına dayalı üretim yapıldığı ekonomilerde kapalı büyüme söz konusu olmaktadır.

Planlı Büyüme: Ekonomideki kaynakların olabildiğince etkin kullanılması ve bu kaynaklardan daha fazla verim elde etmeyi amaçlayan ekonomilerin belli bir plan dahilinde üretimin hangi kaynaklarla ne kadar üretileceği gibi konulara karar verilerek gerçekleştirilen büyüme türüdür.

Spontane Büyüme: Üretim faktörlerinin devlet müdahalesinden bağımsız bir şekilde hareket ederek belli bir büyüme gerçekleşmesine spontane büyüme denmektedir.

Dengeli Büyüme: Üretime katılan kaynaklarla elde edilen mal ve hizmet çıktısının karşılığı olarak bu çıktının pazarının yani talebinin olmasını hedefleyen büyümedir. Arz yaratıcıları kaynak israfının olmaması için ürettiklerinin pazarlarını bulmalıdır. Diğer bir deyişle sektörler birbirlerine bağımlı şekilde hareket ederler. (KIZILKAYA O. , 2013)

Dengesiz Büyüme: Ekonomide yer alan tüm sektörlerin birbiri ile dengeli bir şekilde hareket etmesinin gerçeğe uymadığı düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Seçilen bir ya da birkaç sektöre yatırım yapılarak büyümenin gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

Biyolojik Büyüme: Bu büyüme türünde ekonomilerdeki büyüme, canlılardaki büyümeye benzetilmiştir. Büyümenin öncelikle hızlı bir şekilde olacağı daha sonra yavaş bir büyümenin gerçekleşeceği ve giderek büyümenin duracağı hatta gerileyeceği öngörülmektedir.

Durgun Büyüme: Büyümenin ölçeği olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki artış hızının, nüfus artış hızına eşit olduğu büyüme türüdür. Yani bu durumda Kişi Başına Gelir artış hızı sıfır olmaktadır.

Üstel Büyüme: Büyümenin hızının gittikçe arttığı ekonomilerde büyümeyi tanımlayan büyüme türüdür.

Birleşmiş Milletler 1996 yılında yayınladığı İnsani Kalkınma Raporunda ekonomiler açısından tehlike arz eden ve ekonomilerin uzak durması gereken kötü büyüme türlerinden bahsetmiştir. Bu büyüme türlerini şu şekilde açıklayabiliriz:

Acımasız Büyüme: Böyle bir büyümede üretim artışı ve gelir artışı yaşanırken bu gelirin bölüşümü konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Yani büyüme arttıkça gelir dağılımında adaletsizlikler gözlenmektedir. Oluşan büyüme ve gelirin büyük kısmı toplumun belli bir kesiminde toplanmaktadır. (ÇAVUŞ, 2017)

İşsiz Büyüme: Büyümenin gerçekleştiği ekonomilerde istihdamın da artması beklenir. Fakat bazı ekonomilerde büyüme artmasına rağmen işsizlikte azaltıcı etki yaratmaz. Böyle bir büyüme BM tarafından kaçınılması gereken büyüme olarak tanımlanmaktadır.

Köksüz Büyüme: Bazı ülkelerde büyüme gerçekleştiğinde toplumun sosyal ve kültürel değerlerinde değişmeler ve bozulmalar yaşanabilmektedir. Böyle durumlarda ekonomi gelişse bile toplumda değer kaybı yaşanmaktadır. Böyle bir büyümede istenmeyen büyüme türleri arasındadır.

Sessiz Büyüme: Bu büyüme ile ülkelerdeki bireylerin hak ve özgürlükleri konusunda sıkıntılar yaşaması, büyüme iyileşirken demokratikleşmenin kötüleşmesi söz konusudur. Özellikle toplum açısından istenmeyen bir büyümedir.

Geleceksiz Büyüme: Büyüme gerçekleşmesi için üretimde kullanılan doğal kaynakların büyük bölümünün doğaya dönüştürülemeyen kaynaklar olması hem ekonomilerin hem de insanlığın geleceğini tehdit eden bir büyüme şekli gerçekleşmektedir. Bu büyümenin yaşandığı ekonomilerde çevrenin kirlenmesi, bazı bitki ve hayvan türlerinin yok edilmesi ve doğanın tahribatı söz konusudur. Bu büyüme tarzının tehlikeli olması ve sürdürülebilir büyümeyi sağlayamaması açısından son dönemlerde üzerinde oldukça durulan ve eleştirilen bir konu haline gelmiştir. (ÇAVUŞ, 2017)

1.1.2.Ekonomik Büyümenin Dinamikleri

Politika yapıcılar açısından büyüme ve büyümenin kaynaklarının açıklanması, ekonomik politikaları belirleme hususunda oldukça önemli olmuş ve günümüzde de ülkeler arasında popülerliğini korumaktadır. Ekonomik büyümeyi sağlayabilmek ve bu ekonomik büyümeyi kalıcı hale getirebilmek ülkeler için son dönemlerde araştırılması gereken konulardır. Bir ekonomide herhangi bir değişkeni belirleyen pek çok değişken olmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin kaynakları çeşitlilik göstermektedir.

İktisadi büyümeyi üretim miktarındaki artışlar şeklinde ifade ettiğimize göre büyümenin kaynağı olarak üretim sürecine dahil olan tüm faktörleri gösterebiliriz. Bu faktörleri kabaca şu şekilde sıralayabiliriz;

- Sermaye birikimi
- Nüfus ve işgücü
- Doğal kaynaklar
- Teknolojik gelişmeler

Üretim sürecine dahil olan üretim faktörlerinin fonksiyonu, aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

Y= f(L,K,N,T)

Bu fonksiyonda L, nüfusu yani üretime dahil olan işgücü miktarını; K, sermayeyi; N, doğal kaynakları ve T ise teknolojik ilerlemenin üretimdeki göstergesini ifade etmektedir. Üretim faktörlerinin, büyüme üzerindeki etkisini tek tek açıklayalım:

1.1.2.1.Sermaye birikimi

Sermaye birikimi, üretim faktörleri arasında en önemlilerindendir. Sermaye birikimi mal ve hizmet üretimi için gerekli olan ve üretimi kolaylaştıran çeşitli makine, teçhizat, bina, ulaşım araçları, sanayi gereçleri, tesisler gibi unsurları içermektedir. Diğer bir ifadeyle sermaye, üretim için kullanılan ve insan eliyle yapılmış olan araç gereçlerin tümüdür.

Sermaye büyüme amacıyla hareket eden ekonomiler için en temel ve en önemli kaynaktır. Çünkü işçiler ancak kullandıkları araç gereç, fiziki sermaye malzemeleri var ve yeterli ise üretken olabilir. İşçilerin yetersiz sermayeyi ikame etmeleri mümkün değildir. Bu yüzden sermaye birikimi olmaksızın üretim faaliyeti varlığından bahsetmek anlamsız olmaktadır. (GÜNÇAVDI & KÜÇÜKÇİFÇİ, 2012)

Eğer bir ülkede yeterli yatırım ve tasarruf yapmaya yetecek gelir düzeyi var ise bu ülke yeterince sermaye birikimi yapabiliyor demektir. Sermaye birikimi olan ülkeler üretim kapasitelerini genişleterek daha fazla üretim yapabilmektedir. Dolayısıyla yüksek gelir elde edip sermaye birikimi yapabilen ülkeler ekonomik büyüme sağlayarak daha fazla gelir elde etmiş olurlar. Eğer yetersiz sermaye birikimine sahip bir ülke söz konusu ise bu ülke sermaye birikimini arttırmak için yatırımı güçlendirmeli ve kaynaklarının bir kısmını yatırım için kullanmalıdır. Kaynakların bir kısmının yatırıma ayrılması tüketimin azaltılmasını gerektirmektedir.

1.1.2.2.Nüfus ve İşgücü artışı

Üretime katkı sağlayan her türlü kas ve beyin gücünü oluşturan faktöre işgücü adı verilmektedir. İşgücü üretimde hem fiziksel güce hem de zihinsel güce dayalı katkı sağlamaktadır. Nüfustaki artış üretimdeki emeği de arttıracağından ekonomik büyümenin belirleyicisidir. Nüfustaki artışın üretimi etkileyen kısmı, çalışma yaş aralığında olan kısımdır. Ancak bu çalışma çağında olan kısmın hepsi aktif halde çalışıyor olmayabilir. Dolayısıyla askerlik, öğrenim ve sağlık nedenlerinden dolayı çalışamayan kısmı bu çalışma yaş aralığındaki kısımdan çıkararak toplam işgücü elde edilmektedir.

Nüfus, ekonominin arz yanına yani üretim sürecine katı sağlamanın yanı sıra ekonominin talep yönü olan tüketim ve üretileni bölüşüm sürecinde de aktif olarak yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle bir yandan ekonomik büyümeyi etkileyen ekonomik faaliyetlerin öznesi konumunda yer alan nüfus, diğer yandan ise bu ekonomik faaliyetlerden etkilenen konumdadır. (TABAN, 2008, s. 17) Beşerî sermaye üretime dahil olmakta ve ekonomi için iç pazar yaratmaktadır.

Nüfusun ekonomik büyümeye, niceliksel olarak katkısının yanında niteliksel katkısı da önemlidir. Aktif çalışan nüfusun fazla olması üretimi arttırıp ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Fakat nüfusun nitelik açısından da gelişmiş olması önemlidir. Nüfusun sağlıklı, eğitimli ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmesi işgücünün verimliliğini olumlu yönde etkilemektedir. Bu da literatürde beşerî sermaye kavramı ile açıklanmaktadır. Beşerî sermaye üretim sürecine dahil olan ve diğer üretim faktörlerinin daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlayan, işgücünün bilgi, beceri, birikimi ve dinamizmi ile ilgili olmaktadır. (MANGA, BAL, ALGAN, & KANDIR, 2015) Literatürde özellikle modern büyüme teorilerinde yeri oldukça önemli olan beşerî sermaye teknolojik gelişmeler eşliğinde dikkate alınmıştır. İktisatçılar ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ve sürdürülebilir kılınabilmesi için teknolojik gelişmeyi özümseyen bir beşerî sermayenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Nüfus artışı, nüfusun üretimdeki yerini temsil eden işgücü için emeğin azalan verimler yasası devreye girene kadar üretimde artışa sebep olacaktır. Yani ekonomik

büyümede bir artışa neden olacaktır. Emeğin marjinal verimliliğinin ortalama verimliliğinden daha hızlı artması son bulduğunda üretime eklenen her bir işgücü miktarı üretim artışına katkı sağlamayacaktır. Yani ekonomik büyümede olumsuz bir etkiye neden olacaktır.

Nüfus artışının üretimdeki etkisi ülkede oluşan istihdam düzeyi ile belirlenmektedir. Büyümeye olumlu etkisinin yanı sıra ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirlemede kullanılan önemli bir makroekonomik faktör istihdam oranıdır. Dolayısıyla işgücü büyümeye etkisinin yanında kalkınma konusunda da belirleyicidir.

1.1.2.3.Teknolojik Gelişme

Teknolojik gelişme ekonomik büyümeyi verimlilik artışı, daha kısa sürede daha fazla ürün ortaya koyma biçiminde etkilemektedir. Dolayısıyla teknolojik gelişme ekonomik büyüme için gerekli olan üretim artışının sağlanmasını ve büyümenin sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

Üretim sürecinde bilgi, teknik ve organizasyon ile daha ucuza daha kaliteli mallar üretmemizi sağlamakta teknoloji üretim kapasitesini arttırmaktadır. Dolayısıyla üretim kapasitesindeki artışlar çıktı artışına ve bu da ekonomik büyümeye dönüşmektedir. Teknoloji, daha az miktarda girdiyle daha fazla çıktı sağladığı gibi üretilen ürünün kalitesini de arttırabilmektedir.

Ayrıca teknolojik gelişme, sermaye birikimini arttırmakta ve ihracatı arttırarak dış ticarette rekabet gücüne olumlu yönde etki etmektedir. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik güçleri, teknoloji ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Teknolojiye sahip ülkeler, girdiyi uygun bir şekilde işleyerek, çıktıda verimlilik sağlayarak ve buna uygun politikalar izleyerek üretim gücüne sahip olmuş ve gelişmiş ülkeler arasında yer almışlardır.

Teknolojik gelişmeyi bölüşüm üzerine etkileri açısından sermaye yoğun, emek yoğun ve nötr teknolojik gelişme şeklinde üç sınıfa ayırmak mümkündür. (KARŞIYAKALI, 2008) Üretim faktörlerinin hepsinde verimliliğin artışının aynı oranda olması nötr teknolojik gelişme (yansız) olarak tanımlanmaktadır. Yani aynı miktarda ve aynı kalitedeki girdi ile daha çok çıktı elde edilmesidir. Sermaye yoğun ve emek yoğun teknolojik gelişmelerde sermaye ya da emeğe bir kayma söz konusu olduğu için bu teknolojik gelişmelere yanlı teknolojik gelişme de denmektedir. Sermaye yoğun teknolojik gelişmede sermaye daha fazla kullanılarak emekten tasarruf edilirken emek yoğun teknolojik gelişmede sermayeden tasarruf edilmektedir.

1.1.2.4.Doğal Kaynaklar

Doğal Kaynaklar, kısaca üretimde kullanılan insanın dahil olmadığı her türlü faktördür. Bunlar akarsular, göller, denizler, toprak, madenler ve yeraltı zenginlikleri, ormanlar ve hayvanlar gibi doğal zenginliklerdir. Kıt olması itibariyle doğal kaynakları üretime etkin bir şekilde dahil etmek önemlidir.

Her ülke için farklılık gösteren doğal kaynaklar, ülkelerin coğrafi konumuna ve yapısına, ilkim koşullarına ve bitki örtüsüne göre şekillenmektedir. Doğal kaynakların dünya üzerindeki dağılımı homojen olmamakla birlikte ülkelerin gelişmişlik düzeylerine etkisi de aynı değildir. Doğal kaynaklar, ekonomik büyümenin olmazsa olmazı değildir çünkü hali hazırda doğal kaynağa sahip olmayan ülkeler, doğal kaynağa sahip ülkelerden ticaret yaparak üretimine katabilmektedir.

Bir ülkede doğal kaynakların çok olması o ülke için avantaj sağlayıp ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Ancak önemli olan doğal kaynağa sahip olmak değil o doğal kaynağı uygun teknoloji ile işleyip organize bir şekilde üretime katarak etkin kullanabilmektir.

Ekonomik büyümenin diğer belirleyicileri sosyal, kültürel ve siyasi etmenlerdir.

1.2.Dış Ticaret Hakkında

En basit tanımıyla dış ticaret, uluslararası platformda her türlü mal ve hizmetin kâr amacı güdülerek, belirli bir ücret karşılığında alım satım işlemidir. Ülkeler ya da bölgeler arasında mal ve hizmetlerin transferidir. Kısaca ihracat ve ithalat faaliyetlerinin tümü olarak tanımlanabilir. Ticaretten bahsedebilmek için kâr amacıyla hareket edilmesi gerekmektedir.

Ekonomiler, her türlü mal ve hizmet ihtiyaçlarını kendi sınırları içinde, kendi kaynaklarıyla üretemezler. Dolayısıyla her ülke dış ticarete ihtiyaç duyabilir. Ekonomiler üretemedikleri mal ve hizmeti; üretim için gerekli olan hammadde ve yan ürünü; üretimi geliştirmek için gerekli olan bilgi ve teknolojiyi diğer ülkelerden dış ticaret yoluyla satın alabilirler.

Ekonomilerin her mal ve hizmeti üretemeye çalışması hem zaman hem de kaynak yetersizliğinden dolayı imkansızdır. Bu yüzden ülkelerin sahip olduğu kaynaklara göre iş bölümü yapmaya gitmesi ve en iyi olduğu mal ve hizmeti üretmeye çalışması gerekmektedir. Böylece ülkeler ürettikleri mal ve hizmette uzmanlaşarak diğer ülkelere satabilecek, aynı şekilde gerekli olan mal ve hizmeti de onlardan satın alabilecektir. Diğer taraftan iş bölümü kaynakların en etkin şekilde kullanılmasına da yardımcı olacaktır. (SAVCI, 2009)

Dış ticaret, sadece ülkelerin mal ve hizmetlerin bazılarını üretememesi ya da yeterli üretim sağlayamamasından değil üretim maliyetlerinde farklılıktan dolayı da gerçekleşebilir. Dolayısıyla ülkeler ekonomik birimlerinin maksimum fayda sağlayabilmeleri için üretilen ürünü kıyasla daha ucuz olan ülkeden satın almaları gerekmektedir. Ayrıca ülkeler kendi kaynaklarıyla daha pahalıya üretecekleri bir mal veya hizmeti başka bir ülkeden daha az maliyetli bir şekilde alabilir, daha ucuza mal ettikleri mal ve hizmetleri de diğer ülkelere satabilir.

Dış ticaret, ülkelerin ekonomik gücünü temsil eden göstergelerden biri olmaktadır. Dış ticaret yalnızca ekonomik değil siyasal açıdan da ülkelerin diğer ülkelere göre söz sahibi olmasını, zenginleşmesini, büyümesini ve kalkınmasını sağlamaktadır. Bu yüzden ülkelerin güçlü olabilmesi için dış ticarete ve dış ticaret politikalarına önem

vermesi gerekmektedir. Bir ülkenin dış ticarette gelişebilmesi için kullandığı teknoloji düzeyi ve uzmanlaşması ile yakından ilgilidir.

İkinci dünya savaşıyla birlikte serbestleşmeye gidilen dış ticaretin ihracat ve ithalat olmak üzere iki ana şekli bulunmaktadır. Ancak dış ticareti sadece ithalat, ihracat değil sosyal, siyasal, toplumsal, kültürel faktörler ve teknolojiye ne denli sahip olduğu da etkilemektedir. Ayrıca dış ticaret ülkelerin büyüme, işsizlik, kalkınma, piyasa dengeleri, enflasyon gibi makro değerlerini etkilemektedir. Bu bağlamda dış ticaret ülkenin gelişmişliğine katkı sağlayarak toplumsal refahı etkileyen bir değişkendir. (KÖKSAL, 2016)

Dış ticaret hacmi. belirli bir dönem bir ülkenin ihracat ve ithalatının toplamı olarak ifade edilmektedir. Dış ticaret açığı, ülkenin ithalatının ihracatını aşması durumudur. Dış ticareti açığı, ülkelerin ekonomik durumlarının en önemli göstergelerinden biri olmaktadır. Dış ticaret fazlası ise ihracatın ithalatı aştığı durumdur. Ülkeler açısından istenen bir durum olmaktadır.

1.2.1. İhracat Tanımı ve İhracat Türleri

İhracat, bir ülkede üretilen mal veya hizmetin ya da var olan bir kaynağın ücret karşılığında başka bir ülkeye satılmasıdır. İhracat geniş anlamıyla, bir malın yürürlükte olan gümrük ve ihracat mevzuatına uygun bir şekilde ülkenin gümrük bölgesi dışına ya da serbest alanlara satış amacıyla mal, hizmet ve faktörlerin ülkeden çıkarılması işlemidir.

Literatürde çeşitli tanımları olan ihracatın bir diğer tanımı da ülke sınırları içinde üretilen, işlenen veya stoklanan ürünlerin uluslararası pazarda satılmasıdır.

Dar anlamıyla dış satım olarak tanımlanan ihracat türleri aşağıdaki gibidir.

Özellik Arz Etmeyen İhracat:

Kanun, uluslararası anlaşmalar ve kanunnamelerde ihracatı yasaklı olmayan, kurumun özel iznine tabi olmayan ürünlerin ihracatıdır. Bu ihracat türünde diğer hiçbir izin gerekli olmamaktadır. Ülkemiz için en yaygın olan ihracat türü özellik arz etmeyen ihracattır. (AKTAN, 2001)

Kayda Bağlı İhracat:

Ekonomi Bakanlığı tarafından belirlenen mallar listesinde yer alan malların ihracatı kayıt yapılarak gerçekleşir. İhracatın gerçekleşmesinden önce malların gümrük beyannamesiyle kayıtlanmalıdır. (KONT G. , 2015)

Konsinye İhracat:

Satışının kesinleşmesi daha sonra olması için komisyonculara, yurtdışındaki alıcılara, ihracatçının sahip olduğu yurtdışı temsilcilikleri ve şubelerine mal gönderileceği ibraz edilmesi gerekli olan ihracat türüdür. Konsinye ihracat için öncelikle ihracatçılar birliğine konsinye ihracat taleplerini bildirmeleri gerekmektedir. (POLAT, 2019)

İthal Edilmiş Malın İhracatı:

Gümrük mevzuatı dahilinde ülkemize girmiş yeni veya kullanılmış malın ihracatıdır. Bu ihracat genel esaslar çerçevesinde yapılmaktadır. Her türlü maddi sorumluluğu yerine getirilen serbest dolaşıma ülke içine sokulan ürünlerin ihracatıdır.

Bedelsiz İhracat:

Ülke dışına ihraç edilen mal veya hizmetten herhangi bir ücret alınmamasıdır. Örneğin daha önce ihraç edilen bir ürün yerine garanti süreci dahilinde tekrar yeni bir ürünün bedelsiz gönderilmesidir. Ya da daha önce anlaşılmış bir durumda bir şirketin yurtdışına numune ürün göndermesi bu ihracat türüne örnektir. Gerçek ve tüzel kişilere gönderilen hediyeler, geri dönüşüme ayrılmış olan malların gönderilmesi bu ihracat türündendir. (KÖKSAL, 2016)

Serbest Bölgelere Yapılan İhracat:

İhracat mevzuatına tabi olan serbest bölgelere yapılan ihracat serbest bölgeler ve ülkelerin diğer bölgeleri arasında yapılan ihracattır. Yapılan ticaret dış ticaret rejimi kurallarına bağlı olmaktadır. Serbest bölgeler, gümrük hattı dışında kalan bölgelerdir.

Sınır Ticareti Kapsamında Yapılan Ticaret:

Ülkelerin sınırı bulunan ve belli bir karar düzenlemesine dahil olan ülkelere daha düşük tutarlarla yapılan ticarettir. Sınır ticareti gümrükte geçiş yapılan bu malların denetimi yapılmakta ve dış ticaret için gerekli olan gümrük vergi ve sorumluluklarından muaf bir şekilde gerçekleşir. Ayrıca ticarete konu olan firmaların bu ticareti gerçekleştirebilmeleri için sınır ilde en az 2 yıl yerleşik olarak bulunması gerekmektedir.

Bağlı Muamele ve Takas Yoluyla Yapılan Ticaret:

- **Takas:** İki ülke arasında yapılacak ticaretin bedelinin tamamı ya da bir kısmının, bu iki ülke arasındaki anlaşmayla kararlaştırılmış bir şekilde, mal, hizmet ya da teknoloji transferi ile karşılanmasıdır. Eğer bedelin bir kısmı para dışında herhangi bir şekilde karşılanıyorsa diğer kısmı anlaşma ile para ile tamamlanmaktadır.
- **Bağlı Muamele:** Takas yoluyla ihracat ikiden fazla ülke için söz konusu ise bağlı muamele yoluyla ihracat yapılmaktadır. Bağlı muamele yoluyla takas işlemi ihracatçı birlikleri aracılığıyla yapılmaktadır. (POLAT, 2019)

Bavul Ticareti:

Ülke dışında ikamet eden gerçek ya da tüzel kişilerin, turistlere yapılan satışlar bazı şartların yerine getirilmesi ile yapılmış olan ihracat türüne “bavul ticareti” denmektedir. Özel faturalı satışlarda denilen bu tür ihracatta, firma vergi dairesinden izin alarak KDV’siz fatura kesebilmektedir. (KONT G. , 2015)

Kredili İhracat:

İhracatla ilgili ödeme planı, malın cinsi, ödeme süresi gibi bilgilerin yer aldığı sözleşme ile başvurularak kredili ihracat gerçekleşmektedir. Bu satış sözleşmelerinin aslının ve Türkçe çevirisinin yer alması önemlidir.

Ticari Kiralama Yoluyla İhracat:

Ticari Kiralama yolu ile ihracat talebi bölgedeki ihracatçı birliğe ilgili ihracat türüne ilişkin başvuru formu ve kiralanacak ürünün cinsi, miktarı birim fiyatı, özellikleri, kira süresi, bedeli, bedelin ödenme şekli, zamanı ve teslimle ilgili bilgilerin yer aldığı kira sözleşmesi ile yapılmaktadır. Talepler ihracatçı birlik tarafından tebliğe uygun bir şekilde değerlendirilip konuya ilişkin izin verilmektedir. (SEZEN, 2008)

Transit Ticaret:

Alış ve satış ücretlendirilmesi arasında lehte fark temelli olmak üzere ürünlerin doğrudan doğruya yani transit olarak bir ülkeden bir diğerine ya da serbest bölgeye satılması yoluyla yapılan ihracat türüdür. (KONT G. , 2015) Bu satışlar ihracat ve ithalat rejimlerine tabi olmamaktadır.

Transit ticaret dahilindeki ürünler için, ithalat, ihracat vergisi, fon, resim, harç vb. şeyler tahsil edilmemektedir.

1.2.2.İthalat Tanımı ve İthalat Türleri

Kısaca dışalım anlamına gelen ithalat, yurtdışından mal, hizmet veya teknoloji gibi unsurların ülke sınırları içine sokulması işlemidir. Mal, hizmet ve teknolojiyi ülkesine alan ekonomi için yapılan işlem ithalat iken bu mal, hizmet ve teknolojiyi sağlayan yani satan ülke için ise ihracat anlamı taşımaktadır.

Her yıl duyurulan ithalat rejimine bağlı bir şekilde yapılan ithalat süreci, kambiyo ve gümrük düzenlemesine göre malın fiyatı belirlenir ve eğer mevcutsa gümrük vergisi ödenmesiyle tamamlanmış olur.

İthalat ülkede kaynağı olmayan, üretilmeyen ya da ülke talebini karşılayamayacak kadar yetersiz olan mal, hizmet veya teknolojiyi diğer ülkelerden alabilmektedir. Ülkeler tüm mali hizmet ve teknolojiyi kendi ülke sınırları içinde üretemeyeceği için ithal etmektedirler. Ancak ekonomiler ithalatı en aza indirgeyerek üretimlerini arttırıp ihracat yapmaya çalışırlar. Çünkü ithalatın fazla olduğu ülkeler diğer ülkelere bağlı olmaktadır. Bu da ithalata bağlı ülkelerin ekonomik rekabet gücünü nispeten zayıflatır.

İthal edilebilecek mallar iki türde incelenmektedir. Bunlar serbest mallar ve ithali izne bağlı mallardır. Serbest mallar, ithal edilmesi için herhangi bir izin alınmasına gerek olmayan mallardır. Bedelinin ödenmesi ile ülkeye getirilebilecek bu mallar, liberasyon listesinde yer almaktadırlar. İthalat işlemi döviz ödemesiyle ilgili akreditif açılmasıyla işlem tamamlanır. İthalatı izne bağlı malların ithalatı için adından da anlaşılacağı üzere ayrı özel lisans ve döviz sağlamak için de döviz tahsisi izni gerekmektedir.

Değinilmesi gereken başka bir hususta ithalat sözleşmeleridir. İthalat sözleşmelerini gerek ithalatçı gerekse ihracatçının hak ve sorumluluklarını gösteren belgeler şeklinde özetleyebiliriz. Bu sözleşmeler iki tarafında bağlı olduğu anlaşma niteliğinde olup oluşabilecek anlaşmazlıklar için de kanıt oluşturmaktadır. Uluslararası düzeylerde gerçekleşen ticaretlerde tarafların haksızlığa uğrayarak zaman ve para kaybı yaşamamaları nedeniyle belli kurallar getirilmiş ve bu kurallar Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Ticaret Odası tarafından düzenlenmiştir. Uluslararası alım ve satım işlemleri belli düzenleme ve kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Döviz şekline göre ithalat bedelli ithalat ve bedelsiz ithalat olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bedelli ithalat, yurtdışından getirilen bir malın bedeli yurtdışına döviz transferi şeklinde gönderilmesi ile yapılan ithalat türüdür. Bedelsiz ithalat ise alınan mal, hizmet ve teknoloji karşılığında döviz transferi yapılmayan ithalat şeklidir.

İthalatın işlem yöntemine göre bazı çeşitleri bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilmektedir:

Peşin Ödemeli İthalat: İthalata konu olan mal bedeli ödendikten sonra teslim edilen ithalat şeklidir. Bu ithalat yönteminde satın alınan mal için ödenek peşinen ödenmekte ve daha sonra ihracatçı malı sevk eder ve mal gümrükten çekilmektedir. Bu yöntem ithalatçı açısından risk taşıyan bir yöntemdir. Ancak ithalatçı, ithal edilen malın bedeli peşin ödendiği için indirimli bir satın alma gerçekleşebilir. (SEZEN, 2008)

Açık Hesap (Mal mukabili) Ödeme: İthalatçının ithal ettiği ürünlerinin parasını gümrükten geçtikten sonra ödediği ithalat türüdür.

Vesaik Mukabili İthalat: İthalat yapılacak mal teslim edilmek üzere yüklendikten sonra mal bilgilerini içeren sevk belgelerinin temsilci banka vasıtasıyla ithalatçı bankaya gönderilmesidir. Gönderilen belgeler malın bedeli ödendiğinde teslim edilmektedir. İthalatçı banka ancak ithalatçı malın bedeli ödediğinde, malı gümrükten alabilmesini sağlayan belgeleri teslim eder. (PARA & BORSA, 2014)

Akreditifli İthalat: İthalatçı banka aracılığıyla ithalatçının isteği üzerine akreditifin koşullarının yer aldığı belgeler ithalatçı tarafından ortaya konması ile mal bedelinin ödeneceğini içeren ödeme yöntemi türüdür. Eğer ihracatçı malları eksizsiz ve sağlam bir şekilde zamanında yüklemezse mal bedelini ihracatçı bankadan alamaz.

Kabul Kredili Ödeme: İthalatçının diğer ülkelerden aldığı malın bedelini bono ya da poliçe vadesinde ödeme yapmasını sağlayan ödeme türüdür.

1.2.3.Dış Ticaret Politikaları

Dış ticaret politikaları, devletlerin diğer ülkelerle yaptığı ticaretle ilgili belli kararlar alarak bu doğrultuda hareket etmesidir. Ülkenin dış ticaret hedeflerine uygun olarak alınan kararlar, ihracat ve ithalatla ilgili sınırlamaları, önlemleri veyahut desteklemeleri içerebilmektedir.

Dış ticaret, ülkenin üretim için kaynağı veya teknolojisinin olmadığı ya da yapılan üretimin talebi karşılamadığı mal ve hizmeti dışardan almasını ya da ülkesinde fazlaca üretilen ürünleri dış ülkelere satarak döviz kazanmasını sağlamaktadır. Dış ticaret sayesinde elde edilen gelir ülkenin refahının artmasına ve yaşam standartlarının artmasına neden olur.

Dış ticaret amaçları doğrultusunda karar merciinin kararlar alıp bunları uygulamaya çalışması dış ticaret politikalarını oluşturmaktadır. Ekonomiler için makro anlamda en önemli araçlarından biri dış ticaret politikalarıdır.

1.2.3.1.Dış ticaret Amaçları

Ekonomilerin dış ticaret için belirledikleri genel amaçları yani dış ticaret politikalarının amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınmayı sağlayarak ülke içindeki bireylerin refahını sağlamak.
- Dış ticaret kalemlerinde dengesizlik olmasını önlemek ya da eğer varsa dış ticaret dengesizliklerini ortadan kaldırmak.
- Ekonomilerin iç piyasasında mevcut eksikliklerin giderilmesini sağlamak.
- Ekonominin dış piyasaya açılmasına olanak vermek.
- Ülke ekonomisini belli bir yere kadar dış rekabetten korumak.
- Ekonominin liberalleşmesini sağlamak.
- Dış ticarette uygulanan vergilerle hazineye katkı sağlamak.
- Belli mal ve hizmetlerde belli fiyat sınırının korumak.
- Ülkenin kendi üreticisini korumak.
- Dış piyasaların monopol gücünden yararlanma. (BERBER, 2006)
- Sosyal ya da siyasi bir duruş sergilemek.
- Otarşi.

1.2.3.2.Dış Ticaret Araçları

Devletin geleneksel olarak kullandığı dış ticaret araçları gümrük tarifeleridir. Fakat gümrük tarifeleri zamanla etkisini kaybetmiştir ve yerine başka yeni araç ve düzenlemeler meydana gelmiştir. (SEYİDOĞLU, 2013, s. 146)

Dış ticaret politikasının araçları;

1. Gümrük tarifeleri
2. Tarife dışı araçlar
    - Miktar kısıtlamaları
    - Tarife benzeri faktörler
    - Görünmez engeller
    - Gönüllü ihracat kısıtlamaları
3. İhracatın özendirilmesi
4. Bağlı ticaret

Gümrük Tarifeleri: Dış ticaret sürecinde mal, hizmetin ülke sınırlarından giriş çıkışı sırasında alınan vergiler olarak tanımlanmaktadır. Bu tarifeler fiyat mekanizmasının işleyişi ile ekonomiyi etkilemektedir. (SEYİDOĞLU, 2013, s. 161)

Tarife Dışı Araçlar: Genellikle ithalat kısıtlaması yani döviz çıkışına yol açan işlemleri kısıtlamak için gümrük tarifelerinin dışında kalan devletin tek taraflı olarak uyguladığı dış ticaret müdahaleleridir. Tarife dışı araçlar dahilinde çok sayıda kısıtlama şekli vardır. Bunların bazılarını şöyle özetleyebiliriz.

a) **Miktar Kısıtlamaları:** İthalat üzerinden uygulanan bu kısıtlama ithal edilen malların nicelik ya da değer bazında kısıtlanmasını içermektedir. Genellikle yerli üreticiyi koruma ya da ödeme bilançosunu dengeleme amaçlı yapılan bu kısıtlamalar döviz kontrolü, ithalat kontrolü veya yasaklamaları şeklinde olmaktadır. Bu uygulamalar tüketimi kısıtlayıcı, vergi gelirini azaltıcı ve kaynak dağılımında dengesizlik gibi etkilere yol açmaktadır.

b) **Tarife Benzeri Faktörler**: Bu faktörler ithalatı pahalı hale getirip yerli üretimi destekleyen yerli katkı oranları, sübvansiyonlar gibi yerli üretimin kârlı olmasını sağlayan araçlardır.
c) **Görünmez Engeller:** Bu engeller dış ticarette belirli sınırlamalar getirmektedir. Halk sağlığını, kamu güvenliğini ve çevreyi korumak amacıyla yapılan düzenlemeler, alınan tedbirler ve bu çerçevede dış ticarete getirilen engellemeleri kapsamaktadır.
d) **Gönüllü İhracat kısıtlamaları:** Yapılan ihracatın ithalatçı ülkeyi etkilemesiyle ve ithalatçı ülkenin talebiyle ihracatı yapan ülkenin ticareti yapılan mal veya hizmete sınırlamalar getirmesi ile gerçekleşen uygulamalar bu kapsamda yer almaktadır.

İhracatın Özendirilmesi: Ülkelerin ihracat yapması ithalatı en aza indirgemesi ve döviz girişi sağlamak için ihracatı arttırıcı politikalar izlemesidir. Bu politikalar ithalatı kısıtlayıcı ihracatı teşvik edici nitelikte olmaktadır.

Bağlı Ticaret: Bu tür ticaret tarafların birbiri ile anlaşmasına dayanmaktadır. Dengeleme, satın alım, geri satım gibi araçlarla yapılan bağlı ticaret döviz tasarrufu sağlamak, düşük nitelikli üretimin ihracatını sağlamak ve yabancı sermaye kanalıyla sanayi tesisleri yapmak gibi amaçlarla bağlı ticaret yapılabilmektedir.

1.3.Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme, yüzyıllar boyunca devletlerin uğraştığı bir kavramdır. Devletler ekonomik büyümenin matematiğini çözmek ve bu doğrultuda adımlar atarak ekonomik büyümeyi sağlamak adına çaba göstermişlerdir. Bu konuda çeşitli düşünceler, varsayımlar geliştirilmiştir. Bu düşünceler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Şekil 2. Ekonomik Büyüme Teorileri

Büyüme Teorisi	Büyümenin Kaynağı	Büyümenin Özelliği
Klasik Büyüme Teorileri A. Smith (1776) D. Ricardo (1817) T.R. Malthus (1799)	İşbölümü Artık Değerin yatırıma dönüşmesi Artık Değerin yatırıma dönüşmesi	Sınırlı büyüme, Tarımda AVK nedeniyle sınırlı büyüme, Nüfus kanunu nedeniyle sınırlı büyüme
J.M.Keynes (1930)	Talep ve tüketim ağırlıklı model oluşturmuştur.	Beşeri sermayeyi ve teknolojiyi modelinde ihmal etmiştir. Eksik istihdamda ekonomik dengeye gelineceğini belirtmiştir.
K. Marks (1867)	Sermaye Birikimi	Kapitalist süreçte kâr oranlarının düşmesi nedeniyle sınırlı büyüme
J. A. Schumpeter (1911-1939)	Yenilikler	Kararsız büyüme, Kararsız denge
Post-Keynezyen Büyüme Mod. R. Harrod (1939) E. Domar (1946)	Tasarruf ve yatırımlar	Kararsız Denge
Neoklasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli) R. Solow (1956)	Dışsal olduğu kabul edilen nüfus ve teknolojik gelişme	Teknolojik gelişmenin yokluğu nedeniyle geçici büyüme
Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Teorileri) P. Romer (1986) R. Lucas (1998) R. Barro (1990)	Fiziki sermaye, beşeri sermaye, teknoloji, kamu sermayesi ve mali araçlar	Büyümenin içsel olması, devletin yenilenmesi ve tarihsel gelişimin dikkate alınması

Kaynak: (AKSU, 2013)

1.3.1.Geleneksel Büyüme teorileri

1.3.1.1. Merkantilist Dönem

İtalyanca "mercante" yani tüccar kelimesinden türeyen ilk düşünceler topluluğunun genel ilkelerini ifade eden ve kapitalist sistemin ilk doktrinini oluşturan merkantilizm, tarihi koşulların dayatması ile ortaya çıkmış bir iktisadi düşünce akımıdır. (KÜÇÜKKALAY, 2011, s. 171)

Merkantilizm, Avrupa iktisadi düşüncesinde ve ulusal ekonomi politikasında 1500-1800 yılları arasındaki üç yüz yıllık dönem içinde çok çeşitli ülkelerde çok çeşitli konuları ve çok çeşitli düşünceleri kapsayan iktisadi akım olup "Merkantilizm Dönemi" ya da "Ticari Kapitalizm" olarak adlandırılmıştır. (SAVAŞ, 2000, s. 138) Ekonomiye devletim müdahalesini esas alan bu akımın Fransa'daki uygulamasına "Colbertism", Almanya ve Avusturya'daki uygulamasına "Kameralizm", İspanya'daki uygulamasına da "Bulyonizm" denmektedir. (PEKER, 2015)

Merkantilizm, temel olarak devlet ve ekonominin birlikte çalışması gerektiğini ve böylece birlikte büyüyüp gelişeceğini savunan düşünce akımıdır. (AYDEMİR & GÜNEŞ, 2006)

Merkantilistlere göre, güçlü olmanın şartı hazinenin genişlemesi olduğu için dış ticaret, merkantilizmin en önemli politikalarından biridir. Dış ticarette ihracata önem verip ithalat için sadece hammadde ithalatına izin vermiş ve bu anlamda dış ticaret fazlası vermeyi hedeflemişlerdir. Merkantilizmin hazineyi geliştirme ideolojisi değerli madenlere ulaşma ve sahip olma amacını doğurmuştur. Merkantilistlere göre devletin zenginliğinin belirleyicisi sahip olduğu altın ve gümüş miktarıydı. Daha fazla altın ve gümüş elde etmek dış ticareti geliştirmeye ihracatı arttırmaya bağlıydı. Dolayısıyla Merkantilistlere göre ekonomik büyüme daha fazla ihracat ve daha fazla altın, gümüş kaynağıyla sağlanmaktadır. Daha fazla altın peşinde koşan ülkeler, coğrafi keşiflerinde etkisiyle yeni yerleri keşfetme ve keşfettikleri yerleri sömürme anlayışının doğmasına da neden oldular.

Merkantilist düşünürler, ülke içinde de serbest ticaret anlayışını benimseyerek ülke içinde ticari sınırlara yol açan etmenleri ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Devletçilik ilkesine çok önem veren Merkantilistler için ülkenin büyümesi, değerli madenlerinin bol olması, diğer ülkelere göre güçlü olması ekonomik pazarını korumak ve yeni pazarlar elde etmesi açısından oldukça önemlidir. Merkantilistlere göre, ekonomi durağandır. Bir ülkenin üretiminin artması ve zenginleşmesi yani ekonomisinin büyümesi diğer ülkelerin ekonomisinin kötüleşmesine neden olacaktır. Yani bir ülke ekonomisi büyürken, bu durum diğer ülkelerin zararına işleyecektir.

Bu dönem, uluslararası alanda daha fazla maden ve para elde etme savaşlarına sahne olmuştur. Ülkeler için güçlü olmak önemliydi ve güçlü olmanın yolu bu savaşlardan galip ayrılmakla olmaktaydı. Merkantilistlere göre ülkelerin güçlü olup savaşları kazanmasının yolu güçlü bir orduya sahip olmalarıdır. Bu yüzden Merkantilistlere göre, ülkeler nüfuslarını arttırmalıdır. Güçlü nüfusun diğer bir avantajı, ücretlerin düşük olmasına dolayısıyla da maliyetlerin düşük olmasına neden olacak ve diğer ülkeler karşısında daha güçlü olunmasını sağlayacaktır.

Özet olarak, Merkantilistler ekonomik büyümeyi sağlamanın yolunun değerli madenlere sahip olmak, değerli madenlere kısa yoldan ulaşmayı sağlayacak sanayi üretimine ve ticarete önem vermek olduğunu savunmuşlardır. Politikalarını bu yönde izlemişlerdir.

1.3.1.2.Fizyokratlar

Merkantilizmin zenginliği değerli madenlere bağlaması, bununla birlikte sanayiye ve ticarete önem vererek tarımı ikinci plana atması ekonomide ideolojik tepkilerin doğmasına sebep olmuştur. Bu tepki ile 18.yy'da ortaya çıkan fizyokrasi akımı, kelime itibariyle 'doğa yasası' anlamına gelmektedir.

Merkantilist dönemde tarıma önem verilmemesi bunun yerine sanayi ve ticarete önem verilerek değerli maden elde etme çabası tarımsal ürünlerin ve yiyeceklerin fiyatlarında çok büyük artışlara neden olmuştur. Feodal yapıdan sıyrılarak merkezi

yönetime yönelen insanlar Merkantilist düşüncedeki kadar çok devlet müdahalesinin yanlış olduğunu kavramaya başlamışlardır. Merkantilistlerin nüfus artışı politikası ve merkezi yönetim anlayışıyla birlikte şehirleşme hızla artıyordu. Artan nüfus, şehirlerde birikmiş ve bu durum işsizliği arttırmıştı. Artan nüfusla ciddi bir gıda talebi oluşmuştu. Tarım sektörüne önem verilmediği için artan nüfusun beslenmesi problemi ortaya çıkmıştı.

Merkantilist politikalar sonucu ortaya çıkan sorunları eleştiren Fizyokratlar, zenginliğinin kaynağının doğada olduğunu, tarıma önem verilmesi gerektiğini üretken tek alanın sanayi değil de tarım olduğunu savunmuşlardır. Bu yönüyle ekonomide arz yanlı bir politika izlemişlerdir. Doğal düzen ve doğal yasaların uyumlu bir toplumsal yapı ve dolayısıyla uyumlu bir ekonomik yapı sağlayacağını savunmuşlardır. Doğal düzen düşüncesi ile özgürleşmenin altyapısını oluşturarak müdahalelere karşı gelmişlerdir. Fizyokratların savundukları doğal düzen düşüncesi, liberal iktisatçıları da etkileyerek günümüze kadar süregelmiştir. Dolayısıyla Fizyokratlar için önemli olan 'Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' kuralına sıkı bir şekilde bağlı kalmaktır. (KAZGAN, 1993, s. 60)

Fizyokratik düşüncenin kurucusu olarak bilinen Francois Quesnay bir gelir dağılımı tablosu oluşturmuş ve fizyokratların genel düşüncesini bu tablo ile özetlemiştir. Tabloda, fizyokratların üzerinde durduğu toplumu üretici sınıf, dağıtıcı sınıf ve kısır sınıfı olarak ayırdığı ve bu sınıflar arasında parasal ve reel değerlerin nasıl dolaştığı yer almaktadır. (ALKİN, 1987, s. 21) Aynı zamanda yine fizyokratların, net üretimin yalnızca topraktan elde edileceği çünkü verimli sektörün tarım olduğu düşüncesi ve net vergi düşüncesi yer almaktadır.

Fizyokratlara göre ekonomik büyüme, üretim ve doğayla ilgili tüm ekonomik faaliyetlere önem vermeyle sağlanır. Merkantilistlerin aksine ekonomik büyüme ve zenginlik için ticaret ve sanayiye değil tarımda yoğunlaşılması gerektiğini savunmuşlardır.

1.3.2.KLASİK BÜYÜME MODELLERİ (A.SMİTH)

Klasik İktisat, ekonominin babası olarak bilinen Adam Smith'in 1776 yılında "Ulusların Zenginliği Üzerine Bir Araştırma" adlı eseriyle doğmuş ve ekonomi bu eserle birlikte pozitif bilim olarak literatürde yer almıştır. Ekonomiye dair pek çok fikir ve analize sahip olan Klasik İktisatçıların öncüleri Adam Smith, David Ricardo, T. Robert Malthus, James Mill büyüme konusunda da teoriler geliştirmişlerdir.

İktisat Biliminin doğuşu, çeşitli sosyal, ekonomik, siyasi değişimlerin olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Sanayi İnkılabının gerçekleştiği ve özgürlük hareketinin olduğu bu döneme "Aydınlanma Çağı" da denilmektedir. Bu dönemde insanlar konulara mantıksal yaklaşıp sanatta, politikada, bilimde ve ekonomide kişiliklerini gittikçe artan bir şekilde ifade etmeye başlamışlardır. (SAVAŞ, 2000, s. 260) Ayrıca bu dönemde insanlar, ekonomik uğraş olarak genellikle tarım ve çiftçilik ile uğraşıyorlardı ve bunu yaparken hayvan gücünden ve basit aletlerden yararlanıyorlardı. (PARASIZ, 2008, s. 77) Daha sonra, sanayi devrimiyle birlikte sanayide ve ekonomik, sosyal ve siyasal gibi alanlarda pek çok gelişme yaşanmıştır.

Klasik teori, ekonominin arz yanına önem vermektedir. Klasik teori, bireyin özgürleşmesine ve girişimciliğin önündeki her türlü sınırlamanın sebebi olan devlet müdahalesine karşı çıkmıştır. Dolayısıyla ekonomik müdahale aracı olarak sadece para politikasını uygun görmüş ekonomik problemlerde, maliye politikasının etkin olmayacağını savunmuşlardır. (ALKİN, 1987, s. 22)

Her alanda olduğu gibi ekonomide de bireysel özgürleşme düşüncesi savunulmuştur. Klasik iktisatçılar, devletin ekonomiden olabildiğince uzak durması gerektiğini öne sürmüşlerdir. A Smith, bireylerin kişisel çıkarları peşinde olmasının, herkesin kendini olabildiğince iyi bir duruma getirme ve zenginlik arzusunun insani bir güdü olduğunu savunmaktadır. Ekonomik anlamda bireylerin kişisel çıkar güdüsünde olması, elde edilen çıktıyı ve iş bölümünü arttıracağını ve bu sayede verimliliğin artacağını söylemektedir. Smith'e göre, bireysel çıkarlar toplumsal çıkarlarla paralel işlemektedir. Kişiler çıkarını düşünüp zenginleşmeye çalışırsa toplum da zenginleşecektir. Bundan yola çıkarak "görünmeyen el" kavramını ortaya

atmıştır. (KAZGAN, 1993, s. 63) Ekonomiye müdahale edilmemeli, kişiler kendi zenginliği peşinde hareket edecek, toplumun refahı artacak ve ekonomi görünmeyen bir el tarafından kendi kendine dengeye gelecektir düşüncesi hâkim olmuştur. A. Smith, dış ticaretin serbest olması gerektiğini savunmaktadır. Her bireyin kendi parasını rahatça kullanmasını sağlayacak kapital sınırlamaların olmaması ve ithal girdilerin sınırlanmaması gerektiğini savunmaktadır.

Klasik teori, ekonominin arz yanına önem vermektedir. Bireyin özgürleşmesine ve girişimciliğin önündeki her türlü sınırlamanın sebebi olan devlet müdahalesine karşı çıkmıştır. Dolayısıyla klasik iktisat yanlıları ekonomik müdahale aracı olarak sadece para politikasını uygun görmüş ekonomik problemlerde maliye politikasının etkin olmayacağını savunmuşlardır. Klasik iktisatçılar, denk bütçe olması gerektiğini savunmaktadırlar, onlara göre bütçe açığı kadar bütçe fazlası da kötü bir durumdur.

A. Smith'e göre, insanlar kullandıkları mal ve hizmetin çok azını kendi üretebilir. Bu yüzden gereksinimlerini karşılamak için mübadeleye ihtiyaç duyarlar. Bireyler parayı kendi çıkarları için kullanırlar ve para sadece mübadele aracı olarak görülmektedir. (ALKİN, 1987, s. 23)

A. Smith'in bir diğer görüşü değer üzerinedir. Ona göre malın iki türlü değeri vardır. Bunlardan ilki maldan elde edilen fayda kaynaklı kullanma değeridir. Diğeri ise malın başka bir malla değişim yani ikamesinden doğan mübadele değeridir. Mübadele değeri malın üretimine dahil olan girdiler belirler.

Fizyokratlar için zenginliğin kaynağı, tarım yani doğa; Merkantilistler için zenginliğin kaynağı, değerli madenlerken Adam Smith'e göre, zenginliğin kaynağı emektir. Emeğin verimini de iş bölümü ile arttırabiliriz. İş bölümü ile emeğin bilgi ve becerisi artar, iş bölümü işçinin bir işten ötekine geçerken zaman kaybetmesini engeller, emek tasarruf edici yenilikleri teşvik eder. Sonuç olarak emeğin ortaya çıkardığı üretimde artış olur. (SAVAŞ, 2000, s. 274,275) Aynı zamanda yapılan iş bölümü sayesinde üretimin maliyeti azalacaktır.

Servet, tüm üretim faktörlerinin, ekonominin tarım, sanayi, ticaret gibi tüm alanlarında elde edilen çıktı miktarı ile belirlenmektedir. Üretimde verimlilik artışı, iş

bölümü ve uzmanlaşma sayesinde gerçekleşir. Serveti arttıran iş bölümü ve uzmanlaşma ulusun refahını yukarıya çekmektedir. Diğer taraftan, iş bölümü ve uzmanlaşma mutlak üstünlüğün oluşmasına katkı sağlayarak uluslararası platformda da refah artışına neden olmaktadır.

A. Smith'in büyüme konusundaki modelindeki düşünceleri şöyledir; kâr amacıyla hareket eden girişimcilerin tasarruf ve yatırımlarıyla sağlanan sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşmaya ve dolayısıyla teknik ilerlemeye neden olacaktır. (HİÇ, 1994, s. 26,27) Ricardo'nun aksine emek için artan verimi savunan A. Smith, sermaye için azalan verim yasasının olduğunu düşünmektedir. Sermayede azalan verim olması kârları düşürecektir ve girişimci daha çok tasarruf yapmaya çalışacaktır.

Smith, büyümeyle ilgili sınırların olduğu üç alandan bahsetmiştir. Bunlar doğal kaynakların kıt olması ki bu durum doğanın cimriliğinden kaynaklanmaktadır, emeğin yetersiz arzı, sermaye birikiminde azalan verimlerin geçerli olması. Doğanın cimriliğinin, insanların üretim faaliyetlerini ve ekonomik büyümeyi sınırlayan bir durum olduğunu savunmuştur. Sermaye birikiminin en önemli belirleyicisi olan işgücü arzı iç kaynaklı bir girdidir ve sosyo-ekonomik bir değerdir.

Emekte artan verimlilik geçerli olmasından dolayı, kısa dönemde ücret fonlarının artması ve rekabetin de etkisiyle reel ücretler asgari seviyenin üzerine çıkacaktır. Ücretlerin artması, geliri artması demek olduğu için nüfusta da artış olacaktır.

Ekonomilerdeki büyüme sermaye stokunda artışa ve o ülke nüfusunun artışına yol açmaktadır. Dolayısıyla ücret haddi asgari geçim düzeyine iner. Ekonomi, sahip olabileceği en yüksek refah seviyesine ulaşmış olur. Bu süreçten sonra, ekonomiye durgunluk hâkim olur. Net yatırım hızı ve nüfus artış hızı sıfır olmuştur ve rant çok yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak A. Smith, üretimde artan verimi savunmuştur ve bu varsayım yüksek rant geliri varsayımı ile çelişmektedir. (ALKİN, 1987, s. 23)

1.3.2.1.David Ricardo Modeli

İktisat bilimine ve ekonomik büyümeye önemli katkıları olan Ricardo, yaşadığı dönemi incelemiş ve dönemin sorunlarına çözüm aramıştır. Tarımsal anlamda kendi kendine yetebilen hatta diğer ülkelere buğday ihracı yapan İngiltere, o dönemde hızla artan nüfusla, sanayileşmeye rağmen başa çıkamıyor ve buğday ve ekmek fiyatlarının artmasını engelleyemiyordu. Makineleşmeyle birlikte yeni sorunlar çıkıyor tarım sektöründe işsizlik oluşuyordu. Mülkiyet hakları, işçi hakları ile ilgili yeni yasalar geliyor bireyselleşme ve uluslararası ortamda rekabet kızışıyordu. İngiliz para sistemindeki değişiklikler ve İngiliz lirasının altınla bağının ortadan kalkması üzerine İngiliz parasının değeri düşüyordu. Asıl amacı Smith'in kitabını ikame etmek kitapta geri planda kalmış konulara açıklık getirmek olan Ricardo, İngiltere'nin bu sorunlarını incelemiş para sistemi, gelir dağılımı, kıymet teorisi, ücretler, rant, uluslararası ticaret gibi pek çok konuyu ele almıştır.

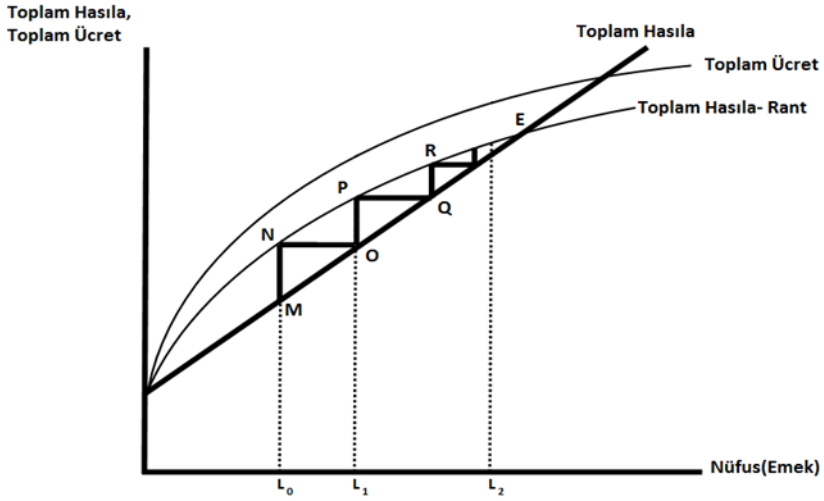
Ricardo, değer teorisi hakkında şunları söylemiştir, Bir malın kıymeti veya değiştirileceği diğer herhangi bir malın kıymeti, üretimi için gerekli nispi emek miktarına dayanır ve bu emeğe çok veya az bir ücret ödenmesi ile ilgisi yoktur. (RICARDO, 1951, s. 11) Ricardo için önemli teorilerden biri, değer teorisidir. Çünkü, teorilerde yer alan hatalar, sadece değer kavramının farklı yorumlarından kaynaklanmaktadır. Ricardo'ya göre, değeri belirleyen üç faktör vardır. Bunlardan ilki, faydadır. Eğer bir mal fayda sağlıyorsa, değişim değerine sahiptir. Kullanım değerine sahip olmayan bir mal, mübadele değerine de sahip olamaz. Diğer değer ölçütü ise, malın kıtlık derecesidir. Eğer mevzubahis olan mallar, çoğaltılabilen mallardansa bolluk derecesine sahiptir. Ancak faydalı olması ve kıtlık derecesi malın değerini belirlemeye yeterli değildir. Bu yüzden bu iki ölçütü de değerlendirirken malın üretiminde harcanan emek faktörüne bağlı kalmıştır. Ricardo, A. Smith'in aksine bir malın değerini ücret, kâr ve rantın etkileyemeyeceğini öne sürmüştür. Smith ve Ricardo'nun değer analizlerinde açık bir biçimde sermayenin üretimdeki rolünü saptamak ve onun gelirden alacağı payı bir yerlere yerleştirme çabası olmaktadır. (KÜÇÜKKALAY, 2011, s. 226)

Ricardo'ya göre, gelir dağılımını açıklamak ekonomik gelişme için önemlidir. Toplam gelirin üretim faktörlerine dağıtılması konusunda söz konusu üç gelir grubu vardır. Bunlar, üretim için emek arzı sağlayan emek sahipleri, topraklarında üretim yapılan toprak sahipleri ve girişimcilerdir. Emeğin karşılığı olan ücretleri, kısa dönemde emek arzı ve emek talebi belirlemektedir. Uzun dönemde, Malthus'un nüfus kanununa göre ücretler, asgari geçim seviyesine düşecektir. Kâr, toplam çıktıdan emeğe ödenen ücretleri ve rantı yani kira ücretini çıkardığımızda geriye kalan kısımdır. Ricardo'ya göre topak sahipleri ve girişimci arasında çıkar çatışması olduğu için uzun dönemde kârlar normal seviyeye inecek ve normal üstü kâr sıfır olacaktır.

Ricardo'ya göre, gıda fiyatlarının ucuzlamasını istiyorsak, buğday ithalatını serbest bırakmalıyız aksi durumda tarımdaki gittikçe artan azalan verim yüzünden gıda fiyatları daha da pahalı olacak. Gıda fiyatlarının pahalı olması demek, kârların azalması ve birikimin erimesi demektir. Ayrıca Ricardo'ya göre toprağın verimi yüksek alanlarının az olması ve bundan dolayı da tarımda verimi düşük yerlerin kullanılması tarımda azalan verimin nedenlerindendir. Toprağın veriminin düşük olması rantları da arttıracak ve tarım sektöründe kârlar düşecektir. Ricardo'ya göre tarım sektöründe bir gelişme, teknik ilerleme gerçekleşse bile sanayi sektöründeki teknik ilerleme ve artan çıktı verimine yetişemeyecektir.

Ricardo'nun İngiltere'nin ülke dışından buğday ithaline kısıtlamalar getirip buğday fiyatlarının yüksek tutulmasını sağlayan "Buğday Yasaları" İngiliz toplumu için çok tartışılan bir konu olmuştur. Ayrıca bu yasalar toprak sahiplerinin lehine kapitalistlerin aleyhine bir durum oluşturmaktadır. (Ricardo, 1817)

Şekil 3. Ricardo'ya Göre Büyüme Sürecinin İşleyişi

Kaynak: (HİÇ, 1994, s. 19)

Grafiği incelediğimizde dikey ekende toplam hasıla ve toplam ücreti gösteren çıktı seviyesi, yatay eksende ise üretime katılan nüfusu gösteren emek miktarı yer almaktadır. Üretim fonksiyonu, zamanla teknik ilerlemelerin yaşanması ve sabit sermayenin artmasıyla sürekli olarak yukarıya doğru hareket edecektir. Ancak Ricardo'ya göre tarım kesiminde azalan verimin geçerli olması sanayi kesimindeki artan verim ile karşılanamayacağından toplam çıktı yatay eksene doğru eğilecektir. Diğer bir ifade ile toplam çıktı eğrileri önce yukarıya doğru hareket ederken daha sonra toplam ücret eğrisi işe kesişecek şekilde yatay eksene eğilmektedir. Ayrıca üretime katılan emek miktarı arttıkça, emeğin üretime katkısı azalacaktır. Sermayede ve toplam hasılada azalan verimlerin olması ve teknolojik gelişme hızının yetersiz olması ekonomiyi mutlak bir durgunluk seviyesine ulaştıracaktır.

Büyüme, grafikte de görüldüğü gibi MNOPQR… yolunu izleyecektir. Sonunda E noktasına ulaştığında üretime dahil edilen nüfus sabit kalacak ve sermaye birikimi de duracaktır. Emek miktarı arttıkça emek için ödenen ücretler asgari seviyenin de altına inecektir. (HİÇ, 1994, s. 20)

Ricardo'ya göre kârı artan bir girişimci bu kârı sermaye birikimine katarak emek istihdam etmeye devam edecek ve kârını daha fazla arttırmaya çalışacaktır. Kârın

artmasıyla ücretlerde artacak ve bu nüfusun artarak grafikteki L2 seviyesine kadar gelmesine neden olacaktır. Ücretlerdeki artış devam etmeyecek ve nüfustaki artışla birlikte tekrar asgari seviyeye düşecektir. Kârlar da sıfırlanacaktır. Girişimcilerin emek ekleyerek sermayeyi arttırmaya çalışacakları durum ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla ekonomik büyüme duracaktır.

1.3.2.2.Robert Malthus

Sanayi devriminin canlandığı hareketli bir dönemde yaşayan Thomas Robert Malthus iktisadi ve sosyal hayatı etkileyen ve büyüme hakkında görüşleri olan klasik düşünürdür. O dönem sanayileşmenin, yeni teknolojiye sahip olmanın etkileri yanında hızla artan nüfus büyük bir problem olmuştur. Yeni teknolojiler ile insan gücünün yerini makineler alıyor artan nüfusun da etkisiyle işsizlik büyük oranda artmıştır. Ayrıca artan nüfusun beslenmesi sorunu da politik ve sosyal huzursuzluklara neden olmuştur.

Nüfus geometrik, gıda maddeleri de aritmetik diziyle artar. (MALTHUS, 1798, s. 16) Yani ekonomide nüfus artış hızı üretimden daha hızlı bir şekilde artar. Ekonomide gıda maddeleri nüfusa oranla daha yavaş artıyorsa tarım da azalan verimler kanunu geçerlidir. Eğer önlem alınmazsa ve serbest bırakılırsa nüfusun her 225 yılda 512 kat artacağını ileri sürmüştür. Yine Malthus'a göre nüfusla gıda maddeleri etkisi birbirine eşit hale getirilmelidir. Çünkü insanın varlığı gıda alımına bağlıdır. Bu yüzden bu iki farklı gücün birbirine eşit olması gerekmektedir. Gıda maddelerinin üretimi zor ve zaman alıcı bir iş olduğu için nüfusun kontrol altında tutulması gerektiğini ve bu konuda sıkı bir politika izlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Malthus gıda maddelerinin artışının nüfus artışına yetişemeyeceği konusundaki görüşlerini toprakta azalan verimler kanununa dayandırmıştır. (GÜNEŞ, 2009)

Malthus'un nüfus teorisi ücretler hakkında başka bir teoriyi de doğurmuştur. Malthus'a göre eğer nüfus artışını çeşitli politikalarla kontrol altına alıp olması gereken seviyede tutamazsak emek arzı artacaktır. Emek arzının artması, reel ücretleri

asgari geçim ücretine kadar düşürecektir. Ücretler daha da düşerse insanlar fakirlikten ve salgın hastalıklardan ölecek nüfus azalacak ve ücretler yeniden yükselmeye başlayacaktır.

Malthus üretimin nüfusla yani emekle ilgili olduğunu ve üretimin azalan verimlere tabi olduğunu savunmuştur. Teknoloji ve toprak miktarını veri olarak kabul ettiğimizde, emeği arttırdığımızda çıktı azalan bir şekilde artacaktır.

1.3.3.Karl Marx Büyümesi (Sosyalist Büyüme Modeli)

Kapitalizmin yıkılacağını ve yerine sosyalizm kurulacağını öne süren Karl Marx (1815-1883) felsefe, sosyoloji, tarih, psikoloji ve iktisat gibi çeşitli alanlarda düşünceleri olan bilim insanıdır. Marx'ın bu kadar çeşitli konularla ilgilenmesi ve düşüncelerindeki uyumu anlamak için düşüncelerinin tamamının incelenmesi gerekmektedir. Bu yüzden iktisadi konudaki düşüncelerinin açıklanması oldukça güçtür. Ricardo ve A. Smith'in görüşlerinden etkilenen Marx'ın asıl amacı kapitalist üretim biçimini eleştirmektir.

Marx'ın büyümeyle ilgili teorilerini, emek-değer teorisi, artık-değer teorisi ve kâr teorisi olarak sınıflandırmak mümkün olmaktadır.

Sanayi devriminin gerçekleşmesi ile yeni teknolojinin gelişmesi ve bu gelişmenin her alana yayılmış olması, makineleşmenin insan emeği yerine geçmesi, nüfus artışıyla birlikte üretimin artması 19.yy'ın önemli gelişmelerinden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte kapitalistler arasındaki rekabet kızışmış ülkeler hızlı teknik ilerlemeyi sağlayıp sermaye biriktirme yoluna girmişlerdir. Bu doğrultuda ülkeler hammadde kaynaklarını elde etme, sömürgecilik, yeni pazara sahip olup güçlü bir rekabet olanağı kazanma savaşı vermiştir.

Marx, kapitalist sistemin belli bir büyüme ve gelişme yaşanacağını ancak bu gelişme kapitalist sistemin çelişkileriyle işsiz sayısını arttırıp işsiz sefaletini arttıracağını ve sonunda işçi sınıfı kapitalist düzeni ve onu destekleyen devleti

yıkacağını düşünmektedir. Eğer üretim araçları kamuya devredilirse işçilerin sömürülmesine engel olacak ve kamuya verilen "artık-değer" işçi sınıfı namına yüksek bir büyümenin gerçekleşmesine ve yine işçi sınıfın maddi anlamda günlük ihtiyaçlarını sağlanmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. (HİÇ, 1994, s. 37) Artık değer, toplam üretimi yani gayri safi yurtiçi hasılayı yaratmak için gerekli olan sabit sermaye ve değişen sermayenin toplamı ve sonucunda elde edilen toplam hasıla arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Marx, artık değer kavramı ile aslında var olan iktisadi düzenin noksanlığını ortaya koymuş ve eleştirmiştir.

Emek-değer konusunda Ricardo gibi düşünen Marx, malların değerini malların üretiminde harcanan emek olduğunu belirtmiştir. Marx emeğin bedensel ve zihinsel faaliyetlerinden oluştuğunu söylemektedir.

Marx çeşitli sektörler arasında kâr oranlarının eşit olacağını savunmuştur.

Karl Marx'ın azalan kâr modeli için kullandığı kavramlar şöyledir;

C: Sabit Sermaye

V: Değişir Sermaye

S: Artık-değer

s: $\frac{S}{V}$ (Sömürü oranı veya Artık-değer oranı)

c: $\frac{C}{C+V}$ (Sermayenin organik bileşimi)

r: $\frac{S}{C+V}$ (Kâr oranı olsun)

Y= **C+S+V** (Eşitliğinde toplam değer olan Y sabit sermaye, artık-değer ve değişir sermayenin toplamına eşittir.)

r: **s(1-c)**

$$\frac{S}{C+V} = \frac{S}{V}\left(1-\frac{C}{C+V}\right)$$

Kâr ile sermayenin organik bileşimi arasında oransal anlamda ters ilişki vardır. Sermayenin organik bileşimi düşerse kâr oranı artar. (HİÇ, 1994, s. 33,34) Kâr ile artı-değer oransal olarak paralel ilişkilidir. Yani kâr oranı, artı-değer oranı arttığında artmakta, düştüğünde ise düşmektedir. Sonuç olarak kâr oranı, sermayenin organik bileşimi ve artık-değer kavramı ile ilişkilidir.

Marx'ın ekonomik büyüme modelinin işleyişine göre, kapitalist sistem dahilinde sermaye birikiminin hızla artması ve sermayenin daha az elde edilmesi diğer taraftan da işsizliğin yükselmesi aynı zamanda meydana gelecektir. Yani üretimin içinde emeğin payı azalacak kârın payı artacaktır. Bu nedenle uzun dönemde talep eksikliği yaşanacaktır. Tüm bunların sonucu olarak kapitalist sistem kendi kendine çöküşünü iflaslar, işsizlik ve stok artışı sorunu beraberinde hazırlayacaktır. (UÇAK, 2013)

Kısaca, sermayenin organik bileşimi arttığında kâr payı artar, toplam çıktıda iş gücü payı azalır. Dolayısıyla uzun dönemde efektif talep yetersizliğine neden olur. Bu da ekonomide bunalım yaratır. Marx, büyümenin temelini toplam çıktıdan üretim faktörlerinin aldığı pay olarak açıklamıştır. Buradan hareketle büyüyen ekonomilerde işgücünün toplam çıktıdan aldığı pay olan ücretler sabit kalırken kâr azalmaktadır. Marx'a göre kâr oranlarının düşük olması büyümeyi sınırlamaktadır. Ancak, problemleri barındıran kapitalizm sisteminde sürekli büyüme olacak ve bu büyümenin kapitalizmin sonunu getireceğini savunmuştur. (ALKİN, 1987, s. 58)

1.3.4.Schumpeter Büyüme Modeli

İktisat literatürüne yeni bir bakış açısı kazandıran Joseph Schumpeter (1911-1939), Karl Marx'ın düşüncelerinden etkilenmiştir. Kapitalist sistemin sınıf çatışmaları ve gerçekleşen krizler nedeniyle son bulacağını savunan Karl Marx'ın aksine, kapitalist sistemin başarısından dolayı biteceğini savunmuştur.

Schumpeter iktisadi düşüncelerini iki kavram çevresinde yoğunlaştırmıştır; yenilikler ve girişimciler. Schumpeter yenilikleri, üretim faktörlerinin değişik bir versiyonu olarak tanımlamaktadır. Başka bir tanım olarak yenlikler, yeni kaynakların ve yeni tekniklerin bulunmasıdır.(Schumpeter, 1939, s. 84) Schumpeter'e göre yenilikler büyüme için bitip tükenmeyen kaynak olmaktadır. (DOĞAN, 2014)

Schumpeter'e göre yenilikler beş noktada gerçekleşmektedir. Bunlar:

Daha önce bilinmeyen yeni bir malın veya yeni kalitenin üretilmesi.

Yeni bir üretim tekniğinin oluşturulması.

Yeni pazarların ve piyasaların keşfedilmesi ya da oluşturulması.

Yeni bir hammadde ve yarı mamul kaynağının bulunması.

Yeni bir endüstri organizasyonunun gerçekleşmesi

Üreticilerin kapitalist sisteme ayak uydurmaya çalışmasıyla kar haddinin azalması, ancak yukarıda belirtilen noktalarda yenilikler gerçekleştirerek son bulur. Bu yeniliklerin ortaya konması ve gerçek hayata yansıması girişimciler tarafından gerçekleşmektedir. Schumpeter'e göre yenilikçi girişimci, ekonomik düzende önemli bir yere sahiptir. Schumpeter kapitalist sistemin büyümesinde, bilginin, yeniliklerin ve girişimcilerin rolünün üzerinde durmuştur. (DEMİR, 1996)

Schumpeter'in düşüncesine göre, girişimcilerin ortaya attığı yeni ürün ve teknik eskisini yok ederek onun yerini alır. Yaratıcı yıkım olarak adlandırılan bu dinamik süreç, kapitalist sistemde döngüsel olarak devam edecektir. (KIZILKAYA E. , 2004) Ancak bu yeniden yapılanma döngüsü, tüm ekonomik süreçlere işleyerek sistematik bir şekilde kapitalizmin çöküşüne neden olacak ve sistem evirilerek sosyalist bir yapıya dönüşecektir.

1.3.5.Keynesyen Model

Klasik teorilerin 1929 Ekonomik Krizi'ni çözmede yetersiz kaldığı döneme klasik teoriyi eleştiren John Maynard Keynes'in 1936 yılında yayımladığı "Genel Teori" kitabı damga vurmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın etkilerinden daha yeni sıyrılmaya çalışan devletler, savaşın etkisiyle müdahaleci ve korumacı politikalar izlemeye başlamışlar savaştan kısa süre sonra yine klasik teorinin savunduğu serbest ekonomiye geçmeye çalışmışlardır. Ayrıca ekonomik kriz meydana gelmesi, devletlerin klasik teoriye güveni kaybettirip müdahaleci politikalar izlemeye başlamalarına neden olmuştur.

Keynes ekonomide meydana gelen istikrarsızlıklar, işsizlik ve durgunluğa, talep ve harcamaları canlandırarak çözüm bulunabileceğini savunmuştur. Yani klasiklerin yaptığı gibi ekonominin arz yanına değil, talep yanına önem vermiştir. Devletin ekonomide toplam talebi arttırıcı politikalar ve önlemlerle ekonomiyi kontrol altına alması gerektiği üzerinde durmuştur. Ekonomi eksik istihdam ve eksik rekabet koşulları altında işlemektedir ekonomiyi eksik istihdamdan çıkarmanın yolu toplam talebe bağlıdır. Durgunluk ve işsizlik gibi önemli problemlere yol açan, toplam talepteki eksiklikken enflasyon ve aşırı emek arzına neden olan toplam talepteki fazlalıktır. (KAZGAN, 1993, s. 210)

Doğrudan ekonomik büyüme için, bir model oluşturmayan Keynes, ekonomik istikrarsızlıkları gidermek ve durgunluktan çıkmak için düşünceler geliştirmiştir. Bu düşüncede, belirleyici olan taleptir. Talepte artış sağlamak, gelirde artışa yol açacak ve ekonomik sorunlar ortadan kalkacaktır. Talepteki artış karşısında gelirde ne kadar artış olacağı çarpan katsayısı tarafından belirlenmektedir. Bu katsayı, $\Delta C/\Delta Y$ formülü ile belirlenen tüketim eğilimi yardımıyla hesaplanmaktadır. (DİNLER, 2000, s. 513)

Asıl amacı ekonomik kriz sonrası durgunluk, işsizlik gibi problemlere çözüm arayışı olan Keynes, ekonomik büyümenin ve üretim artışının, toplam talebin ve yatırım harcamalarının canlanması bununla birlikte adil gelir dağılımının

sağlanmasıyla gerçekleşeceğini savunmuştur. Keynes'in ekonomik büyüme ile ilgili olan görüşünü Harrod ve Domar geliştirmiştir.

1.3.6.Harrod-Domar Modeli

Keynes'in geliştirdiği büyüme konusundaki kısa dönemli ve statik yaklaşımını uzun dönemde ve dinamik olarak analiz eden Roy Harrod (1939) ve Evsey Domar (1946) birbirlerinden ayrı zamanlarda birbirlerine paralel fikirlerle yapmaları itibariyle literatürde birlikte yer almaktadır. Harrod ve Domar Keynes'in fikirlerini geliştirmişler ve eksiklerini tamamlayarak Harrod-Domar büyüme modelini ortaya koymuşlardır. Harrod-Domar büyüme modelinde, dış ticaretin ve kamu harcamalarının olmadığı varsayımını ve teknolojik gelişme hızını sabit olduğunu kabul etmişlerdir. (UÇAK, 2013)

Harrod modeline göre büyümeyi sağlayabilmek için, eksik istihdam seviyesinden tam istihdam seviyesine ulaşılmalıdır. Bu modelde, tasarruflar ve yatırımlar değişken olarak belirleyici bir şekilde yer almaktadır. (ÖZDEN, 2014) Modelde, eksik istidam devre dışı bırakılarak, tam istihdamın gerçekleştirilebileceği savunulmuştur. Harrod, yatırım ve tasarrufları, tam istihdamı sağlayabilmek için belirleyici olarak görmüş ve modelinde incelemiş, aynı zamanda hızlandıran katsayısını bir araç olarak modeline dahil etmiştir. Bununla birlikte Harrod, modelinde üç temel varsayımı bulunmaktadır. Bunlar yatırım ve tasarruf varsayımı, hızlandıran ilkesi, girişimci davranışları varsayımıdır.

Harrod, tasarruf fonksiyonunun, uzun dönemde geçerli olduğunu ve dolayısıyla ortalama tasarruf eğilimi ve marjinal tasarruf eğiliminin birbiri ile eşit olduğunu savunmuştur. Harrod tasarrufların(S), iktisadi denge için oldukça önemli olduğunu düşünmüş ve tasarrufları milli gelirin(Y) bir fonksiyonu olarak ele almıştır.

$S_t = sY_t$

Burada, tasarruf eğilimini s ile gösterilmektedir. S_t, t zamanında planlanan tasarruflara atıfta bulunmaktadır. Tasarruf planlarının gerçekleşmesi, üretimin yani gelirin planlanan miktarda olup olmamasına bağlıdır.

Harrod modelinde, beklenen yani planlanan talep, gerçekleşen talebe eşit olduğu durumda planlanan yani ex-ante (dönem başı) yatırım, gerçekleşen yatırıma yani ex-post (dönem sonu) yatırıma eşit olmaktadır.

Eğer beklenen talep, gerçekleşen talebin altında olduğu bir durum söz konusu ise planlanan yatırım, gerçekleşen yatırımdan daha büyük olmaktadır. Gerçekleşen talep, planlanan talepten fazla olduğu için talep fazlası mevcuttur. Üretimde, eksiklik söz konusu olmaktadır ve üretim, satışların tamamını karşılayamamaktadır.

$I_{ex\text{-}ante} > I_{ex\text{-}post}$ (ya da I=S eşitliği varsayımdan; $I_{ex\text{-}ante} > S_{ex\text{-}post}$)

Eğer beklenen talep, gerçekleşen talebin altında olduğu bir durum söz konusu ise planlanan yatırım, gerçekleşen yatırımdan daha küçük olmaktadır. Gerçekleşen talep, planlanan talepten küçük olduğu için talep eksikliği mevcuttur. Beklenmedik bir yatırım fazlası oluşurken üretimde yani arzda da fazlalık oluşmaktadır. Üretim fazlası olduğundan dolayı elde stok birikir, üretilenlerin tamamı satılamaz ve âtıl kapasite oluşmaktadır. (NEVILE, 1962)

$I_{ex\text{-}ante} < I_{ex\text{-}post}$ (ya da $I_{ex\text{-}ante} < S_{ex\text{-}post}$)

Planlanan yatırımların tespitinde kullanılan hızlandıran katsayısı, Harrod'ın büyüme modelinde kullanılan önemli bir kavramdır. Hızlandıran katsayısı, sermayede meydana gelen değişme ile üretimde oluşan değişmenin oranlanması ile bulunmaktadır. Sermaye miktarında oluşan değişme ΔK ile üretimde oluşan değişme ΔY ile sembolize edilirse hızlandıran katsayısı;

$\frac{\Delta K}{\Delta Y}$ şeklinde ifade edilir.

Harrod büyüme modelinde, üç farklı büyüme haddinden bahseder bunlar; gerekli yani garantili büyüme hızı, fiili büyüme hızı ve doğal yani tabii büyüme hızıdır.

Gerekli büyüme hızı, planlanan tasarruf oranı ve planlanan yatırım oranının sermayenin tam kullanılmasıyla birlikte birbirine eşit olması için gerekli olan büyüme hızıdır. G_W şeklinde sembolize edilen gerekli büyüme hızı, tasarruf haddinin yani marjinal tasarruf eğiliminin (s) sermaye hasıla oranına yani hızlandıran katsayısına(g) bölümüyle elde edilir.

$G_w = \frac{s}{g} = \frac{Y_t - Y_{t-1}}{Y_t}$ Yt gerekli gelir artışının mutlak seviyesidir.

Gerekli büyüme hızı, girişimcilerin yatırım kararını alırken ekonominin gidişatını ve ekonomik faaliyetlerin sonuçlarını yapmaları açısından önemlidir. Gerekli büyüme hızına ulaşıldığında herhangi bir fazlalık ya da eksiklik söz konusu olmaz, üretimin tamamı kullanılır. Müteşebbisler, sonraki dönemdeki üretim artışını aynı ölçüde öngörürler. (HİÇ, 1994, s. 85)

Fiili büyüme hızı (G_a), cari büyüme hızı da denilen fiili büyüme hızı, dönem sonunda gerçekleşen üretim artışını temsil eden büyüme hızıdır.

Eğer ekonomide fiili büyüme hızı, gerekli büyüme hızına eşit ise;

$G_w=G_a$ Bu durum, ekonomide denge durumunu ifade eder. Yatırım ve tasarruf planları dönem sonunda gerçekleşmektedir. Bu durum girişimciler için memnuniyet vericidir.

Eğer gerekli büyüme hızını, fiili büyüme hızı aşmış ise;

$G_w<G_a$ Bu durum ekonomide enflasyonist süreci ifade eder. Dönem sonunda gerçekleşen büyüme hızının, dönem başında planlanandan fazla olmaktadır. Gerçekleşen yani fiili yatırım, planlanan yatırımdan daha fazla olduğu için üretimde eksiklik oluşmaktadır. Girişimciler, artan talebi karşılamak için üretimi arttırmak isteyeceklerdir. Gitgide denge noktasından uzaklaşılacaktır. Harrod'a göre ekonomi dengeden uzaklaştığında dengeye gelmesi için yapılan işlemler, gelecek dönemde dengeden daha da uzaklaşılmasına neden olacaktır ve böyle bir dengeye "karasız denge" veya "bıçak sırtı denge" demiştir. (TABAN, 2008, s. 55)

Eğer gerekli büyüme hızı, fiili büyüme hızından büyük ise;

$G_a<G_w$ Bu durumda ekonomi durgunluk sürecindedir. Planlanan büyüme hızına ulaşılamamıştır. Dönem başında planlanan yatırımlar, dönem sonunda fazlasıyla gerçekleşmiş. Ekonomide üretim, talepten fazla artmıştır. Talep yetersizliği sonucunda ürettikleri fazla mallar ellerinde kalan üretici yatırımlarını kısma kararı almaktadırlar.

Doğal büyüme hızı (G_n), herhangi bir ekonomi için uzun dönem sürecinde gerçekleşebilecek azami büyüme hızıdır. Bu limit sermaye, emek, doğal kaynaklar, teknoloji ve bu teknolojinin getirdiği bilgi seviyesine ve bunların dönemlere göre artışına göre belirlenir. (HİÇ, 1994, s. 88) Aynı zamanda doğal büyüme hızı işgücünde tam istihdamı gerçekleştiren bir büyüme hızıdır.

G_n: n+t formülü ile açıklanır. Burada n, nüfus artışını sembolize ederken t de teknolojik gelişmeye atıfta bulunmaktadır.

Keynes'in modelini geliştiren bir diğer iktisatçı Domar, modelini bazı varsayımlar ışığında gerçekleştirmiştir. Ekonominin her dönemde tam istihdamda olacağını öngörmüştür. Dışa kapalı bir ekonomi ile çalışan Domar ekonomide devlet harcamalarının olmadığını varsaymıştır. Modelinde sermaye ve gelirin teknolojik sabit bir ilişki olduğunu düşünmüş ve ekonomide gecikmenin olmayacağını savunmuştur. Fiyat genel seviyesi sabittir yani değişmezdir.

Domar yatırımların iki taraflı etkisi üzerinde durmuştur. Bunların ilki ekonominin üretim yönüyle ilgili olan yatırımların kapasite üzerindeki arttırıcı etkisi diğeri, ekonominin üretimi karşılayan talep ayağıyla ilgili yatırımın gelir üzerindeki arttırıcı etkisidir. Domar, üretim kapasitesi yani kendi deyimiyle prodüktif kapasite ile emeğin istihdam edildiği bir durumda ekonominin elde edilebilecek toplam hasılayı kastetmektedir. (ÜLGENER, 1991, s. 421,422) Domar'a göre ekonomiye her ek yatırım üretim gücünü yükseltici etki yaratır. Toplam hasıla oluşumu için sermaye stokunun belirlenmesi önemlidir. Ayrıca yatırımlar(I), sermaye stokundaki artışlara (ΔK) eşittir. ($I= \Delta K$)

Üretimdeki yatırımı I ile sembolize edersek, δ ile ekonominin marjinal verimliliği (Domar bu orana sermayenin sosyal verimliliği demiştir), ΔY ile de ekonominin üretim kapasitesini gösterirsek;

$\Delta Y = I.\ \delta$ formülüyle ekonominin arz yönünü ifade etmiş oluruz.

Domar'a göre tüketim harcamasını arttırmak, gelirdeki artıştan dolayısıyla da yatırımdaki artıştan geçmektedir. Başka bir deyişle yatırımdaki artış toplam harcamalardaki ya da gelirdeki artışı, basit çarpan kavramı ile belirleyebiliriz. (PARASIZ, 2008, s. 90,91) Ekonomide meydana gelen yatırım artışını ΔI ile marjinal tasarruf eğilimini α ile ifade edersek;

$\Delta Y = \Delta I.\ \frac{1}{\alpha}$ Formülü elde edilir. Bu formülde $\frac{1}{\alpha}$ ifadesi çarpan katsayısını göstermektedir.

Domar dengeli büyümenin tam istidam varsayımı altında elde edilen gelirin artış oranı olduğunu ifade etmiştir

$\Delta I.\ \frac{1}{\alpha} = I.\ \delta$ formülünde eşitliğin her iki tarafını da α ile çarpıp I ile böldüğümüzde;

$\frac{\Delta I}{I} = \delta.\ \alpha$ eşitliğini elde ederiz.

Domar'a göre bu eşitliğin anlamı, büyüme gerçekleştiğinde yatırım ve dolayısıyla gelir artışının " $\delta.\ \alpha$" kadar olması gerekir ki kapasite artışını talep artışı karşılayabilsin. "$\frac{\Delta I}{I}$ " ifadesi bize büyüme hızını vermektedir ve biz tam istihdam koşullarında dengeli bir büyümeyi devam ettirmek istiyorsak her yıl "$\delta.\ \alpha$" oranında yani yatırımların ortalama sosyal verimliliği ile tasarruf eğiliminin çarpımı oranında büyümeliyiz. (TABAN, 2008, s. 62)

1.3.7.Neoklasik Büyüme Modeli

Büyüme ile ilgili literatüre damga vuran çalışmalardan biri de Neoklasiklerin modelidir. Neoklasik modelde Tobin, Solow ve Swan gibi önemli iktisatçıların görüşleri olmaktadır. Neoklasik model savunucuları, ekonomik büyüme konusunda Keynes'in talep yanlısı teorisinin aksine üretim fonksiyonlarına yönelen bir yaklaşım ele almışlardır. Özellikle Robert M. Solow'un (1956) önemli katkılarının olduğu bu modele Solow büyüme modeli de denmektedir.

Solow, Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu kullandığı modelinde, tek ve homojen mal yani, çıktı üreten ve tüketenlerin olduğu bu tek malın GSYİH birimi olarak ve bu modelde bu tek mal için dış ticaretin olmayacağı bir ekonomi varsayımında bulunmuştur. Solow modelinde, devlet harcamaları varsayım dışı bırakılmıştır. Üretim fonksiyonu için, bağımsız değişkenlerinin emek ve sermaye olduğu ve emek ve sermaye ne kadar artarsa üretim de bu bağımsız değişkenlere bağlı olarak artar. Bu da ölçeğe göre sabit getiriye atıfta bulunmaktadır. Modelin diğer varsayımı, teknolojinin dışsallığıdır ve bu dünya ekonomilerinde teknoloji, ARGE faaliyetleri de dahil, firma davranışlarından etkilenmemektedir. (JONES, 2001, s. 20).

Harrod-Domar büyüme modelindeki istikrarsızlığı çözmeyi hedefleyen Solow, büyümenin uzun dönemde kaynaklarını aramış ve büyümeyi belirleyen şeyin teknolojik gelişmeler olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. (YELDAN, 2011, s. 111) Solow modelindeki diğer varsayımlar ise, ekonomide tam rekabet koşulları geçerli olduğu, ölçeğe göre getirilerin sabit olduğu, sermayenin azalan verimlere tabi olduğu ve aynı zamanda emek için de azalan verimler kanununun geçerli olduğu, faktörler arasında ikamenin söz konusu olduğu ve ekonomide yatırımların tasarruflara eşit olduğudur. Emek üretime katılan dışsal bir faktördür ve nüfus arttıkça emek artmaktadır varsayımı kabul edilmiştir. Yatırımlar tasarruflara eşit olduğu varsayımı geçerlidir. Yani $S=sY$ ve $S=I$ şeklindedir ve modele ek olarak farklı bir yatırım fonksiyonu eklenmesi gereksizdir.

Neoklasik modelde, bütün ülkelerde teknoloji verisinin sabit ve değişmediği varsayımı altında görece olarak yoksul olan ülke ya da bölgelerin zengin ülke ya da

bölgelerden daha hızlı büyüyeceklerini ve zamanla bu iki grubun birbirlerine yakınlaşacağını öngörmektedir. (KARACA, 2004) Bu grupların reel büyüme oranlarının "sıfır" olduğu çıkarımında bulunulmaktadır. Bu teori, literatürde yakınsama hipotezi olarak tanımlanmaktadır. Bu hipotez için, iki ana görüş mevcuttur.

Eğer fakir ülke zengin ülkeyi kişi başı gelir veya üretim düzeyinde yakalama eğiliminde ise diğer bir deyişle, fakir ülkeler zengin ülkelere göre daha hızlı bir şekilde büyümeye eğilimli ise bu durumda β (beta) yakınsama söz konusudur. Diğer görüşe göre; kıyaslanan ülkeler ya da bölgeler arasında kişi başına gelir değerleri küçülerek yaklaşıyorsa σ (sigma) yakınsama söz konusudur. (KALYONCU, 2001)

Bu varsayımlar ve açıklamalar ışığında, Solow modeli iki ana denklem şeklinde oluşturulmaktadır. Bunlar üretim fonksiyonu ve sermaye birikimi denkliğidir. Üretim fonksiyonu, Cobb-Douglas tipi olup teknoloji düzeyinin olmadığı bir ekonomi için, sermaye K, emek L ve çıktı düzeyi Y ile sembolize edilirse aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

$$Y = f(K, L) = K^{\alpha} L^{(1-\alpha)} \qquad (0<\alpha<1)$$

Eşitliğimizde her iki tarafı L yani emek miktarına böldüğümüzde emek başına sermaye k= K/L şeklinde, emek başına gelir ise y= Y/L şeklinde revize edilmiş olur.

$$\frac{K}{L} = f(K/L) = \frac{K^{\alpha} L^{1-\alpha}}{L} = y = k^{\alpha}$$

Burada emek başına gelir yani y, emek başına sermaye yani artarsa artacaktır. Azalırsa da azalacaktır yani emek başına gelir emek başına sermayeye bağlı olarak değişecektir. Ancak Azalan verimler konunu etkisiyle sermayede olacak artışlar gelirde giderek daha az bir artışa neden olacaktır. Yani her birim eklenen sermaye de gelir düzeyi giderek azalarak artacaktır.

Solow modeli için diğer ana denklem sermaye birikiminin büyümeye etkisini açıklayan denklemdir. Sermaye stokundaki amortismanı d ile, brüt yatırım ya da tasarruf miktarını s ile sembolize edersek denklem şu şekilde gösterilir;

$K = sY - dK \quad (d > 0 \text{ ve } 0 < s < 1)$

Bu denklemde sermaye stokunda meydana gelebilecek değişmeler (K), yatırım miktarıyla (I), yani Solow modelinde yatırım tasarruf eşit kabul edildiği varsayımından hareketle (I=S), tasarruf miktarıyla (sY) sermaye stokunda meydana gelebilecek aşınma ve yıpranma miktarı (dK) arasındaki farka eşittir. Sermaye stokunda yüzdelik değişim şu şekilde ifade edilir;

$$\frac{K}{K} = \frac{sY}{K} - d$$

Sermayenin büyüme hızını şu şekilde formülize edilmektedir.

$$\frac{K}{K} = \frac{K}{K} - \frac{L}{L} = n = \frac{sY}{K} - d - \frac{L}{L}$$

Denklemde emek miktarı büyüme oranı (L/L=n) şeklinde ifade edilmiş sermaye stokundaki değişmelerden çıkarılmıştır. $k=\frac{K}{L}$ eşitliği denkleme dahil edip emek başı sermaye oranını ifade eden k ile çarptığımızda emek başı sermaye birikimi denkleminin son hali şu şekilde olur;

$k = sy - (d+n)k$

Bu denklemde sy emek başına tasarrufu diğer bir ifade ile yatırımlar tasarruflara eşit olduğu için emek başına yatırımı ifade etmektedir.

Solow modelinde emek başına sermaye oranı uzun dönemde sıfıra eşit olmaktadır. Bu denklemde k yerine sıfır yazıp denklemi revize ettiğimizde Solow'un öngördüğü durağan durum denklemine ulaşılmaktadır;

$sy = (d+n)k$

Solow modeli durağan durum denkleminde, tasarruflar yani yatırımlar sy ile, amortisman miktarını dk ile, işgücüne yeni katılan emek nüfusu nk ile sembolize edilmiştir. Durağan durum, emek başına sermayenin sabit kaldığı ve emek başına sermayeye bağlı olan işçi başına gelirin değişmediği durum olarak kabul edilmiştir.

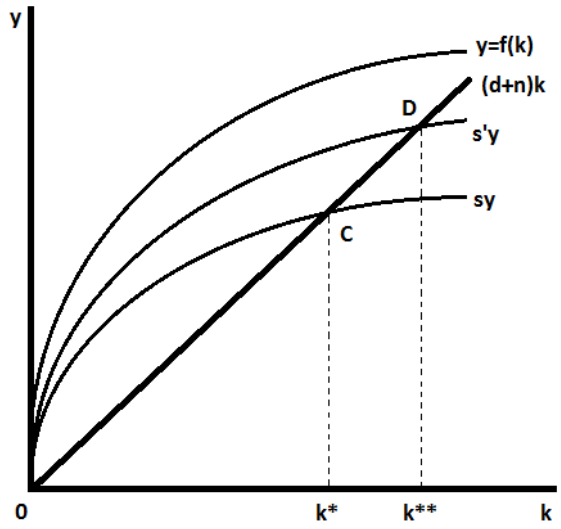
Değişmeyen yani sabit kalan emek başına sermaye ve emek başına çıktının denge değerinde olduğu durumudur. Emek başına sermaye, sermayenin amortismanı ve nüfus artış oranı ile aynı hızda artarsa emek başı sermaye sabit kalır. (KAZGAN, 1993, s. 110)

Durağan durum denklemine, teknolojiyi de eklediğimizde, durağan durum denklemi şu şekilde yazılmaktadır;

$$sy= (d+n+g)k$$

Teknolojideki herhangi bir ilerleme, emek başına gelirde Solow modeli durağan durumunda büyüme hızında artışa sebep olacaktır. Dolayısıyla, uzun dönemde emek başına gelir artışının sürdürülebilir olmasında etkilidir ve büyüme oranını olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca teknolojideki bir ilerleme üretim fonksiyonu grafiğinde de değişikliklere yol açacak fonksiyon eğrisini yukarıya doğru kaydıracaktır.

Şekil 4. Durağan Durum Dengesi

Kaynak: (TABAN, 2008, s. 75)

Grafiği incelediğimizde sy ve (d+n)k eğrilerinin kesiştiği c noktası ekonominin durağan durumunu göstermektedir. Ekonomi c noktasında iken tasarruflar sermayenin

işgücüne oranı olan k'nın k* da sabit olacağı kadardır. Durağan durumunda gerçekleşen sermaye işgücü oranının solunda tasarruflar yatırımlar için gerekli olan miktarı aşar ve emek başına sermaye ve emek başına hasıla artmış olur. Dolayısıyla mekanizma durağan duruma geri gelecektir. K'nın k* sağında k** noktasında olduğu durumda ise tasarruflar yatırımlar için gerekeni karşılayamayacağı için emek başına sermaye ve emek başına hasıla düşer ve mekanizma yine durağan duruma geri gelir. (TABAN, 2008, s. 74)

Teknoloji, sermaye ve işgücü verimliliğini artmasına neden olmaktadır. Sahip olunan üretim fonksiyonları ile teknoloji kullanılarak çıktı miktarı arttırılabilmektedir. Literatürde büyümeyle ilgili yapılan incelemeler büyümenin kaynağının bir kısmı sermaye artışı bir kısmı da emek artışı ve verimliliği olarak görülmüştür. Fakat Solow bu çalışmalara bir yenilik katmış ve büyümenin emek ve sermaye artışı dışında açıklanamayan kısmın teknolojik ilerleme ile ilgili olduğunu savunmuştur. Büyümede açıklanamayan ve Solow'un teknolojik gelişme diye tanımladığı bu kısım literatürde "Solow artığı" olarak tanımlanmaktadır. (TABAN, 2008, s. 83)

1.3.8.İçsel Büyüme Modelleri

Neoklasik büyüme teorilerinin uzun dönemde yetersiz olduğu ileri sürülerek, azalan verimin değil, artan verimin esas olduğu içsel bir model geliştirilmiştir. Modelin temellerini A. Smith, J.A. Schumpeter, Marx ve Arrow atmış olsa da İçsel büyüme modeli (endogenous growth theory), 1986 yılında Paul Romer'in "Artan Getiri ve Uzun Vadeli Büyüme" adlı makalesi ile ilk defa ortaya konmuştur. Daha sonra, Robert E. Lucas (1988) ve Barro(1990) tarafından geliştirilerek modele farklı yaklaşımlar kazandırılmıştır.

A. Smith, büyümeyi verimlilik ve uzmanlaşmaya dayandırmıştır. Marx, rekabet ve büyüme için teknoloji ve yeniliğin üretime dahil edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Arrow büyüme için yaparak öğrenme kuramı üzerinde durmuş; Schumpeter ise yenilik ve teknolojinin gücünün önemine dikkat çekmiş ve yeniliğe ayak uydurulamaması sonucunda yaratıcı yıkımın söz konusu olduğunu savunmuştur.

Tüm bu yenilik, teknoloji, girişimcilik, icatlar ve yaratıcılık konusundaki görüşler İçsel Büyüme Teorisinin ön adımları olmuştur.

Model, ekonomik büyümeyi ülkenin iç faktörleriyle açıklanması ve büyümenin kaynağının iç unsurlarda aranması gerektiği yaklaşımı nedeniyle "içsel" kavramı ile tanımlanmaktadır. Ekonomik büyüme, ekonomik büyüme politikaları vasıtasıyla yani ülkenin kendi iç faktörleriyle sağlanabileceği görüşüne sahip olmaktadır. (EHRLICH, 1990)

İçsel Büyüme modeli, Neoklasik yaklaşıma bir alternatif olarak görülmekle birlikte modellerin varsayımlarında önemli farklar vardır. En önemli fark içsel büyüme modeli öncülerinden Romer'in, Neoklasiklerin aksine, teknolojiyi içsel kabul ederek modele dahil etmesidir. Neoklasik büyüme modelinde sadece fiziki sermaye kavramı yer alırken içsel büyüme modeline beşerî sermaye kavramı da dahil edilmiştir. Modelde sermaye birikiminde fiziksel sermayeye ek olarak beşerî sermayenin de yer alması birim sermaye için getiriyi arttırmaktadır. Ekonomilerin gelişmesi ve büyümesinde beşerî sermaye belirleyicidir.

Neoklasik üretim fonksiyonunda azalan verim yasası geçerli kabul edilmiş içsel büyüme teorisinin üretim fonksiyonu ise artan verim ile çalışmaktadır. Özellikle Romer'in vurguladığı bilgiyle desteklenen bir üretim sürecinde üretim sağlanırken ortaya çıkan yeni bilgiler yan ürün olarak verimlilik sürecinde artışlara neden olmakta ve bu bilginin ülkedeki diğer üreticilere yayılması itibariyle ülke genelinde artan verimlilik söz konusu olmaktadır. Bu durum ülke ekonomisinde büyümeyi tetikleyen bir süreç olmaktadır. Bunun sayede modelde yer alan içsel değişkenler dışsallığa dönüşerek marjinal verimliliğin azalmasını önlemektedir.

Neoklasik modelde önemsiz olan yatırımların içsel büyüme modelinde önemi vurgulanmış ve özellikle bilgiye, teknolojiye ve insana yapılan yatırımın yapılması üretimdeki verimliliği arttıracak ve büyümeyi sağlayacaktır düşüncesi savunulmuştur. İçsel büyüme modelinde yeniliğin modele dahil edilebilmesi tekelci rekabet koşullarında sağlanabileceği için eksik rekabet benimsenmiştir. Ve aslında bu şekilde gerçeğe daha uygun büyüme modeli yaklaşımı kazanılmıştır. İçsel büyüme teorisinde

büyüme sağlanabilmesi için devletin önemli sorumlulukları olmaktadır ve devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kamu politikalarının büyüme üzerinde etkisi açısından önemli olmaktadır.

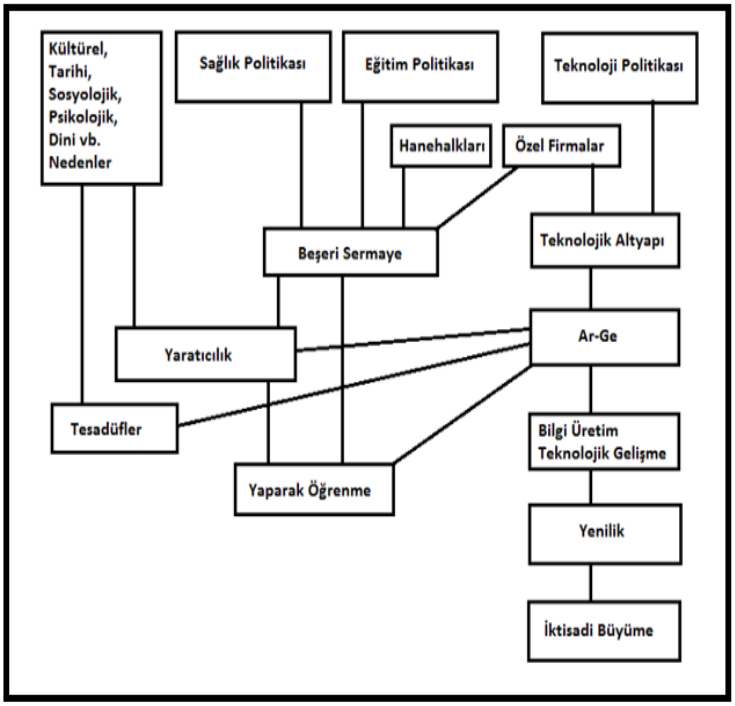
İçsel büyüme teorisinin Neoklasik teoriden bir diğer farkı da Neoklasiklerin savunduğu yakınsama hipotezini reddetmeleridir. Çünkü Neoklasiklerin savunduğu başlangıçta ülkelerin sermaye emek oranları farklı olsa bile uzun dönemde fakir ülkeler daha hızlı büyüyerek eşit miktarlara gelip durgun durum sermaye emek oranına sahip olacağı düşüncesi İçsel büyüme modelinde geçersizdir. Fakir ülkelerin uzun vadede gelişmiş ülkeleri yakalayacak hızda büyümesi olanaksızdır. (ŞEN, 2007)

İçsel Büyüme modelleri açısından ekonomik büyüme temel kaynaklara dayandırılmıştır. Büyümenin kaynaklarının ekonominin kendi iç unsurları tarafından oluştuğunu savunan İçsel büyüme modelinde ekonomik büyümenin kaynağı olarak; bilgi, teknoloji, teknolojik altyapı, beşerî sermaye, iş bölümü, yaratıcılık, yaparak öğrenme, araştırma ve geliştirme, uzmanlaşma, yenilikler, ölçek ekonomiklerinin pozitif olması görülmüştür. İçsel büyüme modelleri incelendiğinde hepsinin ortak noktası ekonomik büyüme aşamasında bilgiye verilen önemdir.

İçsel büyüme modelleri bilgi ve teknolojinin bazı özellikleri üzerinde durmuştur. İçsel büyüme modellerinde bilgiyi ekonomik büyüme için en önemli kaynak olarak tanımlamaktadır. (HEK, 1999) Bilgiyi gizli kamusal mal ve rakipsiz olarak görmektedir. Birey ve firmalar bilgiyi edinme konusunda tümüyle dışlanamazlar. Rekabetçi ortamlarda bilgi edinildikten sonra rahatça kullanılabilir ve hiçbir maliyeti olmaz. Yeni kazanılan bilgiden tüm ekonomik birimlerin faydalanması ve bu bilgi doğrultusunda yenilikler yapması oldukça önemlidir. Teknolojik gelişme ve sermaye yatırımları (fiziki veya beşerî) arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Özel kesimin teknolojik gelişmeye ya da bilginin üretilmeye ayak uydurmayı istememesi dışsallıklara neden olabilir. Bu dışsallıklar piyasaya aksamalar şeklinde yansımaktadır. İçsel büyüme modellerinin bazıları bu aksaklıkları dikkate alınmaktadır. Bu durumda ölçeğe göre sabit getiriden uzaklaşmaktadır ve ölçeğe göre artan getiri varsayımını sağlamaktadır. (KİBRİTÇİOĞLU, 1998)

1980'lerden önce gelişmişlik için finansal ve reel sermayeye sahip olma şartı aranıyorken günümüzde bilgiye ulaşma, teknolojiye uyum sağlamak ve beşerî sermayeye sahip olmak gelişmişliğin gerekliliği olmaktadır. İçsel büyüme modellerinden önce eğitim, sağlık teknoloji, Ar-Ge, bilgi, yenilikler gibi faktörlerin üretime dolayısıyla büyümeye katkısı anlaşılamamıştı. İçsel büyüme modelleriyle büyümenin belirleyicileri değişmiş farklı bir boyut kazanmıştır. Büyümenin belirleyicilerini tablo yardımıyla inceleyelim.

Şekil 5.İçsel Büyüme Teorileri Kaynakları

Kaynak: (KİBRİTÇİOĞLU, 1998)

Kibritçioğlu (1988), içsel büyümenin belirleyicilerini, şu şekilde açıklamıştır: Tesadüfler, yaratıcılık, yaparak öğrenme ve teknolojik altyapı araştırma geliştirmeyi oluşturmaktadır. Ayrıca eğitim, sağlık, teknoloji için yapılan yatırımlar beşerî sermayeyi desteklemektedir. Beşerî sermayedeki gelişmeler araştırma geliştirmeyi hızlandırarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Ayrıca toplumda yatırımlarla desteklenen kültürel, sosyolojik, tarihi, dini ve psikolojik gibi unsurlar bir araya

gelerek ekonomik büyüme için ortam hazırlamaktadır. Ar-Ge'nin desteklenmesi bilgi üretimini gerçekleştirip yeniliğin oluşmasına yol açmakta ve yenilikler de beraberinde ekonomik büyümeyi getirmektedir. (ÖZDEN, 2014)

Sonuç olarak eğitim, sağlık, teknoloji politikaları ar-ge'yi doğrudan etkilemekte ekonomilerin sahip olduğu sosyolojik, kültürel, coğrafi ve dini yapı da dolaylı olarak zemin hazırlayarak büyümeyi gerçekleştirmektedir.

1.3.8.1.İçsel Büyüme Modellerinin Sınıflandırılması

İçsel büyüme modelleri, büyümenin kaynağını araştırırken yapılan açıklamalara göre farklı konular üzerinde durulmuştur. Farklı iktisatçılar tarafından incelenen dört başlık altında toplamak mümkündür.

- Bilgi Üretimi ve Taşmalar (Romer'in Yaklaşımı)
- Beşerî Sermaye Modeli (Lucas'ın Yaklaşımı)
- Ar-Ge Modeli (Araştırma-Geliştirme)
- Kamu Politikası Modeli (Barro Yaklaşımı)

Bu modellerin içinde olmamakla birlikte literatürde Rebelo'nun geliştirdiği AK modeli de yer almaktadır. İçsel büyüme modellerini farklı bir yaklaşım ile inceleyen Rebelo'nun AK modeli, Neoklasik üretim fonksiyonunu baz alarak farklı bir yaklaşımla incelemiştir.

1.3.8.2.Bilgi Üretimi ve Taşmalar

Arrow 1962 yılında bazı sektörlerde, başlarda üretilen ürünlerle zaman geçtikçe üretilen ürünler arasında fark olduğunu, zaman geçtikçe ürünlerim maliyeti azalarak, üretim hızının yükseldiğini ve kalitesinde artış olduğunu gözlemlemiştir. Bunun nedenini işçilerin tecrübelerinin giderek arttığı olarak açıklamış ve bu olumlu süreci "yaparak öğrenme" ifadesiyle tanımlamıştır. Paul M. Romer 1986'da yaptığı

çalışmada Arrow'un bu düşüncesinden etkilenmiş ve ilk içsel büyüme modelini ortaya koymuştur.

Firmalar, üretim yaptıkça firmada çalışan işçinin deneyiminin artması, ürünün kalitesinin ve üretim hızının artması ülkenin ekonomisini de etkileyerek ülke genelinde üretimde artışa neden olmakta ve dolayısıyla büyümeyi de olumlu etkilemektedir. İşçilerin yaparak öğrenmesi, deneyim kazanması ve firmanın üretiminin artırarak bu etkinin ülkeye yayılması zaman gerektiren bir süreç olduğundan model için uzun dönemde gerçekleşmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda firmalar bazında düşünüldüğünde üretime önce başlayan daha avantajlı görülmektedir.

Bu modele göre zamanla gelişerek üretimi kaliteli hale getiren ve tecrübe kazanan işçiler yan ürün olarak bilgi de üretmiş olurlar. Ayrıca bu işçiler bu bilgiyi depolamakta ve bir sonraki üretimde kullanmaktadır. İşçiler tarafından üretilmiş bu bilgi sadece o firmada kalmayıp çeşitli yollarla yayılacak yani taşmalar meydana getirecektir. Bu yayılan bilgi ekonomik üretim süreçlerinde artan verime ve pozitif dışsallığa neden olacaktır. Ayrıca Romer'e göre bir firma tarafından yeni bir bilgi üretilmesi diğer firmalar için pozitif bir dış etkiye sebep olur. Firmalar için ölçeğe göre artan getiri söz konusu olmaktadır. Çünkü bilgi patentlense bile mükemmel bir şekilde saklanamayacak ve taşmalar meydana gelecektir. Ve bu bilgideki sınırsız artış ve yayılma özelliği ülkenin genelinde artan verim sağlayacaktır. (ROMER P. M., 1986)

Üretim fonksiyonunda firmanın sermaye stoku K, belli bir zamandaki bilgi düzeyi A ile gösterilirse firmanın üretim fonksiyonu şu şekilde ifade edilmektedir.:

$$Y=F(K, A, L)$$

İşçiler deneyim kazandığında bu deneyim firmaların eskiden yaptığı tüm yatırımların bir fonksiyonu olmaktadır. Ve bu durumda firmanın üretim fonksiyonu şöyle yazılabilir:

$$Y=F(K,L,\lambda) = K^{\alpha}L^{(1-\alpha)}\lambda^{\Theta}$$

Firma düzeyinde üretim fonksiyonu K, L ve λ girdileri için ölçeğe göre artan getiri söz konusudur ve artan getiriler firma için dışsallık oluştururlar. Ülkedeki firmalar birbirlerinin tecrübeler sonucu ortaya çıkan bilgilerden yararlanmaktadır. Oluşan bilginin yayılma süreci dışsallığın firmalar için maliyetsiz girdi olarak kullanılmasına ve rekabetçi dengenin sağlanmasına neden olmaktadır. Böylece, firmalar bilgiyi kullanarak yeterli üretim düzeyine ulaşırlar.

Romer, tecrübenin firmaların yaptığı yatırımların bütününe eşit olduğunu ve tecrübe ile bilgi birikiminin yakın ilişkili olduğunu savunmaktadır. Buradan hareketle, bir ekonomideki bilgi birikimi, o ülkede yapılan sermayelerin toplamıdır. Dolayısıyla, bir ülkede ne kadar çok yatırım yapılıp sermaye biriktirildiyse, o kadar çok bilgi mevcuttur. (SALA-I-MARTIN, 1990)

Romer'in bilginin ve teknolojinin önemini vurguladığı tüm düşüncelerini şöyle sıralayabiliriz:

- Bilgi, gizlenmeye çalışılsa bile yayılacağı için firmaların rekabet ortamı korunmaktadır. Dolayısıyla bilgi konusunda kimse dışlanamaz.
- Teknolojik gelişme ve bilgiden ne ölçüde ve nasıl yararlanıldığı oldukça önemlidir.
- Sermaye yatırımları ile bilgi üretme arasında paralel bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla ne kadar çok sermaye yatırımı o kadar çok bilgi birikimi ve teknolojik gelişme demektir.
- Özel kesimin teknolojik gelişmeye ya da bilginin üretilmeye ayak uydurmayı istememesi dışsallıklara neden olabilir.
- Üretim sürecinde tecrübelerden yeni bilgi kazanımları olmaktadır.
- Diğer bir üretimde bu tecrübelerden oluşan yeni bilgi maliyetsiz şekilde tekrar kullanılabilmektedir.
- Tecrübelerden dolayı üretimin kalitesi yükselir, maliyeti azalır ve hızı artar.
- Diğer firmalara da yayılan bilgi onlar için pozitif dışsallık oluşturmaktadır.

1.3.8.3.Beşerî Sermaye Modeli

Beşerî sermaye, bilgi, deneyim, beceri, çalışma isteği ve yetenek gibi üretime dahil olan emeğin sahip olduğu ve üretime dahil olan diğer unsurların daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlayan üretimi olumlu etkileyen olumlu değerler bütünü olarak tanımlanmaktadır. (MANGA, BAL, ALGAN, & KANDIR, 2015)

Beşerî sermayenin iktisatta önemli hale gelmesinin temelleri Neoklasik iktisada dayanmasına rağmen 1988 yılında Robert E. Lucas, beşerî sermayenin büyümeye katkılarını incelemiş ve beşerî sermayenin ekonomideki rolünün önemine dikkat çekmiştir. Lucas, uzun dönemde sürdürülebilir bir büyümenin kaynağını, beşerî sermaye birikiminin artması olarak görmüştür. Lucas'ın beşerî sermaye modelindeki büyüme Romer ve Barro'nun modellerindeki gibi dışsallıklar aracılığı ile değil sermayede birikim olması ve bu birikimden verim elde edilmesi ile sağlanmaktadır. Sermaye birikimi üretime katkı sağlayacak her türlü eğitim ve uzmanlaşma ile sağlanabilir. Bu yüzden beşerî sermayeye destek vermek için yatırımların eğitime yönelik olması gerekmektedir. Beşerî sermaye üretimde diğer araçları etkin kullanılmasını sağladığından verimlilik artışı olmakta ve uzun dönemde büyüme sağlanmaktadır.

Lucas'ın modeli, Arrow'un yaparak öğrenme modeli arasında sıkı ilişki mevcuttur. Ayrıca Rebelo da beşerî sermaye konusunda beşerî sermaye ile büyümenin doğru ilişkili olduğuyla ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. Ayrıca Lucas bazı Neoklasik yaklaşımın tam rekabet koşullarının olduğu ve dışa kapalı bir ekonomi varsayımını benimsemiş ve parasal unsurları model dışı bırakmıştır.

Lucas'ın beşerî sermayeyi dahil ettiği üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilmektedir.

$$Y = AK^{\alpha}(vhL)^{1-\alpha}$$

Burada "Y" çıktı düzeyini, "A" teknoloji düzeyini ve "K" fiziki sermaye düzeyini gösterirken; "h" işçilerin yetenek düzeyini, "v" hane biriminin çalışmaya ayırdıkları zamanı ve "L" de emek miktarını göstermektedir. Dolayısıyla vhL beşerî sermayenin

üretime katkısını vermektedir. Bu eşitliğe göre işçilerin yetenek düzeyleri ve çalışmaya ayırdıkları zamanı arttırdığımızda üretimden elde ettiğimiz çıktı düzeyi de artmaktadır.

Lucas'a göre ekonomik büyüme sürecinde teknolojinin beşerî sermaye desteği ile bir işi iki kişi yaparken teknoloji dahil edilerek bir kişi tarafından yapılmasını sağlamaktadır. Teknoloji dahil edilen bu işte üretkenlik ve verimlilik artmış demektir. Lucas modelinde, yeni bilgi ve teknoloji tarafından üretim verimlilik artışıyla desteklenirken iyi eğitim almış ya da zamanla bilgi birikimi sayesinde uzmanlaşmış işgücünün üretime dahil edilmesi kaliteyi arttırarak uzun vadede büyümeyi tetiklediğini ileri sürmektedir. (LUCAS, 1988)

Lucas beşerî sermayeyi destekleyecek olan eğitim ve teknolojiye devletin yatırım yapması gerektiğini ve beşerî sermaye birikimine yapılan desteklerin fiziki sermayeden daha etkili olduğunu savunmuştur.

Lucas (1988) beşerî sermayedeki verimliliğin eğitim ve okullaşmanın yanında bilgi birikimi ve uzmanlaşma ile sağlanabileceğini vurgulamıştır. Lucas modelinde yaparak öğrenme metoduna önem vermiştir. Ona göre yaparak öğrenme, sermaye birikimini arttırarak üretime katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan yüksek teknolojiyi kullanarak üretim yapılan sektörlerde yaparak öğrenme ve uzmanlaşma daha çabuk olacağından bu sektörlerde sermaye birikimi daha çabuk olmaktadır. Bu bilgiden hareketle teknolojinin ileri seviyede olduğu ülkeler daha fazla beşerî sermaye birikimin sahip olacaktır. Dolayısıyla teknolojisi ileri seviyede olan ülkelere diğer ülkelerden işgücü göçleri olacaktır. Bu da Neoklasik modelin yakınsama hipotezinin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmektedir. Yani yüksek teknolojili ülkelere göçlerin gerçekleşmesi az gelişmiş ülkeler açısından ekonomik büyüme süreci tamamlanmayacaktır. Gelişmiş ve yüksek teknolojili ülkeler açısından ise durgun durumun gerçekleşmeyeceği anlamına gelmektedir. Eğer ülkeler yakın teknolojiye sahip ise ekonomiler arasında beşerî sermaye göçü yaşanmayacaktır. (LUCAS, 1988)

1.3.8.4.Ar-Ge Modeli

Ekonomik büyümenin sağlanması için Ar-Ge'ye dayalı bir modelin benimsenmesi gerektiğini vurgulayan yenilik temelli modellerdir. Schumpeter kaynaklı fikirlere dayalı bu modele Paul M. Romer, Grossman ve Helpman, Aghion ve Howitt katkılarda bulunmuştur.

Ar-Ge modellerinin genel olarak bilgiyi, tedarik edilmesi ve geliştirilmesi bilinçli sürece dayalı tesadüfi olmayan bir belirleyici olarak görmektedir. Ayrıca bu modeller rekabetçi piyasa koşullarının geçerliliğini ve teknolojik gelişmenin teknolojiye yatırım yapılarak sağlanabileceği savunuluştur.

Ar-Ge modeli ile ilgili öncü çalışma Romer tarafından 1990 yılında ortaya atılmıştır. Romer, modelinde Ar-Ge çalışmalarında kullanılan beşerî sermayeyi ve bu çalışmalar sonucu üretilen bilgi birikim gibi ürünleri temel olarak almaktadır. Ar-Ge'ye yapılan yatırımlar sonucu sektöre dahil olan çeşitli araştırmacı, bilim insanları ve teknik bilgi birikimine sahip elemanlar ekonomik büyümenin uzun vadeli ve sürekli olasını sağlamaktadır. Ekonomilerde bu beşerî sermayenin üretimde girdi olarak bulunması ve oluşturdukları yenilik ve teknolojik gelişme ne kadar fazlaysa bu ekonomiler için büyüme o kadar yüksek ve kaliteli olacaktır. Dolayısıyla kâr amacıyla hareket eden karar birimleri teknolojiye ve Ar-Ge'ye yatırım yapması ekonomik büyüme için önemlidir. (ROMER P. , 1990)

Romer'in kurduğu modelin bazı temel varsayımları mevcuttur. Bunlar:

- Teknolojik gelişme büyüme için en temel kaynaklardan biridir. Büyümenin kaynağı rekabete konu olmayan bilgi ve teknolojik gelişmelerdir.
- Teknolojik gelişme ekonomik karar birimlerinin teşvikiyle girişimcilerin aldığı tesadüfi olmayan kararlar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Elde edilen yeni teknoloji ve bilgi üretimde verimliliğe katkı sağlamaktadır.
- Ar-Ge faaliyetleriyle üretilen ya da dış ticaretle elde edilen yeni bilgi ve teknolojinin diğer dönemlerde de girdi olarak kullanılmasının maliyeti oldukça düşüktür. Yani üretime dahil olan ek bilgi ve teknolojinin maliyeti çok

düşüktür. Dolayısıyla elde edilen bir bilginin verimliliğinden uzun dönemli olarak faydalanılmaktadır.

Bu varsayımlar, yeni bilgi ve teknolojinin rekabet dışı olması ve bu teknolojinin ölçeğe göre artan getiri yaratması neticesinde oluşan aksak rekabet koşulları çerçevesinde çalışmaktadır. Bilgi ve teknoloji ekonomiden dışlanamaz ve rekabete tabi tutulamaz bir kamu malı niteliği taşımaktadır.

Romer (1990)'e göre yeni bilgi ve teknolojinin yarattığı artan verimler ve Ar-Ge faaliyetlerine teşvik edilip desteklenmesi ile ekonomik büyüme olumlu yönde etkilenecektir. Bu bilgi itibariyle teknolojik gelişmenin iki önemli etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Birincisi üretimde verimliliği arttırıcı etkisi diğeri de ekonomik büyümeyi destekleyici etkisi olmaktadır. Romer Ar-Ge'yi desteklemek ve teknolojik gelişmeyi arttırıcı çalışmalarda bulunma görevini ekonomik karar birimlerine ve devlete atfetmiştir.

Grossman ve Helpman (1991) da yaptıkları çalışmalarla içsel olgular olan teknolojik gelişme ve yeniliklerin üretimde verimlilik artışına neden olacağını ve bu verimlilik artışlarının ekonomik büyümeye katkılarının olacağını ortaya koymuşlardır. Grossman ve Helpman (1991)'a göre Ar-Ge sektörüne dış ticaretin fırsatlarının değerlendirilmesi halinde ekonomik büyüme sağlanacaktır. Ar-Ge faaliyetleri için yeterli kaynağı mevcut olmayan ekonomiler dış ticaret politikalarını doğru kullanarak Ar-Ge için gerekli olan teknolojiyi diğer ülkelerden satın alabilmektedir. Böylece zaman için alınan teknoloji kullanılarak maksimum fayda sağlayıp üretim hacmini genişletmektedir. Bunun yanı sıra teknolojik yeniliklerin oluşturduğu verimlilik büyüme için sürekli bir kaynak haline gelecektir. Ayrıca Ar-Ge ile geliştirilen yeni ürünler dış ticarette mutlak üstünlük sağlayacak ve büyüme desteklenecektir. Dolayısıyla dış ticarette serbestliğinin önemi oldukça büyüktür. Az gelişmiş ülkeler serbest ticaret politikaları yardımıyla teknoloji transferi sağlayarak büyüme konusunda ilerleme kat edeceklerdir. Gelişmiş ülkeler Ar-Ge sektöründe yeni bilgilerle donanım kazanmış nitelikli emek için istihdam olanakları sağlanmaktadır. (GROSSMAN & HELPMAN, 1994)

Bir diğer Ar-Ge modeli Philippe Aghion ve Peter Howitt'in Schumpeter'den etkilenerek 1992 yılında ortaya koyduğu çalışmadır. (CANBAY & ERDOĞAN, 2016) Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" adını verdiği kavrama benzeyen bir kavram ortaya atmışlardır ve bu kavram "dikey teknolojik yenilik" tir. Aghion ve Howitt'e göre Ar-Ge faaliyetleri sonucunda oluşan yenilikler uzun vadede etkisini arttıracaktır. Bu modelde iki sektörlü ekonomi öngörülmektedir; araştırma ve üretim. Araştırma ve geliştirme sonucu oluşan yenilik ve icatlar, ara malı sayılırken üretim sektöründe bu ara malları kullanılarak nihai mallar üretilmektedir. Bu süreçler içerisinde oluşan yeni ürünler eskiden üretilmiş olan ürünlerin yerini almaktadır. Ar-Ge faaliyetleri eski ürünlerin bir kenara bırakılarak daha kaliteli ve daha yeni ürünler üretilmesini sağlar. Burada yeni ürünlerin oluşmasıyla kâr amacı güden birimlerin teşviki artarak büyüme oluşurken eski ürünlerin yok olması Schumpeter'in yaratıcı yıkımına vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu modelde ekonomik büyümeyi sağlamak için kamu politikaları Ar-Ge'ye ağırlık verilerek yapılmalıdır. Ar-Ge faaliyetleriyle yeni bilgi ve teknolojinin oluşması ve bu teknolojinin kullanılmasıyla yeni ürünlerin üretilerek eski ürünlerin yerini alması uzun vadede gerçekleşen bir durumdur. Yani yeni teknolojinin oluşması ve eski teknolojiyle yapılan ürünlerin yerini alması zaman gerektiren bir süreçtir. (AGHION & HOWITT, 1992)

1.3.8.5.Kamu Politikası Yaklaşımı

Kamu politikası modeli Robert J. Barro tarafından 1990 yılında büyümenin kaynağı olarak kamu politikalarını temel olarak aldığı çalışmasını yayınlamıştır. Barro çalışmasında içsel büyüme modellerine devlet harcamalarını ve vergileri de dahil etmiştir. Kamu politikalarının üretimde ve büyümede etkili olduğunu ileri sürerek üretim fonksiyonuna da dahil etmiştir. (BARRO, 1990)

Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonunu benimseyen Barro'nun üretim fonksiyonu şöyledir:

$$Y = f(k, g) = AK^{1-\alpha} g^{\alpha}$$

Fonksiyonda “g” kamusal harcamalar ve üretime dahil olan kamusal malları göstermektedir. “k” kişi başına düşen sermaye miktarını göstermiş olup beşerî, fiziki sermaye ve teknoloji ve bilgi stokunu içermektedir. Barro modelde “k” için azalan verimin geçerli olduğunu varsaymaktadır. Burada “α” ise kamu sektöründeki verimliliğin özel sektöre kıyaslanmış hali olmaktadır. (BARRO, 1990). Fonksiyonda ölçeğe göre sabit getiri mevcuttur. Ayrıca modelde ekonomik büyümedeki sabit getiride kamu kesiminin payı incelenmiştir.

Barro devletin ekonomi için gerekli olan kamu harcamalarını vergilerle karşılamasını da modellemiştir. Kamu harcamalarını “g”, vergi oranını “τ” ve vergi gelirlerini de “T” ile gösterecek olursak denklem şu şekilde ifade edilmektedir:

$$g = T = \tau.y = \tau.AK^{1-\alpha} g^{\alpha}$$

Barro’ya göre, ekonomik büyümenin sağlanması için, devletin ekonomiye müdahalesi ve büyüme konusunda aktif mi pasif mi olacağına devlet karar vermektedir. Devlet, üretimi arttırmak için gerekli alanlarda yatırım yapmalı ve üretimi arttırıcı politikalar izlemelidir. Ayrıca, özel sektörü de desteklemeli ve teşviklerde bulunmalıdır.

Barro modeline göre, özel sektöre yatırım yapılmasının iki açıdan yararı olmaktadır. Bunların birincisi; devletin özel sektöre yaptığı yatırımlar, sermaye stokunun artmasına yol açarak üretimi arttırmaktadır. İkincisi ise; kamu yatırımlarını vergiler ile karşılamaktır. Dolayısıyla devletin özel sektöre yatırım yapması, destek ve teşviklerde bulunması her iki açıdan da olumlu sonuçlar oluşturacak, üretme katkı sağlayacak ve ekonomik büyümeye neden olacaktır.

Barro modelinde, özel sektörün kamu mallarında yeterli olmadığını kamunun eğitim, teknoloji, sağlık, savunma, altyapı, teknolojinin ticareti, haberleşme gibi bazı alanlarda özel sektörü de destekleyen yatırımlar yapması gerektiğini savunmuştur. Barro kamu harcamalarının üretimde artışlara neden olacağını ve dolayısıyla ekonomide büyümeye katkı sağlayacağını savunmuştur. (BARRO, 1990)

Devletin ekonomide uygulayacağı politikalar ekonomik büyüme ve ekonomik refahı arttıracak şekilde olmalıdır. Devlet politika kararında ekonomideki kâr amacı olmayan birimlerin fayda düzeylerini maksimum yapacak şekilde seçmeli ve uygulamalıdır. Hükümetin politika uygularken kâr amacı güdüp çıkar peşinde koşmaması gerekmektedir. Eğer hükümet seçim endişesi ve kâr amacı ile hareket ederse büyüme ve refahı olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla ekonomilerde devletin karar ve hareketleri ekonomik büyümeyi ve toplumsal refahı önemli ölçüde etkileyen belirleyicilerdir. (ERCAN, 2002)

Barro modelinde devletin eğitime önem vermesi ve eğitime yatırım yapması da önemlidir. Çünkü eğitim ile işgücünün kalitesi artarak yeni bilgi ve teknolojinin üretilmesi desteklenmekte ve üretime pozitif olarak katkı sağlamaktadır. Ayrıca eğitimle desteklenen beşerî sermaye Ar-Ge faaliyetlerine katkı sağlayarak yeni teknoloji ile yeni ürünler üretilmesini sağlamaktadır. Barro eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme ve ekonomik refah arasında pozitif doğrultuda bir ilişkiyi vurgulamıştır. Bu nedenle kamu politikalarının özellikle eğitim alanına ağırlık verilmesinin gerekliliğini savunmuştur.

1.3.8.6. AK Modeli

Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından ortaya atılan ekonomik büyümeyi açıklayan bu yaklaşım Sergilo Rebelo tarafından 1991 yılında geliştirilmiştir. Neoklasik model temel alınarak oluşturulan bu model içsel büyüme modelleri arasında oldukça önemlidir. Bu modelde Neoklasik üretim fonksiyonuna fiziki sermaye ile beşerî sermaye de dahil edilmiş ve yenilenemeyen unsurlar olan toprak ve emek modelden çıkarılmıştır. Üretim fonksiyonundan dolayı bu ismi alan bu model Neoklasiklerin aksine teknolojiyi içsel kabul ederek modele dahil etmiştir.

AK modeli Y çıktı üretim düzeyi ile K sermaye oranı arasında paralellik gösteren bir ilişki olduğunu varsaymaktadır. Neoklasik modele dışsal olarak dahil edilen teknoloji düzeyi bu modelin içinde yer bulmuş ve A ile gösterilmektedir. Modelin üretim fonksiyonu şu şekilde ifade edilmektedir.

$Y= f (K, L) = AK^{\alpha} (HL)^{1-\alpha)}$

AK modelinde H simgesi fiziki sermayeye ek olarak emeğin sahip olduğu bilgi, beceri ve tecrübesini kapsayan beşerî sermayedir. AK modeli, Üretim fonksiyonunda sadece girdi sermayesi doğrusal kabul edilir. Dolayısıyla hem Neoklasik modelde olduğu gibi ölçeğe göre sabit getiri varsayımını kabul etmektedir. Hem de Neoklasik iktisattan ayrılarak sermayeye göre sabit getiri varsayımını benimsemiştir. (SALA-I-MARTIN, 1990)

AK modelinde beşerî sermayenin emek başına sermaye ile aynı doğrultuda çalıştığı varsayıldığından H aşağıdaki gibi tekrar yazılıp modelde yerine koyalım.

$$H=\frac{K}{L}$$

$$Y=AK^{\alpha}(K)^{1-\alpha}$$

AK modelinde ölçeğe göre sabit getiri varsayımı olduğundan α ve (1-α) değerleri toplamı 1'e eşit olmaktadır. AK tipi üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi olur.

$$Y=AK$$

Rebelo, iki tür üretim fonksiyonu olan bir model tanımlamıştır. Bunlar zaman içerisinde biriktirilebilen ve yeniden üretilebilendir. Örnek olarak fiziksel ve beşerî sermaye verilebilir. Bir diğeri ise toprak gibi her dönem ayı nicelikte sahip olunan ve yeniden üretilmesi çoğaltılması mümkün olmayandır. Büyümeyi sağlayan kısmının çoğunlukla yeniden üretilebilen kısım olduğunu vurgulamıştır. Rebelo AK modelde iki üretim sektörünü tanımlamaktadır. Bunlar sermaye sektörü ve tüketim sektörüdür. Sermaye sektörü, var olan sermaye stokunun bir kısmını kullanarak doğrusal bir teknoloji ile yatırım malları üretmektedir. Tüketim sektörü ise, sermaye stokunun diğer kısmını yenilenemeyen sabit sermaye ile bir araya getirerek tüketim malı üretmektedir. Büyümenin sağlanabilmesi için sermaye ve tüketim sektörü sabit oranda büyümelidir. (REBELO, 1991)

Rebelo modeline vergilendirmeyi de dahil ederek incelemiştir. Vergilendirme ve büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Analizi soncunda gelir vergisinin arttığı ülkelerde büyüme oranı yavaşlar şeklindeki kanısıyla vergilendirme ve büyüme arasındaki ters ilişkiyi vurgulamıştır. Rebelo, ekonomik büyüme oranının, vergilerin düşük olduğu ekonomilerde hızlı bir şekilde artacağını savunurken, vergilerin yüksek olacağı ekonomiler de yavaş olacağını savunmuştur. Ayrıca Rebelo vergilendirme ekonomik büyüme ilişkisinin işgücüne etkilerini Lucas ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Gelir vergisi üzerinde yüksek vergi oranları uygulayan ekonomilerde işgücünün geliri azalacağından vergisi daha düşük olan ülkelere yerleşme eğilimi gözlenmektedir. (YARDIMCI, 2006)

İKİNCİ BÖLÜM

2.TÜRKİYE DE DIŞ TİCARET VE BÜYÜME İLİŞKİSİ

Türkiye'de iktisadi büyüme sürecini anlamak için dönemin sosyal ve siyasal yapısını bilmek, Türkiye'de ve dünyada gerçekleşen ekonomik ve siyasal gelişmeleri takip etmek, büyüme sürecini etkileyen tüm süreçleri incelemek gerekmektedir. Büyümenin kaynaklarını ve ekonomik gelişmelerin büyümeye olan etkilerini Türkiye için dönemler itibariyle dış ticaret büyüme ilişkisini inceleyelim.

2.1.Osmanlı Dönemi

Dünya'da tarıma dayalı ekonomik yapı hâkim iken Osmanlı Devleti dünyada süper güç konumundaydı. Geniş topraklara ve önemli ticaret yollarına sahip olan Osmanlı Devleti dünyadaki gelişmelerde belirleyici rol oynamaktaydı. En önemli üretim faktörü tarımdı ve üretim için nispeten ilkel araçlar kullanılıyordu.

Dünyadaki sanayileşme hareketiyle birlikte makineleşme yeni pazar arayışları ve sömürü anlayışı hâkim olmuştur. Bu süreçte pek çok savaş yaşanmış dünyadaki yeniliklere ayak uyduramayan Osmanlı siyasal ve ekonomik alanlarda gücünü yitirmiştir. Tüm dünyada sadece ekonomik, politik alanda değil bilimde, toplumda, sanatta, sosyal yaşamda ve hayatın her alanında önemli dönüşümler yaşanmaktaydı. Dünyada oluşan bu yenilik hareketinin etkisiyle bazı önlemler almaya çalışan Osmanlı, ıslahatlar yapmış fakat tarıma dayalı Osmanlı ekonomisi ve toplumsal yapısı yapılan yenilikleri özümseyememiştir. Diğer yandan yapılan yenilikler dünyada oluşan harekete uyum sağlayacak yeterlilikte olmamıştır.

Coğrafi konumu itibariyle hareketli ticari ve sosyal yapıya sahip olan Osmanlı küreselleşme sürecinde tarım, siyasi, ticaret, ekonomik birim ve kurumlar ulaşım, uluslararası ekonomik ilişkiler ve hizmetlerde değişim gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde Osmanlı ekonomik, siyasal ve sosyal açıdan büyük bir yıkım

yaşamış ve kapitülasyonlar ile dışa bağımlı bir ekonomi haline gelmiştir. (ÖZGÜN, 2008)

Osmanlı Devleti'nde görülen düzensiz ekonomik, sosyal yapı ve beraberinde dünyadaki gelişmelere ayak uyduramaması siyasette de başarısızlığa yol açarak I. Dünya Savaşı'nda büyük bir yenilgiyle birlikte yıkılmasına neden olmuştur. Son yıllarda yönetimdeki başarısızlıklar ve kötü ekonomik yapı büyük bir dış borç olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmiştir. (ÖZDEN, 2014)

2.2.Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar gelen süreçte ekonomik büyüme ve dış ticarette meydana gelen gelişmeler dönemlere ayrılarak ele alınmıştır.

2.2.1. 1923-1945 Dönemi

Ağır yenilgiler, sosyal siyasal ve ekonomik darbeler alan Osmanlı Devleti dönemin pek çok imparatorluğuyla aynı kaderi yaşayarak yıkılmış ve yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan kalan bu yıkık mirası toplamak için arayışa girmiş ve bu doğrultuda politikalar uygulamıştır. Bu politikalar ve Atatürk'ün liderliği sayesinde Cumhuriyet'in ilk 25 yılı her alanda önemli gelişmeler kat edilmiş ve ekonomik büyüme anlamında büyük başarılar elde edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yılları (1923-1929) tam serbestlik sağlanamasa da esnek politikalar izlenmiştir ve özel sektör önemli ölçüde desteklenmiştir. 1930'lu yıllarda özel sektör ve müteşebbis yatırımlarının yetersiz olması, sermaye birikiminin sağlamaması devletin kendi kurumlarıyla ekonomik sürece dahil olmasını sağlamıştır. Bu uygulamalarla birlikte devlet ekonomide baskın bir hal almış ve 1929 bunalımı ve o süreçte dünyada yaşanan sıkıntıların da etkisiyle daha korumacı politikalar izlenmiştir.

1929 Bunalımı, dünyada olduğu gibi savaşın etkilerinden sıyrılıp küllerinden doğmaya çalışan Türkiye'yi oldukça etkilemiştir. Sanayileşmenin yeni başlaması, üretimin yetersizliği ile ithalata bağımlı olan Türkiye'de fiyatlar genel düzeyi artmıştır. İhraç kısıtlanarak ithalat artmış ve önemli bir dış ticaret açığı oluşmuştur. Türkiye'de sanayileşme etkisiyle fakirleşen tarım sektörü bunalımla birlikte daha da fakirleşmiştir. Bu sıkıntılı sürece rağmen Mustafa Kemal Atatürk dönemi de denilen 1923-1938 yılları arasında ekonomik büyüme %7,95 oranında gerçekleştirilerek önemli bir başarı yakalamıştır. (AKSU, 2013) Bu dönemde sanayi %9,6 ve tarım %7,6 genişlemiş, fiyatlar seviyesi ise her yıl ortalama %1,87 düşmüştür. (AKYILDIZ & EROĞLU, 2004) Ayrıca bu dönem, korumacı ve devletçi anlayış hakim olmuş, dışa kapalı, üretimini kendi kaynaklarından sağlayan kendi kendine yetmeye çalışılan politikalar izlenmiştir. Bu süreçte, ithalat oranı düşerek dış açık kapanmaya başlamıştır.

Türkiye'de sanayileşme desteklenmeye çalışılmış ve bu doğrultuda 1934'te Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) imzalanmıştır. Bu planın temelleri şöyledir:

- Sanayi sektöründeki üretimin, daha çok ülkenin kaynağının bulunduğu alanlara yönlendirilmesi.
- Tüketimi fazla olan özel ihtiyaç mallarının, ülke içinde üretilmesini sağlamak. Özellikle dokuma sanayisine teşvik.
- Kurulan sanayi tesislerine temel üretim girdileri olan emek ve hammaddeye yakın olmasıdır.

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP), 1938-1943 yılları arasında uygulanmaya konmak üzere hazırlanmış ancak 2.Dünya Savaşı nedeniyle gerçekleştirememiştir. Ülkemiz, savaşa katılmamasına rağmen korumacı politikalar izlemiştir. Devletin olağan dışı durumlarda ekonomiye rahatça müdahale edebilmesi için Milli Koruma Yasası kabul edilmiştir. (ÖZDEN, 2014) Savaştan korunmak ve olası bir saldırıda güçlü olabilmek için iyi bir ordu üzerinde duran Türkiye'de savaşın etkileriyle üretim düzeyi düşmüş ve ithalat azalmıştır. Dolayısıyla tüketim talebini karşılamakta ve ekonominin normal işleyişinde sıkıntılar ve kıtlıklar yaşanmıştır. Üretim yapan sektörlerin çıktı düzeyi ve milli

gelir büyük oranlarda azalmıştır. Bunların yanı sıra kıtlıktan kaynaklı yüksek enflasyonla mücadele durumunda kalınmıştır.

ÇİZELGE 1. Dış Ticaret Ve Büyüme Verileri (1923-1945)

YILLAR	İHRACAT Değer($)	İHRACAT (%)	İTHALAT Değer($)	İTHALAT (%)	İTHALATIN İHRACATI KARŞILAMA ORANI (%)	GSYİH (%)
1923	50 790		86 872		58,5	
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	82,1	14,6
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	79,6	12,5
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	79,4	18,2
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	74,9	-12,8
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	77,6	10,8
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	60,6	21,5
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	102,6	2,5
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	100,5	8,2
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	117,8	-10,6
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	128,8	15,5
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	106,2	6,3
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	107,9	-3
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	127,2	23,1
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	120,6	1,5
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	96,7	9,5
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	107,7	6,9
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	161,7	-4,8
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	164,5	-10,4
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	111,7	5,5
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	126,6	-9,8
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	141,0	-5,1
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	173,5	-15,3

Kaynak: TUİK, 1948 yılı sabit fiyatları ile düzenlenmiştir.

Çizelge 1'i incelediğimizde, 1929'a kadar ithalatın ihracatı geçtiği İzmir İktisat Kongresi tarafından belirlenen dışa açık koşullar geçerli olduğu bir süreçtir. Bu süreçte ekonomik büyüme yüksek bir seyir göstermiş ve ülke ekonomisi toparlanma yolunda ilerlemiştir. İthalatın ihracatı aşması, yeni kurulan ülkenin sanayisi fazla gelişmediğinden üretim girdileri ve tüketim malı ihtiyacı fazla olması ile yorumlanmaktadır. 1929 Ekonomik Buhranı ile toparlanmaya başlayan ülke ekonomisinde olumsuz bir süreç başlamıştır. 1929 yılı sonrasında ülke ekonomisinde korumacı yaklaşım hâkim olmaya başlanmış, ithalat vergileri

yükseldiği için ithalat oranı düşmüştür. Önceki yıllara kıyasla en yüksek büyüme oranının yaşandığı 1929 yılı sonrası GSYİH oranı 1930 yılında 2,5'e, 1932 yılında ise -10,6'ya kadar gerilemiştir. Bu göstergelere göre 1935'lere kadar ülke ekonomisi sadece 1929 ve 1932 yıllarında küçülmüştür. Ayrıca bu yıllarda dış ticarette de önemli gerileme olduğu görülmektedir.

Dünyada yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ülkemizde devletçilik anlayışı hâkim olmuş, dış ticarete korumacı yaklaşılmış ve dış ticaret açığından uzaklaşılması hedeflenmiştir.

1932'den 1938'e kadar ihracatta yükselme yaşanmıştır. Bu dönemde sanayiye yapılan yatırımlar önem kazanmış ve ülke üreten bir ülke haline gelmiştir. Bu durum ihracatta artışa yol açmış olsa da hala devam eden buhranın etkileriyle yeterli büyüme sağlanamamıştır. Ancak 1934-1946 yılları arasında istikrarlı bir şekilde dış fazla verilmiştir ve bunda uygulanan devletçilik politikasının payı büyüktür. Ülkemizde üretimin artması, sanayinin teşvik edilmesi, ithal ikame politikasının etkilerinin görüldüğü bu dönem başarılı bir kalkınma sağlanmıştır.

1939'da meydana gelen 2.Dünya Savaşı her ne kadar dahil olmasak da ülkemizi de etkilemiştir. 1938-1945 yılları arasında 1942 yılı hariç büyüme gerçekleşememiş ekonomimiz küçülmüştür. Dış ticaret açısından ihracat rakamları ithalat rakamlarını geçmiştir. Yani dış fazla verilen bir süreç olmuştur. Ancak savaşın etkisiyle düşen ithalat ülkede kıtlığa sebebiyet vermiş enflasyon yaşanmıştır.

2.2.2. 1946-1980 Dönemi

7 Eylül 1946 yılında ihracatı arttırılması, ithalatın kısılarak yerli üretimi desteklemek ve tüm bunların sonucunda ülke büyümesinde belirgin artışlara sebep olmak için Türk Lirası'nı ABD doları karşısında devalüasyona gidilmiştir. Fakat Türk Lirasındaki bu değer kaybı yararlı olmamış büyüme oranı 1946'da %32 iken 1947'de %4'e gerilemiştir. İhracatımızın önemli bir bölümünü oluşturan tarım ürünleri için talep elastikiyeti düşük olduğundan, Türk Lirasındaki değer kaybı ihracatı arttırmamıştır. Aksine ithalatla sağladığımız üretim girdilerinin maliyeti artmış ve bu

büyümeyi olumsuz etkilemiştir. (ŞENKARDEŞLER, 2018) Ayrıca ülkemiz, bu devalüasyon politikası ile 1947'de ABD tarafından verilen Marshall yardımlarından faydalanmak istemiştir.

1950'li yıllar ülkemiz için sadece ekonomik alanda değil siyasi ve sosyal alanda da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Çok partili döneme geçişle birlikte başa geçen parti devletçilik anlayışını bir kenara bırakmış ve Cumhuriyet tarihinde liberal sisteme geçilen ikinci dönem olmuştur. 1960 askeri darbesine kadar başta kalan bu parti döneminde tarımda yapılan yardımların yanı sıra özel sektör de desteklenmiştir. Ayrıca bu dönem ithalat sınırlandırılmış, altyapı yatırımları yapılmış, yabancı sermaye çekmek için politikalar izlenmiş ve ekonomide belirgin bir hareketlenme yaşanmıştır. (SÖNMEZ & ŞİMŞEK , 2011) Fakat tüm bunları gerçekleştirmek için yapılan harcamalar dış ticaret açığını artmıştır.

1950'lerden başlayarak artan dış borçlar, enflasyon ve ekonomik sorunlarla birlikte ülke içinde ekonomik kriz sürecine girilmiştir. 1955 yılında devalüasyon yapılmış, korumacı politikalar ve ithal ikameci yaklaşım izlenmiş ve sanayiyi canlandırarak ülkeyi ekonomik krizinden kurtarmak istenmiş olsa da bu önlemler fayda sağlayamamış kriz derinleşerek bir devalüasyonla karşılaşılmıştır. 1950-1960 arasında 1954 ve 1958 olmak üzere iki ekonomik kriz yaşanmıştır. 1953'te yaşanan döviz kıtlığı, 1954'te üretimin kötü olmasıyla birlikte ithalatı azaltmış ve bunun üzerine iç kaynaklara dönük bir sanayi programı izlenmiştir. İthal ikameci sanayi stratejisi 1960'lı yıllarda da devam edilen ve ekonomik krize sürükleyen bir politika olmuştur. 1958 krizinden sonra ise dış borçtan dolayı IMF ile istikrar programı uygulamış ve devalüasyon yapılmıştır.

1960 yılından itibaren ülkemizde önemli sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşüm yaşanmıştır. Yeni anayasa oluşturulmuş ve ülkemiz "sosyal devlet" gibi belirleyici bir tanımla tanımlanmaya başlanmıştır. Yeni yasa ile hak, sosyal güvenlik ve özgürlükler güvence altına alınmış devlet ekonomi ve sosyal alanlarda halkın yararına müdahale etmiştir. (AKYILDIZ & EROĞLU, 2004)

Ayrıca 1960 yıllarda başlanan kalkınma planlarıyla, devlet ekonomisi ve gelişmeler planlanmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş ve kalkınma planları ile devletin ekonomiye müdahale ettiği bir dönem olmuştur.

1960'larda uygulanan ithal ikame kaynaklı strateji, 1970lerde derinleşerek devam etmiştir.1970'lerde içe dönük sanayileşme kapsamında sermaye girdilerinin ve imalat sanayi girdilerinin yerli üretim olması adına yatırımlar yapılmıştır.

1973'ten sonra döviz fiyatlarında önemli artışlar olmuş ve bu da döviz sıkıntısını daha da ileri düzeye taşımıştır. Türkiye bu dönemde ödemeler dengesi problemleriyle karşı karşıya kalmıştır. 1974 petrol krizinin yaşanması ülkemizde dış ticarette sorunlara yol açmış maliyetlerin artması yatırım ve üretim mallarının ithalinin kısıtlanmasına neden olmuştur.

ÇİZELGE 2. Dış Ticaret Ve Büyüme Verileri (1946-1980)

YILLAR	İHRACAT Değer($)	İHRACAT (%)	İTHALAT Değer($)	İTHALAT (%)	İTHALATIN İHRACATI KARŞILAMA ORANI (%)	GSYİH (%)
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	180,5	32,1
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	91,3	4,1
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	71,5	
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	85,4	-5,0
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	92,2	9,4
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	78,1	12,8
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	65,3	12,0
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	74,4	11,2
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	70,0	-2,9
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	63,0	8,1
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	74,9	3,3
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	86,9	7,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	78,5	4,6
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	75,3	4,6
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	68,5	2,9
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	68,4	1,7
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	61,5	6,1
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	53,5	9,4
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	76,5	4,1
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	81,1	2,6
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	68,3	11,7
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	76,3	4,5
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	65,0	
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	67,0	4,1
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	62,1	3,2
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	57,8	5,6
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	56,6	7,4
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	63,1	3,3
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	40,6	5,6
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	29,6	7,2
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	38,2	10,5
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	30,2	3,4
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	49,8	1,5
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	44,6	-0,6
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	36,8	-2,4

Kaynak: TUİK, GSYİH oranı1948 yılına kadar 1948 sabit fiyatlarıyla, 1948-1967 1968 sabit fiyatlarıyla ve 1969-1980 1987 sabit fiyatlarıyla belirlenmiştir.

Savaş sonrası dönemde dış ticaret zayıflamış, bu dönemde Türkiye ithalatını azaltmaya yönelik politika izlemiştir. Fakat 1946 yılında parasının değerini %53,6 düşürerek devalüasyon yapmak durumunda kalmıştır. Ve ihracatını arttırmaya yönelik politikalar izlemiştir. Ancak ithalatı sınırlandırıcı önlemler hafiflediğinden 1947 ve 1948 yıllarında ithalattaki büyük değişmeye rağmen ihracatta artış olmamış ve ithalattaki artışlar ihracatı aşmıştır. Devalüasyonla önemli artışlar beklenen iktisadi büyüme 1946'dan 1947'ye geçerken azalma yaşamıştır.

1950li yıllara kadar ekonomideki devlet üstünlüğü terkedilerek özel sektör desteklenmeye ve dış ticarette devlet müdahalesini en aza indirgeyerek özel sektörü teşvik etmeye yönelik politikalar izlenmiştir. Fakat 1952 yılında dış ticaret açığı arttığı için ithalatta kısıtlamaya yönelik politikalar tekrar gündeme gelmiştir. Ancak kısıtlamalarla oluşan ithalattaki düşüşler, ithalata dayalı sanayi sektörünü etkilemiş ve sanayi üretiminde düşüşlere neden olmuştur. Özellikle 1954 yılında ekonomi %2,9 küçülmüştür. 1945-1949 yılları arası iktisadi büyüme ortalama %4 olurken 1950-1960 döneminde %6 olmuştur. (APAYDIN, 2013) 1953'ten itibaren ise enflasyon problemi artmaya başlamıştır. 1950-1960 dönemlerinle serbest dış ticaret politikaları dış dengenin bozulmasına neden olmuştur. Ve bahsi geçen dönemde sürdürülebilir olmayan, istikrarsız bir büyüme gerçekleşmiştir.

Dış ticaret dengesizliğinin oluşması, dış borçların giderek işin içinden çıkılmaz bir hal alması ülkemizi 1958 yılında Türk Lirasını yeniden devalüe etmek zorunda bırakmıştır.

1950'lerde uygulanan politikaların yarattığı problemlerden sonra, 1960-1980 dönemi iktisat alanında, planlı politikaların izlendiği bir süreç olmuştur. Ekonominin kötü seyrini değiştirmek, dış borcu azaltmak ve belirli bir ekonomik büyüme seviyesine ulaşabilmek için, 1.Beş Yıllık ve 2.Beş Yıllık kalkınma planları uygulanmıştır. Bu planlarda büyüme oranı, yıllık %7 öngörülmüş fakat gerçekleşememiştir. Bunun sebebi; yatırımların beklenen seviyede olmaması ve yatırımların sektörel dağılımının hedeften şaşması ve yapılan yatırımların, toplam çıktıdaki payının beklenenden düşük olmasıdır.

1960-1980 arasında dış ticarette büyük dengesizlikler yaşanmış, özellikle 1964'ten itibaren dış ticaret sürekli açık vermiştir. 1964'te ithalatın ihracat tarafından karşılanma oranı %76,5 iken, 1980'da %36,8'e kadar düşmüştür. (SAVRUL , ÖZEL , & KILIÇ, 2013)

1960-1980 döneminde, kalkınma planlarıyla beraber sanayi desteklenmiş ve büyümenin yani GSYH'nin içindeki sanayi sektörünün payı artmıştır. Bahsedilen dönemde, büyüme oranının en yüksek olduğu yıl 1966 yılıdır ve büyüme oranı %11,7 şeklinde gerçekleşirken, en düşük olduğu 1980 yılında %-2,4 olmuştur.

2.2.3. 1981-2000 Dönemi

1970'lerin sonuna doğru döviz sıkıntısı, kötü giden büyüme oranları ithal ikameci sanayileşme anlayışının değiştirilerek farklı bir politika izlenmesini mecbur kılmıştır. Ekonominin kötü gidişatından kurtulmak için dışa açık, ihracatı desteklemeye dayalı büyüme politikalarına geçiş 24 Ocak Kararı ile olmuştur. 1977'den beri durgunluk sıkıntısı ile karşı karşıya kalan ekonomimiz dış ticaretin serbestleşmesi ve ihracata dayalı bir imalat sanayi ile ekonomi canlandırılmaya çalışılmıştır. Dış ticaretin serbestleşmesi ile sanayi sektörüne hedeflenen kaynak aktarılmış olsa da kullanılamamıştır. Bu da ithalata bağlı sanayi oluşumuna neden olmuştur.

1980'lerle başlanan ekonomik dönüşüme 1989 yılında finansal sermayenin serbestleşmesi de eklenmiştir. Ancak ekonomimizde yatırımlar ve birikimler üretim dışı sektöre yönelmesi ve mali piyasalarda yaşanan kredibilite problemi 1994'te ekonomik krize neden olmuştur. (SARAÇ, 2009)

1990'lı Türkiye'de artan enflasyon, yanlış politikalarla oluşan istikrarsız büyüme, kamu borcunun büyümesi gibi olumsuz ekonomik koşulların yaşanması ülkede kırılganlığı arttırarak ekonomiyi krize açık bir hale getirmiştir. (SÖNMEZ & ŞİMŞEK , 2011) 1980'lerde meydana gelen ticari serbestleşme 1900'lü yıllarda farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye'de 1991,1994 ve 2001 olmak üzere on yıl içinde yaşanan üç ayrı ekonomik krizin başlıca nedeni cari işlemler ve kamu kesimi finansmanı açığı

olmuştur. 5 Nisan'da İstikrar Tedbirleri ile ekonomik krizin olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışılmıştır. 5 Nisan İstikrar Tedbirleri ile izlenen politikaların amaçları genel hatlarıyla, enflasyonu düşürmek, kamu açığını ve cari açığı azaltmak, döviz kurundaki istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak olmuştur. %39 oranında devalüe yapılarak ülkemizin dış ticaret gücü toparlanmak istenmiştir. 1999 yılında yaşanan deprem ekonomiyi olumsuz etkilemiş ekonomik büyüme negatife inmiştir.

ÇİZELGE 3. Dış Ticaret ve Büyüme Verileri (1981-2000)

YILLAR	İHRACAT Değer($)	İHRACAT (%)	İTHALAT Değer($)	İTHALAT (%)	İTHALATIN İHRACATI KARŞILAMA ORANI (%)	GSYİH (%)
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	52,6	4,9
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	65,0	3,6
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	62,0	5,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	66,3	6,7
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	70,2	4,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	67,1	7,0
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	72,0	9,5
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	81,4	2,3
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	73,6	0,3
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	58,1	9,3
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	64,6	0,7
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	64,3	5,0
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	52,1	7,7
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	77,8	-4,7
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	60,6	7,9
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	53,2	7,4
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	54,1	7,6
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	58,7	2,3
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	65,4	-3,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	51,0	6,8

1970'lerin sonlarına doğru ekonomik durgunluğun etkisiyle küçülme gösteren yani eksiye düşen Türkiye ekonomisi 1980'ler itibariyle canlanmaya başlamış ve 1981'de %4,9 oranında bir büyüme yaşanmıştır. GSYİH oranı 1981'den 2000 yılına kadar 1994 ve 1999 yılları olmak üzere sadece iki kez negatif olarak gerçekleşmiştir. 1980 politikasının etkisiyle ihracatta yükseliş ithalatta da gözle görülür bir azalış meydana gelmiştir.

1980‘lerden 1990lı yıllara kadar Türkiye ekonomisinde büyümeler gerçekleşmesinin nedenleri olarak, ihracata dayalı politikanın etkisiyle dış ticarette meydana gelen gelişmeler, yurtiçi ve yurtdışı taleplerin artması, verimliliğin artması ve kurdaki pozitif etkiler sayılabilmektedir. (AKSU, 2013)

1980 sonrasında dış dalgalanmalarında etkisi ve uygulanan teşviklerle ihracat artmıştır. Bu ihracattaki gelişmeler yeni kapasite yaratmaya yönelik olmamış mevcut kapasite kullanılmıştır. Bu süreçte meydana gelen ılımlı ekonomik gelişmelerin ortadan kalkması ile 1988 itibariyle ihracatta yavaşlama görülmüştür. Her ne kadar ihracatı arttırmaya yönelik politikalar izlense de ekonomimiz dışa bağımlı olduğundan ve ithalatı serbestleşmeye yönelik atılan adımların da etkisiyle ithalatta artışlar meydana gelmiştir. (SEZGİN, 2009)

1980 kararlarıyla birlikte beklenen ekonomik düzelmeler gerçekleştirilememiş sadece dış ticarette olumlu gelişmeler olmuş, enflasyon ve kamu borçlarındaki artışlar önemli olumsuzluklar yaratmıştır. (SAÇIK, 2009) 1989 yıllarıyla finansal liberalleşme ile birtakım önlemler alınılmaya çalışılması sonuç vermemiş 1994 krizine engel olunamamıştır.

Enflasyon oranlarındaki artışın döviz kurlarındaki artışı aşması TL’nin fazlaca değer kazanmasına neden olmuş bu da ithalatı daha da tetiklemiş ve ihracat yavaşlaması dış ticaret açıkların yol açmış ve 1993’te dış ticaret açığı 14 milyar doları aşmıştır. (EMİROĞLU, 2012)

1980’den itibaren 2000 yılına kadar ihracat rakamları sürekli artış göstermiş ve bu dönemde yaklaşık 9,5 kat artmıştır. İthalat ise 1980-2000 döneminde yaklaşık 7 kat artmıştır. 1980-2000 arası büyüme hızı ise ortalama yüzde 3,1 arttığı görülmüştür. (DEMİRBAŞ, 2003)

2.3.Dış Ticaret ile Ekonomik Büyümeyi Konu Eden Çalışmalar

Dış Ticaret değişkenleri olan ihracat ve ithalatın biri ya da ikisi kullanılarak büyüme ile ilişkisini inceleyen pek çok çalışma yapılmış ve farklı sonuçlar elde

edilmiştir. Türkiye'de yapılan bu çalışmalarla ilgili literatür çalışması çizelge4'te yer almaktadır.

ÇİZELGE 4.Literatür Taraması

Çalışma Yazarı ve Yılı	**Çalışma Dönemi ve Yöntem**	**Elde Edilen Sonuç**
(YİĞİDİM & KÖSE, 1997)	1980-1996 Granger Nedensellik Analizi	İhracattan büyümeye doğru bir ilişki söz konusudur.
(TUNCER, 2002)	1980-2000 Granger Nedensellik Analizi	Büyüme ile ithalat arasında çift yönlü, ihracattan büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki bulunmuştur.
(ŞİMŞEK, 2003)	1960-2002 Johansen Koentegrasyon testi, Granger Nedensellik Analizi, VECM	İhracat ile büyüme arasında ilişki bulunamamıştır. Uzun dönemde büyümeden ihracata doğru tek yönlü ilişki mevcuttur.
(AY, ERDOĞAN, & MUCUK, 2003)	1959-2002 Granger Nedensellik Testi	İhracat ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
(DEMİRHAN, 2005)	1990-2004 Granger Nedensellik Testi VECM, Johansen Eşbütünleşme testi	İhracattan büyümeye olumlu bir ilişki bulunamamış fakat ithalat ile büyüme arasında ilişki vardır.
(ERDOĞAN, 2006)	1923-2004 Granger Nedensellik Analizi, Johansen Eşbütünleşme Testi	Ekonomik büyüme ve ihracat arasında çift yönlü bir ilişki söz konusudur.

(KURT & BERBER, 2008)	1989-2003 Nedensellik Analizi	İhracattan büyümeye doğru tek yönlü, ithalat ve büyüme arasında çift yönlü ilişki mevcuttur.
(BİLGİN & ŞAHBAZ, 2009)	1987-2007 Granger Nedensellik Analizi, Johansen Eşbütünleşme Testi, Wald testi	İhracata dayalı büyüme modeli geçerlidir.
(AKTAŞ, 2009)	1996-2006 Johansen Eşbütünleşme Analizi, ECM,	Dış ticaret ve büyüme arasında çift yönlü ilişki sonucuna ulaşılmıştır.
(TEMİZ, 2010)	1965-2009 Nedensellik Analizi, Johansen Eşbütünleşme Analizi, VECM	Kısa dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezini desteklemeyen, uzun dönemde ise desteklemiştir.
(TAŞTAN, 2010)	1985-2009 Spektral Granger Nedensellik testleri,	İthalata dayalı büyüme ve büyüme çekişli ihracat teorileri doğrulanmıştır.
(KADILAR & ŞİMŞEK, 2010)	1960-2004 Eşbütünleşme analizi, Sınır testi, Nedensellik Analizi, ARDL modeli	İhracata dayalı büyüme hipotezini desteklemektedir.
(YAVUZ, 2011)	1949-2010 Granger Nedensellik Testi, Eşbütünleşme Testi	İhracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
(ÖZCAN & ÖZÇELEBİ, 2013)	2005-2011 Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik	İhracata dayalı büyüme modeli geçerlidir.

(KORKMAZ, 2014)	1998-2013 Nedensellik Analizi	İhracata dayalı büyüme modeli desteklenmiştir.
(SAĞLAM & EGELİ, 2015)	1999-2013 Granger Nedensellik testi, Johansen Eşbütünleşme testi	Kısa dönemde İhracat ve büyüme arasında çift yönlü ilişki söz konusudur uzun dönemde ise ihracattan büyümeye doğru tek yönlü ilişkidir.
(ŞEREFLİ, 2016)	1975-2014 Granger Nedensellik Analizi	Dış ticaret ve büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
(AVRAS & TORUSDAĞ, 2016)	1987-2015 EKK yöntemi	İthalata dayalı ekonomik büyüme modelinin varlığı tespit edilmiştir.
(PATA, 2017)	1971-2014 Toda-Yamamoto nedensellik testi,	Hem ihracata dayalı büyüme hem de ithalata dayalı büyüme hipotezlerinin geçerli olduğunu göstertmektedir.
(ŞAHİN & DURMUŞ, 2018)	2002-2017 Fourier Standart Nedensellik testi	İthalata dayalı büyüme modeli desteklenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Ekonometrik Analizi

3.1.Veri ve Yöntem

Bu çalışmamızda ihracat ve ithalat değişkenlerinin ekonomik büyümeyi temsil eden gayri safi yurtiçi hasıla ile ilişkisi incelenmiştir. 1980-2017 yıllarını ele aldığımız analizimizde ihracat ve ithalat verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) veri tabanından elde edilirken gayri safi yurtiçi hasıla verisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den elde edilmiştir. Verilerimiz önceki yıla göre yüzde değişim oranı olarak elde edilmiştir.

Analizde kullanacağımız verilerimize nedensellik testi uygulamadan önce durağanlık ölçümü yapmak için ADF ve Phillips-Perron birim kök testi uygulamıştır. Durağanlıklarını ölçtüğümüz serilerimizin Vektör Otoregresif model (VAR) analizini yapabilmemiz için gerekli olan gecikme uzunluğu belirlenmesi aşamasında bilgi kriterinden faydalanılmıştır. Belirlediğimiz gecikme uzunluğu ile VAR analizi yapılmıştır. Analizimizin temel amacı olan nedensellik ilişkisini ölçmeye geçmeden önce modelimizde otokorelasyon olup olmadığı incelenmiştir. Daha sonra ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme teker teker bağımlı değişken alınarak Granger Nedensellik testi ile bu değişkenler arasındaki ilişki olup olmadığı ve ilişkinin yönü tespit edilmiştir. VAR modeli üzerinden varyans ayrıştırması analizi yapılmış ve değişkenlerimizin etki tepki fonksiyon grafikleri incelenmiştir.

3.2.Durağanlık tespiti (Augmented Dickey-Fuller)

Analizde kullanılan zaman serilerinin varyansı ve ortalaması zamanla birlikte sabit kalıyorsa ve iki dönem arasındaki kovarsayansı bu kovarsansın hesaplanan dönemi ile değil de sadece iki dönem arasındaki uzaklığı ile ilgili ise zaman serilerinin durağan olduğu söylenebilir. (YILDIRTAN, 2011)

Ayrıca serilerin durağanlığının yani birim kök içermemesinin koşulları vardır. Bunlar; zaman serilerinin ortalaması, varyansı ve kovaryansının sabit kalmasıdır. Bu koşulları şu şekilde ifade edebiliriz;

$$E(y_t) = \mu$$

$$E\left[(y_t - \mu)^2\right] = Var\,(y_t) = \sigma^2$$

$$E\left[(y_t - \mu)\,(y_{t-p} - \mu)\right] = Cov(y_t - y_{t-p}) = \Omega_p$$

Birinci denklem ortalamanın, ikinci denklem varyansın üçüncü denklem ise kovaryansın sabit olduğunu ifade etmektedir. Zaman serisi y_t, birinci denklemde sabit ortalama μ, ikinci denklemde sabit varyans σ^2 ve üçüncü denklemde zaman serilerinden iki değer arasındaki kovaryans bu iki değerin gerçekleştiği zaman aralığına değil sadece p zaman aralığına bağlıdır. Eğer zaman serisi bu koşulları sağlamıyorsa birim kök içermektedir. (SONG & WİTT, 2000)

Ekonomik zaman serileri ile uygulanan modellerde, ele aldığımız veri setlerinin durağan olması, seriler arasındaki ilişkinin düzgün bir şekilde analiz edilmesi ve modelin doğru olarak sonuçlanması için önemlidir. Durağan olmayan seriler, ekonometrik analize sokulup bu serilerle model oluşturulması halinde sahte regresyon sorunu ortaya çıkacaktır. Sahte regresyon, R^2 değerlerinin normalin üstünde çıkmasına neden olur. Doğal olarak, elde edilen analiz sonuçları, değişkenlerimiz arasındaki gerçek bağıntıyı vermeyecektir.

Uygulanan birim kök testinde, serilerimizin durağan olmadığı yani serilerimizin birim kök içerdikleri sonucuna vardığımızda, veri setimize bir fark uygularız. Bu işlem, serilerimizdeki durağanlığı yakalayana kadar devam eder. Aslında serilerimizdeki birim kök sayısını da bu fark alma işlemi ile belirlemiş oluruz. Yani, serimizi durağan yapmak için uyguladığımız fark alma işlemi sayısı bize serimizin içerdiği birim kök sayısını vermektedir. Örneğin Y_t serimizin birinci farkı;

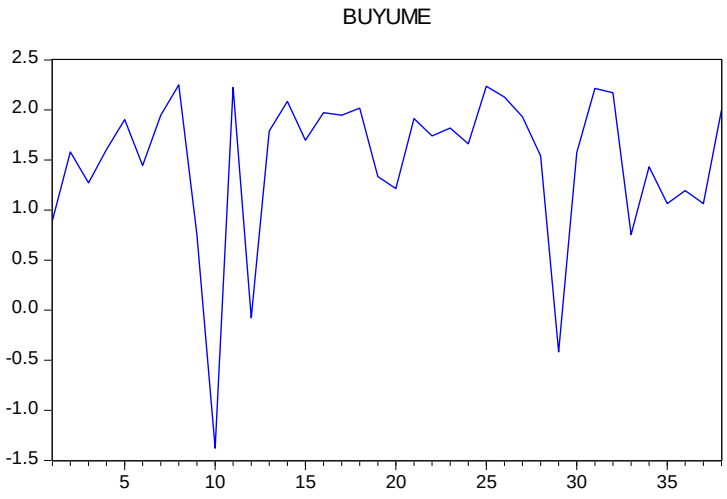
$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ denklemi yardımıyla alınır. Serimiz durağan hale geliyor ise $I(1)$ ile gösterilir.

Eğer Y_t serimizin d kere farkı alındığında serimiz durağan hale geliyorsa serimiz d tane birim köke sahiptir ve d'inci dereceden durağan seridir.

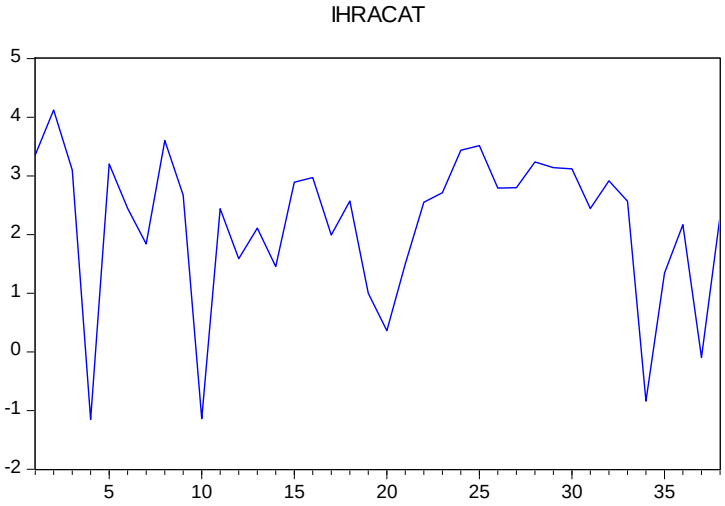
Değişkenlerin durağanlık analizleri için üç yöntem kullanılmaktadır. Bunların ilk ikisi durağanlığı görsel yollarla tespit etmemizi sağlayan veri setlerimizin grafiğine ve serinin korelogramına bakılmaktır. Serimizin korelogramı, veri setimizin otokorelasyonunun fonksiyonudur. Bir diğer durağanlık analiz yöntemi ise birim kök testidir (unit root test). Değişkenlerimizin korelogramında serimiz belli sınırlar çevresinde dengeli ve düzgün bir biçimde dalgalanıyor ise serilerimiz durağandır, aksi durumda serilerimiz yukarıdan bir noktadan aşağıya doğru bir seyir izliyor ya da belli bir çerçeve de ilerlemiyor bir tarafta yoğun bir seyir izliyorsa bu serimizin durağan olmadığı kanısına varmamız gerekmektedir.

Diğer durağanlık analiz yöntemi olan birim kök testi açıklamasından önce, modelimizde kullandığımız ve durağanlıklarını analiz ettiğimiz üç değişkenimiz olan büyüme, ihracat ve ithalat değişkenlerimizin grafiğini inceleyelim.

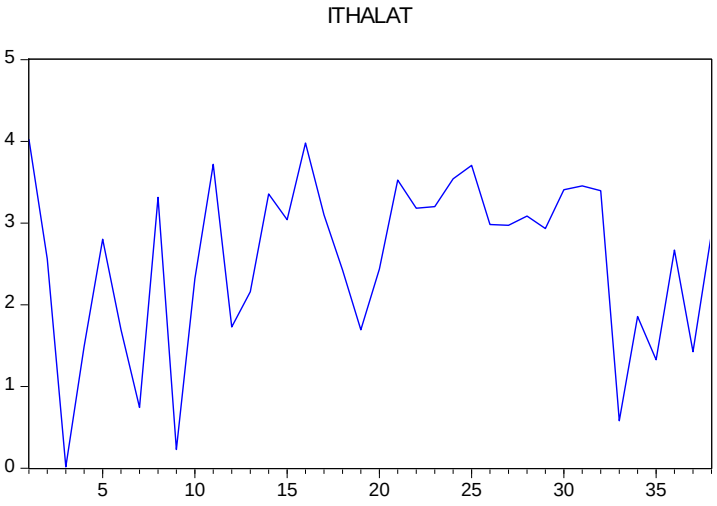
Şekil 6. Büyüme Durağanlık Grafiği

Şekil 7. İhracat Durağanlık Grafiği

Şekil 8. İthalat Durağanlık Grafiği

Serilerimizin durağanlık grafiklerini incelediğimizde serilerimizin belli bir çerçeve de düzgün ve dengeli bir şekilde ilerlediğinden ve belli bir tarafa yoğun olmadığından değişkenlerimizin durağan olduğu sonucuna varılmaktadır. Yani serilerimizde zaman içinde sürekli bir artma ya da sürekli bir azalma söz konusu değildir.

Diğer yöntem olan birim kök testleri için, yaygın bilinen iki test vardır, Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF) ve Phillips-Peron testi (PP)dir.

3.2.1.Augmented Dickey-Fuller Test Sınaması

David A. Dickey ve Wayne Fuller tarafından geliştirilen Dickey-Fuller birim kök testi regresyon denklemi üç şekildedir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + u_t$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + u_t$$

Birinci denklem, sabit ve trend değişkeni içermemektedir. İkinci denklem, sabit terim içerirken üçüncü denklem ise sabit ve trend değişkeni içermektedir. t ifadesi, zaman ya da değişken trendi sembolize ederken; u_t , hata terimini Δ da fark işlemini temsil etmektedir.

Dickey ve Fuller zaman serilerinde, birim kök analizini boş hipotez altında τ (tau) istatistiklerinin kullanarak hesaplamıştır. Dickey Fuller bu tau istatistiklerinin kritik değerlerini Monte Carlo simülasyonları çerçevesinde kullanmıştır. (GUJARATI, 2004, s. 814,815)

Eğer Dickey-Fuller denklemimizde otokorelasyon problemi varsa ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) birim kök testi uygulanmaktadır. ADF birim kök testi denklemi aşağıdaki gibidir;

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^{m} \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Denklemde m ile sembolize edilen gecikme uzunluğumuzun belirlenmesi oldukça önemlidir. ADF analizi sonucunu gecikme uzunluğunun belirlenmesi önemli ölçüde etkilemektedir. Hangi gecikme sayısı hipotezimizi durağan hale getiriyorsa o optimum gecikme uzunluğu sayısı olarak kabul edilmektedir.

ADF birim kök testi hipotezleri;

H_0: Seri birim kök içermektedir. (Durağan değildir)

H_1: Seri birim kök içermemektedir. (Durağandır)

Eğer elde ettiğimiz tau istatistik değerimiz ile Dickey-Fuller test değerine baktığımızda ve durağanlık sınamasını yaptığımızda H_0 hipotezimiz reddedilirse serimiz durağan, H_1 hipotezimiz reddedilirse serimiz durağan değildir sonucuna ulaşılmaktadır.

Elde ettiğimiz bu bilgiler dahilinde bizim modelimizin değişkenleri olan ihracat, ithalat ve büyümenin ADF birim kök sonuç tablolarımızı inceleyelim;

ÇİZELGE 5. Büyüme ADF Test Sonucu

		t-istatistik	Prob.*
ADF test: Buyume		-5.969.770	0.0000
Kritik test değeri:	%1 düzey	-3.621.023	
	%5 düzey	-2.943.427	
	%10 düzey	-2.610.263	

ÇİZELGE 6. İhracat ADF Test Sonucu

		t-istatistik	Prob.*
ADF test: İhracat		-5.426.219	0.0001
Kritik test değeri:	%1 düzey	-3.621.023	
	%5 düzey	-2.943.427	
	%10 düzey	-2.610.263	

ÇİZELGE 7. İthalat ADF Test Sonucu

		t-istatistik	Prob.*
ADF test: İthalat		-5.041.602	0.0002
Kritik test değeri:	%1 düzey	-3.621.023	
	%5 düzey	-2.943.427	
	%10 düzey	-2.610.263	

ADF testi uyguladığımız serilerimizin durağanlık sonuçlarının yer aldığı tabloları incelediğimizde prob değerlerimiz 0,05'ten yani yüzde beşten küçük olduğundan H_0 hipotezi (seri durağan değildir) reddedilerek H_1 hipotezi (seri durağandır) kabul edilir. Diğer bir ifade ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde ki t-istatistik değerimiz mutlak değerce ADF test istatistik değerimizden küçük olduğunda serilerimiz durağandır denmektedir. Büyüme tablosunu incelediğimizde prob değerimiz 0,0000 olup 0,05'ten küçüktür. Büyüme serimiz durağandır sonucuna varmaktayız. Aynı şekilde ihracat ve ithalat değişkenlerimizin durağanlık tablosunu incelediğimizde prob değerleri sırasıyla 0,0001 ve 0,0002 olmaktadır ve 0,05 anlamlılık değerinden küçüktür. Dolayısıyla ihracat ve ithalat değişkenleri de durağandır sonucuna ulaşmaktayız.

3.2.2. Phillips-Perron Testi

Dickey Fuller birim kök testi hata terimlerinde sabit varyansın olduğunu ve istatiksel açıdan bağımsız olduğunu varsaymaktadır. Genişletilmiş Dickey-Fullerde otokorelasyon problemine dikkat çekilmiş ve modele gecikmeli değerler eklenerek bu problemin çözüleceği varsayılmıştır. Phillips-Perron (1988) testi otokorelasyon problemi ortaya çıkmaması için hata teriminin heterojen olarak dağılmasına ve zayıf derecede bağımlı olmasına izin vermektedir. (ENDERS, 1995, s. 239) Phillips-Perron birim kök testi şu regresyon denklemleri yardımıyla test edilir;

$$Yt = ă_0 + ă_1 Y_{t-1} + \mu_t$$

$$Y_t = ă_0 + ă_1 Y_{t-1} + ă_3(t-N/2) + \mu_t$$

Bu denklemlerde μ_t hata terimini, N gözlem sayısını simgelemektedir. Hata terimleri için beklenen ortalama değer sıfırdır. Testimizin hipotezleri;

H_0: serimiz durağan değildir.

H_1: serimiz durağandır.

Phillips-Perron birim kök testinde, homojenlik ve hata terimlerinde içsel bir bağlantı olup olmaması varsayımı devre dışı bırakılmaktadır. Zaman serilerinin durağan olup olmama kararı, PP birim kök tablo değerleri ADF birim kök tablo değer istatistikleri ile karşılaştırılarak verilmektedir.

Phillips-Perron birim kök testi ADF, zaman serilerinin birim kök içerip içermediğinin incelenmesinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz birim kök testlerinin sonuçlarının doğru ve yanıltıcı olmaması için zaman serilerinde meydana gelen yapısal değişiklikler dikkate alınmalıdır. ADF durağanlık analizinin bu konuda eksiklikleri olduğu görülmektedir.

PP birim kök testinin ADF birim kök testine göre avantajlarından biri, PP testinde hata terimleri heteroskesdastiklik biçimlerine karşı sağlam olmasıdır. Diğer bir avantaj ise, test regresyonu için gecikme uzunluğunun kesin bir spesifikasyonunun gerek olmamasıdır. Ayrıca PP test istatistiği ADF t-istatistiği ve normalleştirilmiş sapma istatistiğiyle aynı dağılıma sahiptir. (METES, 2005, s. 240)

Durağanlık testlerinden bir diğeri olan PP birim kök analizi için de durağanlık sınaması yapıldığında değişkenlerimiz için tek tek test istatistiği tablo değerleri aşağıdaki gibidir.

ÇİZELGE 8.Büyüme Phillips Perron Test Sonucu

		Adj. t-Stat	Prob.*
PP test: Buyume		-5.969.403	0.0000
Kritik test değeri:	%1 düzey	-3.621.023	
	%5 düzey	-2.943.427	
	%10 düzey	-2.610.263	

ÇİZELGE 9.İhracat Phillips Perron Test Sonucu

		Adj. t-Stat	Prob.*
PP test: İhracat		-5.421.322	0.0001
Kritik test değeri:	%1 düzey	-3.621.023	
	%5 düzey	-2.943.427	
	%10 düzey	-2.610.263	

ÇİZELGE 10. İthalat Phillips Perron Test Sonucu

		Adj. t-Stat	Prob.*
PP test: İthalat		-5.128.141	0.0002
Kritik test değeri:	%1 düzey	-3.621.023	
	%5 düzey	-2.943.427	
	%10 düzey	-2.610.263	

Elde ettiğimiz istatistik değer tablosunu incelediğimizde %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde t-istatistik değerlerimiz mutlak değerce düzey değerlerimizden daha küçük olduğu için H_0 hipotezini reddeder, H_1 hipotezini kabul ederiz. Ayrıca tablolarımızı incelediğimizde prob değerleri %5' ten küçük olduğundan serilerimizin birim kök içermediği sonucuna varırız.

Serilerimizin durağanlık analizleri hem ADF birim kök testi hem de PP birim kök testi yardımıyla test edilmiştir. Sonuç olarak büyüme, ihracat ve ithalat değişkenlerimizin durağanlıklarında hiçbir problem olmadığı kanısına varılmıştır.

3.3.VAR Modeli Analizi

Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR modeli, geçmişteki verileri toplayıp değerlendirerek geleceğe yönelik tahmin yapmaya yarayan bir analizdir. VAR modeli değişkenlerin sistematik bir şekilde birbirleriyle ilişkisini inceleyen bir teknik olduğundan yıllarca en çok kullanılan ekonometrik modeller arasında yer almıştır.

Ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin karmaşık olması itibariyle, ekonomik olaylar tek denklemle yapılan analizler yerine eşanlı olarak incelenmektedir. Makro yapıdaki değişkenlerin hepsi dolaylı ya da dolaysız olarak birbirleriyle ilişkilidir bundan dolayı eşanlı denklemlerle oluşturulan modelde değişkenleri içsel ya da dışsal olarak nitelendirmek oldukça zor olmaktadır. VAR modeli, bu soruna çözüm arayışı sonucu ortaya çıkmıştır denebilmektedir.

Sims'e göre eğer değişkenler arasında gerçek bir eşanlılık varsa tüm değişkenlere eşit bir temel üzerinde muamele edilmelidir. Bir değişkenin ilişkide olduğu ve üzerinde etki gösterip aynı zamanda etkilendiği pek çok etken vardır ve bu yüzden bu değişkenler için uygun görülen model eşanlı ele alınmalıdır. Endojen ve eksojen arasında önceden belirlenmiş bir fark olmamalıdır. Sims bu düşünceleri üzerine geliştirdiği VAR modeli, Granger Nedensellik analizinin temelini oluşturmaktadır. (GUJARATI, 2004, s. 696)

Ayrıca Sims makroekonomik değişkenlerde içsel ve dışsal olarak ayrı ayrı değerlendirmeyi reddetmiştir ve her iki ekonomik değişkenin birbiri ile ilişki içinde olup birbirini etkileyebileceğini ve bu değişkenlerin diğer değişkenlerle etkileşim içinde olabileceğini savunmuştur.

Ayrıca VAR modeli analizi için ekonomik değişkenlerin durağanlıklarının incelemesi sonucun düzgün ve güvenilir çıkması açısından oldukça önemlidir. Durağan olmayan serilerle yapılan analizler birim kök içerdikleri için gerçek sonuçları yansıtmamaktadır.

VAR metodolojisi, birkaç endojen değişkeni birlikte ele aldığı için eşanlı denklem modellemesine oldukça benzemektedir. Fakat her bir endojen değişken gecikmeli

değerleri veya modelde bulanan diğer tüm değişkenlerin geçmiş ve gecikmeli değerleri ile açıklanmaktadır. (GUJARATI, 2004, s. 697)

Temel amacı sadece iktisadi değişkenler arasındaki tek yönlü ilişkiyi ortaya koymak olmayan VAR modeli analizi, aynı zamanda değişkenler arasındaki geçmişteki ve gelecekteki etkileşimi de tespit etmektedir. Hem regresyon hem de ekonometrik modellerin tam olarak belirlenmesi için çeşitli ekonomik kısıtlayıcı içermektedir. Bu varsayımlar içinde hangisinin içsel dışsal yani bağımlı ya da bağımsız olduğunu belirlenmesi ve bunların arasındaki ilişkinin niteliğinin belirlenmesi yer almaktadır. (KUMAR, LEONE, & GASKİNS, 1995) Bahsi geçen kısıtlamalar araştırmalar için çeşitli engellere yol açmaktadır fakat VAR modeli bu kısıtlamalara gerek olmaksızın değişkenlerin dinamik ilişkilerini ortaya koymaktadır. Böylece VAR modeli, zaman serileri analizinde kullanılmaya uygun bir model olmaktadır. Ayrıca VAR modelinde değişkenlerin gecikmeli değerlerini içermekte ve bu da VAR modeli analizi ile geçmişteki değişken ilişkilerini inceleyerek geleceğe yönelik öngörü yapılabilmesini sağlamaktadır.

Ekonometrik analizlerde sıkça kullanılan iki değişkenli VAR modeli denklemi şöyledir;

$$X_t = \delta_{10} + \sum_{i:1}^{p} a_{11i}\, x_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} a_{12i}\, y_{t-i} + u_{1t}$$

$$Y_t = \lambda_{20} + \sum_{i:1}^{P} b_{21i}\, x_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} b_{22i}\, y_{t-i} + u_{2t}$$

Denklemlerinde hata terimi u ile, p gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

VAR modeli için otokorelasyon problemi mevcutsa değişkenlerin gecikme uzunluklarının uzatılması bu problemi ortadan kaldıracaktır.

Var modeli analizi denklemlerin yanı sıra matrislerle de ifade edilmektedir. Var modeli matrisi en basit olarak;

$$\begin{bmatrix} X_t \\ Y_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \delta \\ \lambda \end{bmatrix} + \sum_{i:1}^{P} \begin{bmatrix} a_{11i} & a_{12i} \\ b_{21i} & b_{22i} \end{bmatrix} * \begin{pmatrix} X_{t-i} \\ Y_{t-i} \end{pmatrix} + \begin{bmatrix} u_{1t} \\ u_{2t} \end{bmatrix}$$

veya,

$$Z_t = c + \sum_{i:1}^{p} A_i z_{t-i} + u_t$$

Şeklinde ifade edilir. Gösterdiğimiz bu VAR modeli matris ve denklem örneği iki değişken içermektedir. Daha genel bir VAR modeli denklemi yazmak için p sayıda değişken tanımlayarak oluşturduğumuz denklemi şöyle ifade etmek mümkündür;

$$Z_t = c + A_1 Z_{t-1} + A_2 Z_{t-2} + A_3 Z_{t-3} + \ldots\ldots + A_p Z_{t-p}$$

Burada Zt değişken terimimizi, c sabit terimimizi ifade etmektedir.

Analizimizde kullanılan değişkenler büyüme (X_t), ihracat (Y_t) ve ithalat (Zt) için üç değişkenli VAR modeli denklemi şu şekildedir;

$$X_t = \alpha_1 + \sum_{i:1}^{p} a_{1i}\, x_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} a_{2i}\, y_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} a_{3i}\, z_{t-i} + u_{1t}$$

$$Y_t = \delta_1 + \sum_{i:1}^{p} b_{1i}\, y_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} b_{2i}\, x_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} b_{3i}\, z_{t-i} + u_{2t}$$

$$Z_t = \lambda_1 + \sum_{i:1}^{p} c_{1i}\, z_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} c_{2i}\, x_{t-i} + \sum_{i:1}^{p} c_{3i}\, y_{t-i} + u_{3t}$$

Uyguladığımız analizde VAR modeli analizi üç aşamada incelenmektedir. Birinci aşama VAR modeli için gerekli olan gecikme uzunluğunun bilgi kriterleri dahilinde belirlenmesi, ikincisi VAR modeli uyguladığımız değişkenlerimizin Granger Nedensellik analizinin yapılması ve üçüncüsü de etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırmalarının incelenmesidir. (KÖKSAL, 2016)

VAR modeli uygulamasında ilk aşama optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesidir.

ÇİZELGE 11.Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1.249.253	NA	0.595568	7.995.330	8.132743*	8.040.879
1	-1.162.580	1.516.774	0.610448	8.016.125	8.565.776	8.198.319
2	-1.122.990	6.185.911	0.851390	8.331.189	9.293.078	8.650.028
3	-1.027.058	1.319.062	0.856728	8.294.115	9.668.243	8.749.599
4	-8.727.721	1.832.150	0.623669	7.892.326	9.678.692	8.484.456
5	-7.542.963	1.184.759	0.604446	7.714.352	9.912.956	8.443.127
6	-4.873.815	21.68682*	0.254904*	6.608635*	9.219.477	7.474055*

Tablomuzda beş bilgi kriteri yer almaktadır bunlar;

LR: Likelyhood Ratio Test İstatistiği

FPE: Son Tahmin Hata Kriteri

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Gecikme uzunluğu tablomuzu incelediğimizde * simgesinin bulunduğu bilgi kriterlerindeki optimal gecikme uzunluğu sayısını belirlemektedir. Diğer bir değişle kullandığımız bu bilgi kriterlerini minimum yapan değer gecikme uzunluğudur. Bizim analizimizde kullanacağımız gecikme uzunluğu sayısı 6 olarak belirlenmiştir ve VAR modeli analizimiz bilgi kriterlerinin hepsi için uygundur.

Birbirlerini etkilediği düşünülen iki ya da daha fazla değişkenin, arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla VAR modeli analizi uygulanmaktadır.[1] Bağımlı değişken olarak büyüme alındığında, bir gecikme döneminde ithalat istatistik değeri, −2,00187'dir. Bu değer mutlak değerce 1,96'dan büyük olduğu için birinci gecikmede ithalat ve büyüme arasında ilişki mevcut olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İhracat istatistik değeri ise, üçüncü gecikme döneminde 2.78110 bulunmuştur. Bu değer, büyüme ve ihracatın üçüncü gecikmede ilişkili olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişken ihracat olarak alındığında, bir gecikmeli dönemde ithalat değeri, 1.96369 olduğundan ithalat değişkeni ile ihracat değişkeni ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.1.Otokorelasyon Testi

ÇİZELGE 12. Otokorelasyon-LM Test Sonucu

Lags	LM-Stat	Prob
1	9.470.532	0.3950
2	4.621.496	0.8660
3	9.134.007	0.4250
4	4.988.993	0.8353
5	1.210.253	0.2076
6	1.172.039	0.2295
7	5.116.750	0.8240
8	1.708.592	0.0474
9	8.795.868	0.4563
10	1.164.724	0.2339

[1] VAR modeli analizinin kapsamlı sonuçları ekler bölümünde Çizelge19'da yer almaktadır. Ayrıca VAR modeli analizi sonuçlarının görsel ifadesi olan Etki-Tepki analizi sonuçları ve yorumlanması, '3.5.1' numaralı başlık altında yer almaktadır.

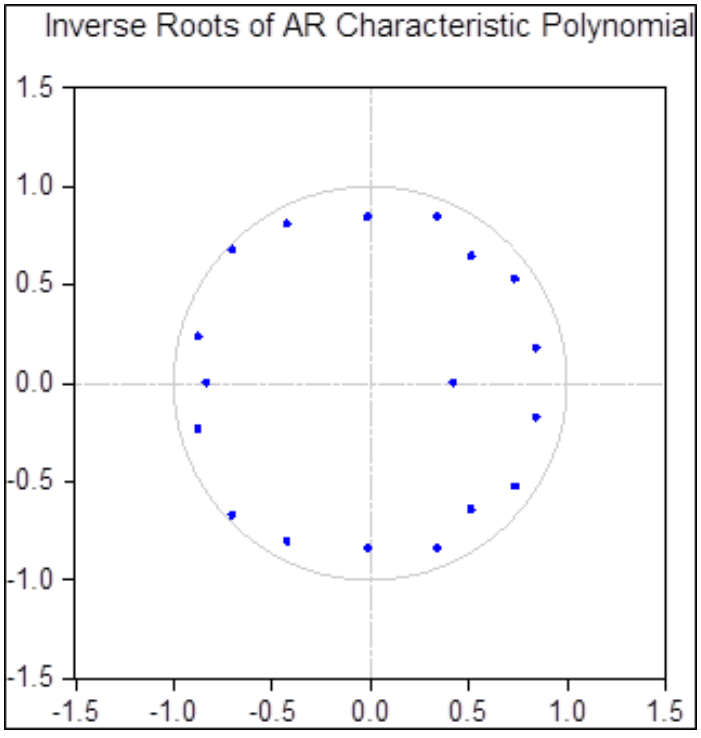
H0: model otokorelasyon içermemektedir.

H1: model otokorelasyon içermektedir.

VAR modelinin herhangi bir sorun içerip içermediğini analiz etmek modelin doğruluğu açısından önemlidir.

On gecikme düzeyi esas alınarak oluşturduğumuz otokorelasyon LM testi tablosunu incelediğimizde, elde ettiğimiz prob değerlerimiz her 10 gecikme düzeyi için 0,05'ten büyük olduğu için analizimizin H0 hipotezi olan "model otokorelasyon içermemektedir" i kabul, H1 hipotezimizi de reddederiz. VAR modeli analizi herhangi bir sorun içermemektedir sonucuna ulaşmış oluruz.

Şekil 9. AR Karakteristik Polinomu

VAR modelimizin durağan olup olmadığını test etmek amacıyla uyguladığımız analiz sonucunda AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içindeki dağılımına inceleyelim. Grafiğimizde de görüldüğü üzere AR karakteristik polinomu ters köklerinin birim çemberin içinde dağılması, hiçbirinin birim çemberin dışında

konumlanmaması VAR modelimizin durağan olduğunu göstermektedir. VAR modelimiz durağanlık açısından istikrar arz etmektedir.

3.4.Granger Nedensellik Testi

İktisadi iki değişken arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü tespit eden metodoloji Granger tarafından 1969 yılında yapılan bir çalışma ile ortaya konmuştur. Eğer bir değişkenin modeldeki varlığı diğer bir değişken tarafından etkileniyor veya değişken diğer bir değişkenin öngörüsüne bağlı olarak modele dahil ediliyorsa bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ayrıca eğer bir değişken ile diğer bir değişken arasında nedensellik ilişkisi söz konusu ise bir değişkene bağlı olarak gerçekleşen değişken bu değişkenden daha sonra ve bu değişkene bağlı olarak bir değişime uğramış olmalıdır.

Diğer bir ifade ile modele dahil edilen iki değişkenin birini X diğerini Y olarak varsayalım. Y değişkenine kıyasla X değişkeni daha önce gerçeklemişse ya da X değişkeninin geçmiş değeri ile Y değişkeninin şimdiki değeri söz konusu ise X değişkeni ve Y değişkeni nedensellik ilişkisi tahmin edildiğinde X, Y'nin nedenidir diyebiliriz. Bu durumda bağımlı değişken Y bağımsız değişken Y olmaktadır ve nedensellik ilişkisinin yönü X' ten Y'ye doğru olan tek yönlü bir nedenselliktir. Bu iki değişken karşılıklı olarak bir diğerinin nedeni olduğunda bu değişkenlerin çift yönlü nedensellik ilişkisine sahip olduğu kabul edilmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz değişkenler arasındaki bu ilişki her zaman mutlaka nedensellik ilişkisi olduğu. Diğer bir deyişle her durumda bağımlı değişken diye adlandırdığımız değişkenin sonucu, bağımsız değişkenin ise nedeni verdiği anlamı taşımaz. Bu ifade aslında iki değişken arasında ekonometrik anlamda yakın bir bağ olduğunu göstermektedir. Nedensellik analizi, modelde kullanılan değişkenlerin bağımlı bağımsız ya da içsel dışsal ayrımı hususunda önemlidir. (ALPTEKİN, 2009)

Granger nedensellik analizi standart denklemi aşağıdaki gibidir;

$$Y_t = б_0 + \sum_{i=1}^{m} \lambda_i Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{m} \sigma_i Y_{t-2} + \mu_t$$

$$X_t = \Theta_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_i X_{t-1} + \sum_{i=1}^{m} \beta_i X_{t-2} + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki denklemlerde σ_0 ve Θ_0 ifadeleri sabit değerleri simgelerken μ_t ve ε_t ifadeleri ise hata terimlerini simgelemektedir.

Bu denklemler kullanılarak nedensellik testi yapılmakta ve X ve Y değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi ve ilişkinin yönü tespit edilmektedir. X denklemine eklenen her bileşenin Y değişkeninin gelecek değerlerinde etki oluşturup oluşturmadığı tespit edilmektedir. Aynı analiz Y değişkeni denklemi içinde yapılmaktadır.

Değişkenlerimiz olan büyüme, ihracat ve ithalat değişkeni için uyguladığımız Granger nedensellik analizi incelediğimiz büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü ortaya koymaktadır. Bu analize ilişkin elde edilen sonuçlar sırasıyla büyüme, ihracat ve ithalat bağımlı değişken alınarak tablolar halinde aşağıda verilmiştir:

ÇİZELGE 13. Büyüme Granger Nedensellik Test Sonucu.

Bağımlı Değişken:	Buyume		
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
İhracat	1.358.327	6	0.0347
İthalat	2.703.858	6	0.0001
All	4.608.347	12	0.0000

ÇİZELGE 14. İhracat Granger Nedensellik Test Sonucu

Bağımlı Değişken:	İhracat		
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Buyume	1.441.152	6	0.0254
İthalat	2.316.214	6	0.0007
All	4.586.279	12	0.0000

ÇİZELGE 15. İthalat Granger Nedensellik Test Sonucu

Bağımlı Değişken:	İthalat		
Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Buyume	2.088.026	6	0.0019
İhracat	3.938.597	6	0.0000
All	5.002.344	12	0.0000

Granger Nedensellik analizi hipotezleri şu şekildedir;

H0: Nedeni değildir.

H1: Nedenidir.

Öncelikle çizelge 13'ü incelediğimizde, bağımlı değişken olarak büyüme alınmış ve Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analizin sonucunda, bağımsız değişkenimiz olan ihracat prob değeri, 0,0347 olarak bulunmuştur. Eğer elde ettiğimiz prob değeri, 0,05'ten küçük ise H0 reddedilir, H1 kabul edilir. İhracat prob değerimiz 0,05'ten küçük olduğu için H0 hipotezini reddederiz. Yani ihracat, büyümenin nedenidir. İthalat değişkeni prob değeri, 0,0001'tir ve bu değer 0,05'ten küçük olduğu için, H0 hipotezini reddedip, H1 hipotezini kabul ederiz. Yani ithalat, büyümenin nedenidir sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 14'ü incelediğimizde, bağımlı değişken olarak ihracat alınmış ve Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analizin sonucunda, bağımsız değişken olan büyüme prob değeri, 0,0254 olarak tespit edilmiştir. Yani 0,05'ten küçük olduğu için, H0 hipotezi reddedilir. Büyüme, ihracatın nedenidir sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bağımsız değişken olan ithalat prob değeri, 0,0007 olarak bulunmuştur ve 0,05'ten küçüktür. Bu nedenle, H0 hipotezi reddedilerek ithalat, ihracatın nedenidir sonucu elde edilmiştir.

Çizelge 15'i incelediğimizde, bağımlı değişken olarak ithalat alınmış ve Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda bağımsız değişken büyüme prob değeri, 0,0019 olarak bulunmuştur. Bu değer, 0,05'ten küçük olduğu için H1 hipotezi kabul edilerek; büyüme, ithalatın nedenidir sonucuna ulaşılır. Diğer bağımsız değişken

olan ihracat prob değeri, 0,0000 olarak bulunmuştur. Bu değer, 0,05'ten büyük olduğu için H1 hipotezi kabul edilerek ihracat, ithalatın nedenidir sonucu tespit edilmiştir.

Özetle; değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin yönünü belirlemek için uygulanan Granger nedensellik analizi sonucunda, modele dahil olan üç değişkenimiz büyüme, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde ettiğimiz sonuçlarda, dış ticareti temsil eden ihracat ve ithalat büyümeye neden oluşturmaktadır. Benzer şekilde, büyüme de bu değişkenlere kaynaklık etmektedir. Dolayısıyla ihracat, ithalat ve büyüme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi mevcuttur. İhracat ve ithalat değişkenleri de birbirlerine kaynaklık ettiğinden bu değişkenler arasında da çift taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

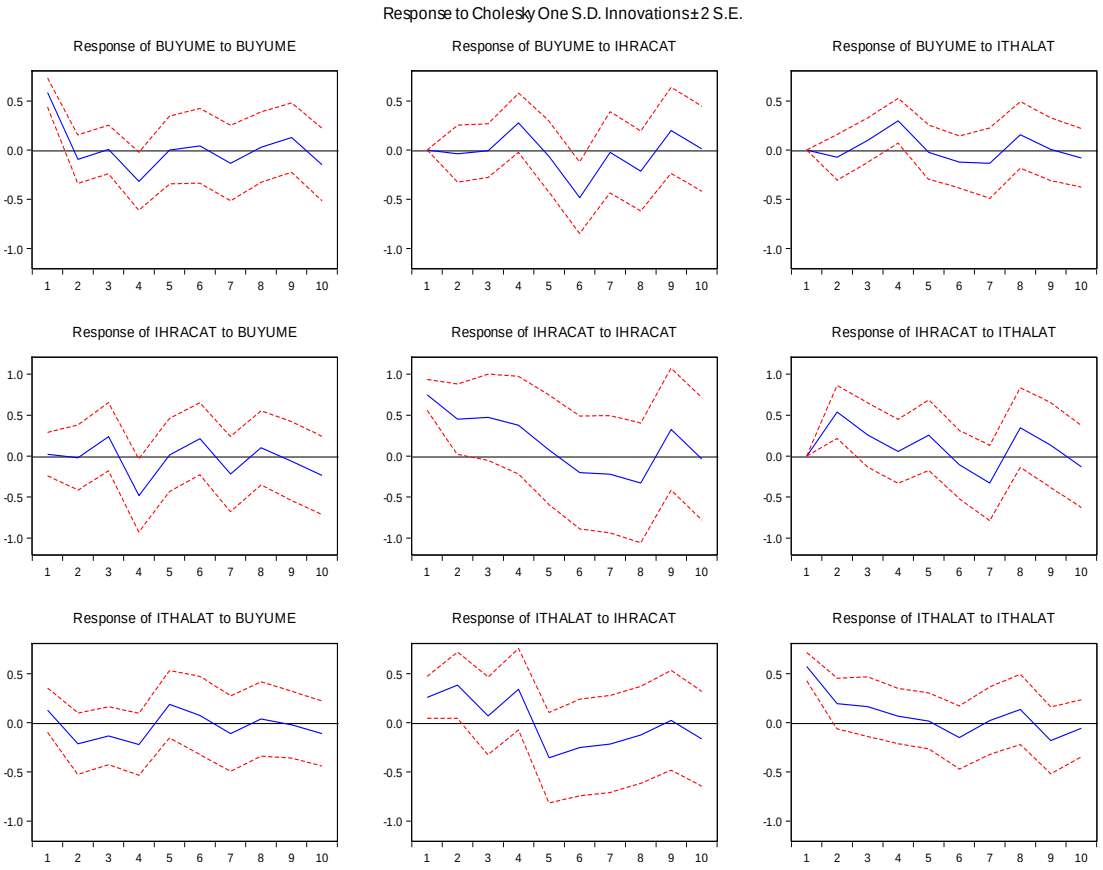
3.5.Varyans Ayrıştırması ve Etki Tepki Analizi

3.5.1.Etki Tepki Analizi

Var modeli analizi üzerinden değişkenlerde oluşabilecek tesadüfi bir şokun üzerine modeldeki diğer değişkenlerin göstereceği tepkiyi test etmek amacıyla uygulanan etki-tepki fonksiyonları iktisadi politikalara yön vermektedir. Diğer bir tanımla, etki-tepki fonksiyonları tesadüfi hata terimlerinden herhangi birinde meydana gelen bir standart sapmalık ani tepinin diğer bir değişkenin geçmiş ve gelecek değeri üzerinde nasıl etkisi olduğunu etki-tepki fonksiyonu göstermektedir. (TARI, 2012)

Var modeli analizi uyguladığımız büyüme, ihracat ve ithalat değişkenleri etki-tepki analiz sonuçları aşağıdaki gibidir.

Şekil 10. Etki-Tepki Analiz Sonuçları

Etki-tepki fonksiyon grafiğini incelediğimizde; ilk satırdaki üç grafik, büyüme; ikinci sıradaki üç grafik, ihracat; üçüncü sıradaki dört grafik, ithalata aittir. Büyüme değişkeninde bir birim şok olduğunda, ihracat değişkeni fonksiyonu önce artış sonra azalış göstermiş ve daha sonraki dönemlerde, dalgalanmalar şeklinde devam etmiştir. Büyüme değişkeninde meydana gelen bir standart sapmalık şoka ithalat değişkeni fonksiyonu, -0,5 ile 0,5 birim aralığında aşağı yukarı dalgalanmalar şeklinde tepki göstermiştir.

İhracat değişkeninde meydana gelen bir birimlik şoka büyümenin tepkisi 3 ve 5.dönemler arasında fazla olurken diğer dönemler nispeten daha az olmuştur. İthalat değişkeni fonksiyonunun tepkisi ise, önce pozitif yönlü olurken 7.döneme kadar azalış gerçekleşmiştir.

İthalat değişkeninde meydana gelen bir birimlik standart bir sapma sonucunda büyüme değişkeni fonksiyonu 4 ile 5.dönemler arasında diğer dönemlere görece daha

fazla tepki göstermiştir. İthalatta meydan gelen bir birimlik şoka ihracatın tepkisi, ilk 5.döneme kadar dalgalanmalar şeklinde olurken, 5.dönemden sonra daha sakin bir şekilde devam etmiştir.

Etki-tepki fonksiyonu analizi için elde etmiş olduğumuz bu sonuçlar Granger nedensellik analizi ile uyumlu neticelenmiştir.

3.5.2. Varyans Ayrıştırması

Serilerdeki ilişkiler, ilişkilerin nedenleri ve serilerin birbiri ile etkileşimini analiz eden bir diğer teknik ise Varyans Ayrıştırmasıdır. Varyans Ayrıştırması, VAR modelinin hareketli ortalamalar bölümünden elde edilir ve değişimlerin kaynağını bize vermektedir. (BARIŞIK & KESİKOĞLU, 2006) Değişkenlerde meydana gelen değişimlerin nedenlerinin ve bu değişimlerin ne kadarının diğer hangi değişken tarafından ne kadarının kendisinden kaynaklandığını araştıran Varyans Ayrıştırması, yüzde değişim olarak elde edilmektedir.

Geleneksel bir VAR analizi gibi etki tepki fonksiyonları ve Varyans Ayrıştırması, değişkenler arasında etkileşim ile ilgili bilgileri, elde etmek için kullanılmaktadır. (ENDERS, 1995) Ayrıca Varyans Ayrıştırması ile değişkenlerin birbirleri ile iktisadi ilişkilerinin daha net ve yüzdeyle ifade edilmiş halini görmek değişkenler üzerinde daha doğru yorum yapmayı sağlamaktadır. Bu analizle, herhangi bir değişken ile ilgili tahmin edilen hata varyansının hangi değişkenden kaynaklı olduğu belirlenmektedir.

VAR modeli analizi ile söz konusu dönemde ihracat, ithalat ve büyüme arasında ilişki ortaya konmuştur. Varyans ayrıştırması, gelecek 10 dönem büyüme, ihracat ve ithalatın birbirinin rakamsal olarak yüzde kaçının açıkladığını göstermektedir.

Varyans ayrıştırması ile ilgili bulgular 10'ar gözlem dönemi dahilinde sırası ile çizelge 16, büyüme; çizelge 17, ihracat; çizelge 18, ithalata ait olmaktadır.

ÇİZELGE 16.Büyüme Varyans Ayrıştırması Sonucu

Varyans Ayrıştırması:	Buyume			
Dönem	S.E.	BUYUME	IHRACAT	ITHALAT
1	0.587322	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.600355	98.11453	0.394819	1.490.649
3	0.608858	95.40646	0.391327	4.202.212
4	0.798956	71.19057	12.32599	16.48344
5	0.802013	70.64904	12.91589	16.43507
6	0.945518	51.03691	35.44109	13.52200
7	0.964572	50.94416	34.11205	14.94379
8	1.000.617	47.42812	36.24103	16.33085
9	1.028.192	46.44737	38.08055	15.47209
10	1.041.931	47.26176	37.09786	15.64038

Büyüme serimizi bağımlı değişken olarak alıp varyans ayrıştırma analizi uyguladığımızda, elde ettiğimiz sonuçlar çizelge 16'da gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre; büyümeyi, büyümenin kendisi ilk dönem yüzde 100 açıklarken diğer dönemlerde bu oran giderek azalmıştır. İhracat, büyümeyi ilk üç dönem yaklaşık yüzde 0,40 civarında açıklarken; 4 ve 5.dönem bu oran yaklaşık yüzde 12 olmuş diğer dönemler ise yaklaşık yüzde 36 civarında seyretmiştir. İthalatın büyümeye kaynaklık etme oranı, ikinci dönem yaklaşık yüzde 1,50 iken; üçüncü dönem, yaklaşık yüzde 4,20 ve devam eden dönemlerde yaklaşık yüzde 15,50 olarak gerçekleşmiştir.

ÇİZELGE 17. İhracat Varyans Ayrıştırması Sonucu

Varyans Ayrıştırması:	İhracat			
Dönem	S.E.	BUYUME	IHRACAT	ITHALAT
1	0.747478	0.098747	99.90125	0.000000
2	1.025.345	0.088117	72.33835	27.57353
3	1.182.358	4.131.710	70.42790	25.44039
4	1.331.561	16.27742	63.48305	20.23954
5	1.357.803	15.66408	61.35106	22.98486
6	1.392.896	17.20374	60.38181	22.41445
7	1.464.976	17.77300	56.88840	25.33860
8	1.544.160	16.42499	55.72543	27.84958
9	1.584.933	15.74419	57.12562	27.13019
10	1.608.105	17.45656	55.53778	27.00566

Bağımlı değişken olarak ihracatı alıp, varyans ayrıştırması analizi uyguladığımızda, elde ettiğimiz sonuçlar çizelge 17'de yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, ilk dönemde ihracatın yaklaşık yüzde 90,90'ını kendisi açıklarken, bu oran ilerleyen dönemlerde giderek azalmış, 10.dönemde yaklaşık yüzde 55,53 olmuştur. İthalatın ihracata kaynaklık etme oranı yüzde 20,23 ile yüzde 27,85 arasında değişmektedir. Büyümenin ihracata kaynak oluşturma oranı ise, ilk iki dönem yaklaşık yüzde 0,098 olurken; 3.dönem yaklaşık yüzde 4,13 olmuş ve diğer dönemler yüzde 17 civarında değişmiştir.

ÇİZELGE 18. İthalat Varyans Ayrıştırması Sonucu

Varyans Ayrıştırması:	İthalat			
Dönem	S.E.	BUYUME	IHRACAT	ITHALAT
1	0.640332	3.961.731	16.27816	79.76011
2	0.800337	9.714.356	33.31102	56.97463
3	0.830487	11.59491	31.62836	56.77673
4	0.926997	14.95670	38.94804	46.09526
5	1.010.445	16.03778	45.13304	38.82919
6	1.054.752	15.19452	47.12996	37.67552
7	1.082.752	15.47197	48.73843	35.78960
8	1.098.747	15.14483	48.59552	36.25965
9	1.114.096	14.76653	47.31448	37.91899
10	1.132.904	15.22644	47.86479	36.90878

Bağımlı değişken olarak, ithalat değişkenini aldığımızda ve varyans ayrıştırması analizi uyguladığımızda, elde ettiğimiz sonuçlar çizelge 18'deki gibidir. Bu sonuçlara göre; ilk dönem ithalatın yaklaşık yüzde 79,76'sı kendisi tarafından açıklanmış, diğer dönemler bu oran giderek azalmış. 10.dönem yaklaşık yüzde 36,90 olmuştur. İhracatın büyümeye kaynaklık etme oranı, ilk dönem yaklaşık yüzde 16,27 iken diğer dönemler artmış ve yaklaşık yüzde 47 civarında gerçekleşmiştir. Büyüme, ilk dönem ihracatın yaklaşık yüzde 3,96'sını açıklarken; ikinci dönem yaklaşık yüzde 9,71'ini ve 3.dönem yaklaşık yüzde 11,59'unu ve diğer dönemler yaklaşık yüzde 15'ini açıklamıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomilerin gelişmişlik düzeylerini belirlemede önemli olan ekonomik büyüme, iktisat biliminin başlangıcından itibaren, iktisadi düşünürlerin tartışma konusu olmuştur. Gelişmiş ekonomiler arasında yer almak, iyi bir ekonomik büyüme elde etmek, ülkelerin başlıca hedeflerinden biridir. Bu hedef doğrultusunda, ekonomik büyümenin kaynağı araştırılmış ve çeşitli yaklaşımlar getirilmiştir.

A. Smith, Ricardo ve Malthus gibi Klasik düşünürlere göre büyümenin kaynağı, iş bölümü ve artık değerin yatırım olarak değerlendirilebilmesidir. Sermaye ve emek ile kurulan klasik modelde, dönemin şartlarının etkisiyle de sınırlı bir büyüme öngörmüşlerdir.

Keynes'e göre ekonominin talep yönünü, tüketimi arttırırsak ekonomik büyüme elde etmiş oluruz. İstihdam sağlamanın da büyüme sağlamanın da yolu tüketimden geçer. Keynes, teknoloji ve beşerî sermayeyi modeline dahil etmemiştir. Ekonomide kararsız denge kavramını vurgulayan Harrod ve Domar büyümenin tasarruf ve yatırımlarla sağlanabileceğini savunmuştur.

Solow'un öncüsü olduğu Neoklasik yaklaşım Post Keynesyen Büyüme Teorisine tepki olarak doğmuştur. Neoklasik Büyüme Teorisi teknolojiyi de modele dahil ederek farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Solow teknolojiyi ve nüfusu modele dışsal olarak dahil etmiş ve geçici bir büyüme öngörmüştür.

Romer, Lucas ve Barro gibi düşünürlerin büyümeye yeni bir yaklaşım getirerek oluşturdukları içsel büyüme modelinde büyüme için fiziki sermayenin yanında beşerî sermayenin, teknolojinin ve kamu politikalarının da önemine değinilmiştir.

1923'ten itibaren çeşitli ekonomik ve siyasal problemlerle ve birçok krizle karşı karşıya kalan Türkiye çeşitli iktisadi politikalarla ekonomik istikrarı ve büyümeyi sağlamaya çalışmıştır. Cumhuriyet'e Osmanlı'dan kalan borçlarla başlayan Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarda tam serbestlik sağlayamasa da esnek politikalar izlemeye çalışmış ve özel sektörü desteklemiştir. 1929 Bunalım'ından etkilenmiş ve korumacı politikalara yönelmiştir. Sanayileşmenin yeni başlaması, üretimin yetersizliği ile

ithalata bağımlı olan Türkiye'de fiyatlar genel düzeyi artmıştır. İhracat kısıtlanarak ithalat artmış ve önemli bir dış ticaret açığı oluşmuştur.

1934 yılında sanayileşmeyi ve üretimi desteklemek amacıyla, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı imzalanmıştır. Ardından İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yapılmış ancak 2.Dünya Savaşı nedeniyle uygulamaya konamamıştır. Takip eden yıllar, dış ticarette daralma yaşanmış ve enflasyonla mücadele edilmek zorunda kalınmıştır.1960'lı yıllar yurt dışından ithal edilen malların ülke içinde üretilmesine yönelik sanayileşmeye dayanan ithal ikameci yaklaşım ile sanayi üretimi desteklenmiş, ithalatta kısıtlamalara gidilmiştir.

24 Ocak 1980 kararları ile ithal ikameci yaklaşımdan dışa açık ihracata dayalı büyüme yaklaşımına geçilmiş ve yıllardır izlenen politika terk edilmiştir. Ancak 1980'lerde gerçekleştirilen politika değişikliği beklenen etkiyi yaratmamış 1990'lı yıllar yüklü kamu borçları ve yüksek enflasyonla baş edilmeye çalışılan bir dönem olmuştur. Türkiye, yüksek enflasyonla mücadele konusunda yıllarca sıkıntı yaşamış, pek çok krize maruz kalmıştır. 1999 yılında enflasyonla mücadele adına IMF ile stand-by anlaşması imzalanmış, bu anlaşma 2001 krizi ile neticelenmiştir.

2001 itibari ile reformlar yapılmış ve cari açıkla birlikte hızlı bir büyüme elde edilmiştir. 2003'ten 2007'ye kadar devam eden istikrarlı durum 2007'de küresel krizin etkisiyle bozulmaya başlamış, 2008 yılında ülkede daralma meydana gelmiştir. 2010 sonrasında coğrafyasında jeopolitik gerilimler, terör, döviz kurlarında aşırı dalgalanmalar ve siyasi belirsizlikler yaşayan, küresel ekonomideki bozulmaların da eşlik ettiği artan sıkıntılarla karşı karşıya kalan Türkiye, ekonomisinde yüksek enflasyon ve işsizlik sorunları ile mücadele etmektedir.

Çalışmada 1980-2007 yıllarında, Türkiye'de dış ticaret unsurlarının, büyümeye etkisi araştırılmış ve ekonometrik analiz ile büyüme ve ihracat, ithalat arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Analizin sonucunda, büyüme ve dış ticareti temsil eden ihracat, ithalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Aynı şekilde, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında da çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur.

Varyans ayrıştırması ile gelecek on yıllık dönemde değişkenlerin hangi oranda diğer değişkenler tarafından açıklanacağı tahmin edilmiştir. Bunun sonucunda, büyümenin gelecek on yılda, giderek daha fazla bir şekilde, ithalat ve ihracat tarafından açıklandığı ortaya konmuştur. Söz konusu dönemde, Türkiye'de özellikle ihracatın, büyüme için tetikleyici unsur olduğu kanısına varılmıştır.

Ekonomik büyümenin dış ticaret dinamikleri incelendiğinde, ihracatın ithalata göre daha anlamlı bir ekonomik büyüme sonucu doğurduğu anlaşılmaktadır. Türkiye ekonomisinde ithalat da ekonomik büyüme üzerinde çok etkili bir dış ticaret unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni Türkiye ekonomisinin üretim ve bunun içinde yer alan ihracat yapısının ithalata dayalı olmasıdır.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, Türkiye'nin büyüme politikası, üretimi ithalata bağımlılıktan kurtararak ihracatı arttırmaya yönelik olmalıdır. Bu doğrultuda, kısa vadede kendi doğal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmalı ve üretimini arttırmalıdır. İhracatı arttırmanın bir diğer yolu, yabancı yatırımcının ülkeye yatırım yapmasını sağlamaktır. Bunun için, yapısal reformlar yapılmalı, istikrarlı maliye ve para politikaları uygulanmalı, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve şeffaflık gibi kavramlara önem verilmelidir. Uzun vadede getirisi olan eğitime ve teknoloji üretmeye yönelik adımlar atılmalıdır.

Dış ticaretin yanı sıra büyümenin, kurdaki değişimler, enflasyon, yatırım, kamu harcamaları, tasarruflar, özel sektör tüketimi, ülkenin doğal kaynakları, teknoloji kapasitesi, siyasal istikrar, sosyo-kültürel yapı, coğrafi konum, bireylerin eğitim seviyesi, diğer ülkelerin büyüme oranları gibi pek çok belirleyicisi bulunmaktadır. Bu açıdan, bu çalışmanın eksikliklerinin olduğu aşikardır. Bu çalışmanın sonuçları doğrultusunda, bir iktisatçı olarak özellikle bir hususun vurgulanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ekonometrik çalışmalar ancak iktisat teorisi ile uyumlu sonuçlar ortaya çıkardığı müddetçe anlam taşıyabilir. Keza, reel kur değişkeni ile bu çalışma için yapılan ekonometrik analizler iktisat teorisi ile anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmadığı için göz ardı edilmek zorunda kalınmıştır. Reel kur değişkeni kullanılarak Türkiye ekonomisinin büyüme dinamikleri üzerinde dış ticaret odaklı anlamlı sonuçlara

ulaşılamaması, başta çalışmayı yapan olarak benim eksikliğim ve verilerin temel yıl kapsamında değişikliğe uğramış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Son olarak, Lucas eleştirisinde de belirtildiği gibi, geçmişin verilerine dayanarak yapılan ekonometrik çalışmalarla geleceğe yönelik perspektifler sunmak hatalı sonuçlar doğurabilir. Çünkü bekleyişlerdeki değişmeler bütün karar alıcıların beklenmedik yönde hareketine sebebiyet vererek ekonomik dinamikleri tümden etkileyecek ve beklenmedik sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

KAYNAKÇA

AGHION, P., & HOWITT, P. (1992). "A Model of Growth Through Creative Destruction". *Econometrica, 60*(2), 323-351. http://www.jstor.org/stable/2951599 adresinden alındı

AKSU, L. (2013). "Türkiye'de İktisadi Büyümenin Kaynakları". (Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKTAN, C. (2001). *İhracat Türleri*. canaktan.org. adresinden alındı

AKTAŞ, C. (2009). "Türkiye'nin İhracat, İthalat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 35-47.

AKYILDIZ, H., & EROĞLU, Ö. (2004). "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1), 43-62.

ALKİN, E. (1987). *Gelir ve Büyüme Teorisi.* İSTANBUL: GÜR-AY MATBAASI.

ALPTEKİN, V. (2009). "Türkiye'de Dış Ticaret - Reel Döviz Kuru İlişkisi: Vektör Otoregresyon (VAR) Analizi Yardımıyla Sınaması". (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

APAK, S., & UÇAK, A. (2007). "Ekonomik Büyümenin Anlamlılığı ve Gelişmişlik: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme" Muhasebe ve Finansman Dergisi journal(34), 57-65.

APAYDIN, F. (2013). "Büyümenin Ekonomi Politiği: Türkiye Örneği". (Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AVRAS, M., & TORUSDAĞ, M. (2016). "İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği". IUJEAS, 1(2).

AY, A., ERDOĞAN, S., & MUCUK, M. (2003). "İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1969 2002". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(1), 117-125.

AYDEMİR, C., & GÜNEŞ, H. H. (2006). "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 136-158.

BARIŞIK, S., & KESİKOĞLU, F. (2006). "Türkiye'de Bütçe Açıklarının Temel Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi [1981-2003 VAR,Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61*(4), 59-82. http://dergipark.gov.tr/ausbf/issue/3215/44757 adresinden alındı

BARRO, R. (1990). "Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth". Journal of Political Economy, 98(5), 103-125. doi:10.1086/261726

BERBER, M. (2006). *"Dış Ticaret Politikası Araçları ve Amaçları".* Dr Metin Berber: http://www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/D%20Ticaret%20Politikas%20Aralar%20ve%20Amalar.doc adresinden alındı

BİLGİN, C., & ŞAHBAZ, A. (2009). "Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri" Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 177-198.

CANBAY, Ş., & ERDOĞAN, S. (2016). "İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme". Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 29-44. http://dergipark.gov.tr/anemon adresinden alındı

ÇAVUŞ, T. (2017). *Ekonomik Açıdan İstenmeyen 5 Büyüme Şekli*. Üniverlist: https://univerlist.com/blog/ekonomik-acidan-istenmeyen-5-buyume-sekli/ adresinden alındı

DEMİR, Ö. (1996)." Joseph A. Schumpeter: Hayatı, Eserleri ve Katkıları" Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.

DEMİRBAŞ, M. (2003). "1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 233-249.*

DEMİRHAN, E. (2005). "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75-88.*

DİNLER, Z. (2000). *İktisada Giriş.* Bursa: Ekin Kitapevi.

DİNLER, Z. (2008). *İktisat.* Bursa: Ekin Kitapevi Yayınları.

DOĞAN, Z. (2014). "Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamikleri". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergis(6), 365-380.

EHRLICH, I. (1990). "The Problem of Development: Introduction". Journal of Political Economy, S1-S11. http://www.jstor.org/stable/2937629 adresinden alındı

EMİROĞLU, G. (2012). "1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı ve Büyüme İlişkisi Bir Ampirik Uygulama". (Yüksek Lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.

ENDERS, W. (1995). "Applied Econometric TimeSeries". USA: John Willey & Sons, INC.

ERCAN, N. Y. (2002). "İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış". Planlama Dergisi, 129-138.

ERDOĞAN, S. (2006). "Türkiye'nin İhrcat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması". Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, 30-39.

GROSSMAN, G., & HELPMAN, E. (1994). "Endogenous Innovation in the Theory of Growth". The Journal of Economic Perspectives, 8(1), 23-44. http://www.jstor.org/stable/2138149 adresinden alındı

GUJARATI, D. (2004). Basic Ekonometrics. D. N. Gujarati içinde, *Basic Ekonometrics.* USA: McGraw-Hill. http://libgen.is/book/index.php?md5=3978CD170D6EA06A9E59422DDACD910E adresinden alındı

GÜNÇAVDI, Ö., & KÜÇÜKÇİFÇİ, S. (2012). Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynakları ve İstihdam Etkileri. *Tartışma Metni*. Türkiye Ekonomi Kurumu.

GÜNEŞ, H. H. (2009). "İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 126-138.*

HEK, P. A. (1999). "On Endogenous Growth Under Uncertainly" Institute of Social and Economic Research, Osaka University, 727-744. https://www.jstor.org/stable/2648775 adresinden alındı

HİÇ, M. (1994). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi.* İstanbul: Filiz kitabevi.

JONES, C. I. (2001). *İktisadi Büyümeye Giriş* (Çev: Sanlı ATEŞ,İsmail TUNCER). S. Özkal (Dü.). içinde İstanbul: Literatür Yayıncılık.

KADILAR, C., & ŞİMŞEK, M. (2010). "Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi". C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11(1), 115-140.

KALYONCU, H. (2001). "Yakınsama Analizine Neoklasik Yaklaşım: Türkiye'nin 67 İlinin Gelir Yakınsaması Üzerine Bir Uygulama". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(8), 122-147. http://dergipark.gov.tr/cusosbil/issue/4364/59693 adresinden alındı

KARACA, O. (2004, NİSAN 7). "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var Mı?". Ekonomist dergsi. http://www.tek.org.tr/dosyalar/O-KARACA.pdf adresinden alındı

KARŞIYAKALI, B. (2008). "Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Kaynaklarının Analizi". (Doktora Tezi), 22. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KAYNAK, M. (2011). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitapevi.

KAZGAN, G. (1993). *İKtisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (6.Baskı b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998, OCAK). "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 207-230.

KIZILKAYA, E. (2004). "Friedrich Nietzsche'nin Joseph A.Schumpeter'in İktisat Düşüncesi Üzerindeki Etkisine Dar Bir Not". Dou Üniversitesi Dergisi, 197-212.

KIZILKAYA, O. (2013). İktisadi Büyüme. https://akademik.ahievran.edu.tr adresinden alındı

KONT, G. (2013). İhracat Çesitleri. *Dış Ticaret Bilgilendirme Semineri*. İZMİR: İzmir Ticaret Odası.

KONT,G.(2015). izto.org.tr. Pusula Dergisi. http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2015/İhracat%20ÇeŞİtlerİ.pdf adresinden alındı

KORKMAZ, S. (2014). "Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik ilişkisi". Business and Economics Research Journal, 5(4), 119-128.

KÖKSAL, M. (2016). "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi : Türkiye Örnrğİ". *(Yüksek Lisans Tezi)*. KONYA: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KUMAR, V., LEONE, R. P., & GASKİNS, J. N. (1995). "Aggregate and disaggregate sector forecasting using consumer confidence measures". International Journal of Forecasting(11),361-377. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0169207095005942 adresinden alındı

KURT, S., & BERBER, M. (2008). "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme". İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(2).

KÜÇÜKKALAY, A. M. (2011). *İktisadi Düşünceler Tarihi.* İstanbul: Beta Yayınları.

LUCAS, R. E. (1988). "On The Mechanics Of Economic Development" . Journal of Monetary Economics, 3-42.

MALTHUS, T. R. (1798). *An Essay on the Principle of Population.* London: Printed for J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard.

MANGA, M., BAL, H., ALGAN, N., & KANDIR, E. D. (2015). "Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Brics Ülkeleri ve Türkiye Örneğİ". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(1), 45-60.

METES, D. V. (2005). "Visual, Unit Root and Stationarity Tests and Their Power and Accuracy". Alberta, Edmonton, Canada: University of Alberta. http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.737.6915&rep=rep1&type=pdf adresinden alındı

NEVILE, J. W. (1962). "The Mathematical Formulation of Harrod's Growth Model". The Economic Journal, 72(286), 367-370. https://www.jstor.org/stable/2228675 adresinden alındı

ÖZCAN, B., & ÖZÇELEBİ, O. (2013). "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi?". *YÖNETİM VE EKONOMİ, 20*(1).

ÖZDEN, M. (2014). "İktisadi Büyüme ve Kalkınma Olgusunda Dış Ticaretin Yeri ve Önemi: Türkiye Örneği". (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

ÖZGÜN, C. (2008). "Osmanlı Ekonomi Politiğine Kısa Bir Bakış (XVIII- XIX. Yüzyıllar)". Tarih okulu Dergisi, 2-17.

PARA & BORSA. (2014). İthalat Çeşitleri Nelerdir?: https://www.paraborsa.net/i/ithalat-cesitleri-nelerdir/ adresinden alındı

PARASIZ, İ. (2008). *Büyüme Teorileri.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

PATA, U. K. (2017). "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi (1971-2014)". Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 31(1), 119-134.

PEKER, H. S. (2015). "Avrupada Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi ile Bir Karşılaştırma". *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF dergisi, 1-12.*

POLAT, M. (2019). *İhracat Türleri Nelerdir?* metinpolat.com.tr: http://www.melihpolat.com.tr/ihracat-turleri-nelerdir adresinden alındı

REBELO, S. (1991). "Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth". *Journal of Political Economy*, 500-521. http://www.jstor.org/stable/2937740 . adresinden alındı

Ricardo, D. (1817). *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri.* (T. Ertan, Çev.)

RICARDO, D. (1951). *The Works and Correspondence of David Ricardo, Vol1 Principles of Political Economy and Taxation* (Cilt 1). (P. Sraffa, Dü.) CAMBRİDGE: published by Liberty Fund, Inc.

ROMER, P. (1990). "Endogenous Technological Change". Journal of Political Economy, 71-102. http://www.jstor.org/stable/2937632 adresinden alındı

ROMER, P. M. (1986). "Increasing Returns and Long-Run Growth". The Journal of Political Economy, 1002-1037. http://www.jstor.org/stable/1833190 adresinden alındı

SAÇIK, S. Y. (2009). "1980-2006 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları ve Performansı" . *Mevzuat Dergisi(140).*

SAĞLAM, Y., & EGELİ, H. A. (2015). "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Örneği". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(4), 517 - 530.*

SALA-I-MARTIN, X. (1990). "Lecture Notes On Economic Growth (II): Five Protype Models Of Endegenous Growth". NBER WORKING PAPERS SERIES. https://www.nber.org/papers/w3564 adresinden alındı

SARAÇ, T. B. (2009). "Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama(1988-2007)". (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü "

SAVAŞ, V. (2000). *İktisatın Tarihi.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

SAVCI, Y. (2009). "Kobiler'in Dış Ticarette Karşılaştıkları Sorunlar". (Yüksek lisans tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SAVRUL , B., ÖZEL , H., & KILIÇ, C. (2013). "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi ". Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 55-78.

Schumpeter, J. A. (1939). *BUSINESS CYCLES. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process.* New York Toronto London: McGraw-Hill Book Company.

SEYİDOĞLU, H. (2013). *Uluslararası İktisat; Teori, Politika ve Uygulama* (GELİŞTİRİLMİŞ 19.BASKI b.). İSTANBUL: GÜZEM CAN YAYINLARI.

SEZEN, S. (2008). "Türkiye'de İhracat Politikasını Etkileyen Makro Değişkenlerin Ekonometrik Analizi". (YÜKSEK LİSANS TEZİ) Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

SEZGİN, Ş. (2009). "Türkiye'de 1990-2006 Yılları ArasındaDış Ticaret- Ekonomik Büyüme İlişkisi" . Sosyal Bilimler Dergisi, 175-190.

SONG, H., & WİTT, S. (2000). *Tourısm Demand Modelling And Forecasting; Modern Econometric Approaches.* Oxford: Elsevier Science ltd.

SÖNMEZ, A., & ŞİMŞEK , F. (2011). "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelrin Küçük Ölçekli Bir Aile İşletmesi Üzerindeki Etkileri". Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2), 93-114.

ŞAHİN, D., & DURMUŞ, S. (2018). "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(60).

ŞEN, F. (2007). "Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği". (Yüksek Lisans Tezi), 53-54. İZMİR: DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ.

ŞENKARDEŞLER, R. A. (2018). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik AnaliziCumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi". Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 4(1), 108-129.

ŞEREFLİ, M. (2016). "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği". Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 136-143.

ŞİMŞEK, M. (2003). "İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi , 1960–2002". Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, 18(2), 43-63.

TABAN, S. (2008). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller* (birinci basım b.). Ankara: Nobel Yayım Dağıtım.

TARI, R. (2012). *Ekonometri Geleneksel Yöntemler Zaman Serileri Analizi Panel Veri Analizleri* (8.BASKI b.). KOCAELİ: Umuttepe Yayınları.

TAŞTAN, H. (2010). "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonmik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi". Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 87-98.

TEMİZ, D. (2010). "Türkiye'de Reel İhracat Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1965-2009 Dönemi". Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisİ, 71-82.

TUNCER, İ. (2002). "Türkiye'de İhracat İthalat ve Büyüme: TODA YAMAMOTO Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri 1980 2000". Çukurova üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi, 9(9), 89-107. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/cusosbil/article/view/5000000953/5000001644 adresinden alındı

UÇAK, A. (2013). "Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri ve İşsizliğe Etkisi" International Journal of Human Sciences, 10(1), 202-223.

ÜLGENER, S. (1991). *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme.* İstanbul: DER yayınları.

ÜNSAL, E. (2009). *Makro İktisat.* Ankara: İmaj Yayıncılık.

YARDIMCI, P. (2006). "İçsel Büyüme ve Türkiye'de İçsel Büyümeyi Etkileyen Faktörlerin Amprik Analizi". *(Dokrora Tezi)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

YAVUZ, M. (2011). "Türkiye'de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi". Ege Üniversitesi, 15. İktisat Öğrencileri Kongresİ. Ege Üniversitesi, 15. İktisat Öğrencileri Kongresİ.

YELDAN, E. (2011). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri* (Cilt Ayrıntı Basımevi). Ankara: Efil yayınevi.

YİĞİDİM, A., & KÖSE, N. (1997). " Ihracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği · (1980-1.996)". Ekonomik Yaklaşım,, Cilt 8,(26), 71-85.

YILDIRTAN, D. Ç. (2011). *E-Views Uygulamalı Temel Ekonometri; Makroekonomik Verilerle.* içinde İstanbul: Türkmen Kitabevi.

EKLER

ÇİZELGE 19. VAR Modeli Analiz Sonucu

	BUYUME	**IHRACAT**	**ITHALAT**
BUYUME(-1)	-0.130599	-0.248326	-0.454769
	(0.20837)	(0.26518)	(0.22717)
	[-0.62678]	[-0.93643]	[-2.00187]
BUYUME(-2)	-0.100500	0.753861	-0.095040
	(0.21299)	(0.27107)	(0.23221)
	[-0.47186]	[2.78110]	[-0.40929]
BUYUME(-3)	-0.622014	-0.641675	-0.637708
	(0.25526)	(0.32486)	(0.27830)
	[-2.43681]	[-1.97521]	[-2.29147]
BUYUME(-4)	0.110869	0.312001	0.624726
	(0.21416)	(0.27256)	(0.23349)
	[0.51770]	[1.14473]	[2.67564]
BUYUME(-5)	0.098017	0.285175	(-0.503427)
	(0.22065)	(0.28082)	(0.24057)
	[0.44421]	[1.01550]	[-2.09266]
BUYUME(-6)	-0.436306	-0.459666	0.103562
	(0.18074)	(0.23003)	(0.19706)
	[-2.41396]	[-1.99830]	[0.52555]
IHRACAT(-1)	(-0.006170)	0.276522	0.394801
	(0.18441)	(0.23469)	(0.20105)
	[-0.03346]	[1.17824]	[1.96369]
IHRACAT(-2)	-0.016621	0.028793	-0.252626
	(0.16697)	(0.21250)	(0.18204)
	[-0.09954]	[0.13549]	[-1.38774]
IHRACAT(-3)	0.105507	0.386594	0.370650
	(0.15486)	(0.19709)	(0.16884)
	[0.68129]	[1.96148]	[2.19526]
IHRACAT(-4)	-0.229008	-0.554083	-0.813875
	(0.15691)	(0.19970)	(0.17107)
	[-1.45948]	[-2.77459]	[-4.75745]
IHRACAT(-5)	-0.594924	0.111665	0.207140
	(0.25111)	(0.31958)	(0.27377)
	[-2.36920]	[0.34941]	[0.75662]

IHRACAT(-6)	0.139493	0.342573	-0.484964
	(0.16753)	(0.21322)	(0.18265)
	[0.83263]	[1.60668]	[-2.65509]
ITHALAT(-1)	-0.128173	0.941495	0.340461
	(0.20202)	(0.25711)	(0.22026)
	[-0.63444]	[3.66177]	[1.54573]
ITHALAT(-2)	0.209358	-0.164298	-0.260446
	(0.26643)	(0.33909)	(0.29048)
	[0.78578]	[-0.48453]	[-0.89660]
ITHALAT(-3)	0.517461	-0.124380	0.237927
	(0.22560)	(0.28712)	(0.24596)
	[2.29369]	[-0.43320]	[0.96732]
ITHALAT(-4)	-0.344676	-0.065574	-0.116152
	(0.23274)	(0.29620)	(0.25374)
	[-1.48097]	[-0.22138]	[-0.45775]
ITHALAT(-5)	0.078081	-0.166266	0.401833
	(0.24344)	(0.30983)	(0.26542)
	[0.32073]	[-0.53664]	[1.51397]
ITHALAT(-6)	0.680157	0.202549	0.379016
	(0.23580)	(0.30010)	(0.25708)
	[2.88445]	[0.67493]	[1.47429]
C	1.797.645	-0.848626	2.868.785
	(0.87271)	-111.068	(0.95147)
	[2.05985]	[-0.76406]	[3.01510]
R-squared	0.789450	0.834745	0.820286
Adj. R-squared	0.497920	0.605931	0.571451
Sum sq. resids	4.484.310	7.263.400	5.330.329
S.E. equation	0.587322	0.747478	0.640332
F-statistic	2.707.949	3.648.139	3.296.503
Log likelihood	-1.396.361	-2.167.983	-1.672.887
Akaike AIC	2.060.226	2.542.489	2.233.054
Schwarz SC	2.930.507	3.412.770	3.103.335
Mean dependent	1.493.779	2.123.876	2.635.812
S.D. dependent	0.828876	1.190.728	0.978149
Determinant resid covariance (dof adj.)		0.062967	
Determinant resid covariance		0.004222	
Log likelihood		-4.873.815	
Akaike information criterion		6.608.635	
Schwarz criterion		9.219.477	

ÇİZELGE 20. Analizde Kullanılan Veriler

TARİH	İHRACAT	İTHALAT	GSYİH
1980	28,7	56,0	-2,4
1981	61,6	12,9	4,9
1982	22,2	-1,0	3,6
1983	-0,3	4,4	5,0
1984	24,5	16,5	6,7
1985	11,6	5,5	4,2
1986	-6,3	-2,1	7,0
1987	36,7	27,5	9,5
1988	14,4	1,3	2,1
1989	-0,3	10,2	0,3
1990	11,5	41,2	9,3
1991	4,9	-5,6	0,9
1992	8,2	8,7	6,0
1993	4,3	28,7	8,0
1994	18,0	-20,9	-5,5
1995	19,5	53,5	7,2
1996	7,3	22,2	7,0
1997	13,1	11,3	7,5
1998	2,7	-5,4	3,8
1999	-1,4	-11,4	-3,4
2000	4,5	34,0	6,8
2001	12,8	-24,0	-5,7
2002	15,1	24,5	6,2
2003	31,0	34,5	5,3
2004	33,7	40,7	9,4
2005	16,3	19,7	8,4
2006	16,4	19,5	6,9
2007	25,4	21,8	4,7
2008	23,1	18,8	0,7
2009	-22,6	-30,2	-4,8
2010	11,5	31,7	9,2
2011	18,5	29,8	8,8
2012	13,0	-1,8	2,1
2013	-0,4	6,4	4,2
2014	3,8	-3,8	2,9
2015	-8,7	-14,4	3,3
2016	-0,9	-4,2	2,9
2017	10,1	17,7	7,40

Analizde kullanılan ihracat ve ithalat veriler Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Kurumu'ndan (TUİK) elde edilirken, gayri safi yurtiçi hasıla verisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden elde edilmiştir. Değişkenler yıllık yüzde değişim oranı olarak incelenmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Esma TÜRLÜOĞLU, 1993 yılında Edirne'de doğdu. Trakya Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi İktisat bölümünden 2016 yılında mezun oldu. Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi ön lisans programı dış ticaret bölümünden 2016 yılında mezun oldu. 2017 yılında Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü iktisat bölümü yüksek lisansa başladı.

Eylül 2017'de İspanya'da gerçekleştirilen 1.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresine "Büyüme ve İşsizlik İlişkisi Analizi" adlı çalışması ile katıldı; Mayıs 2018'de Antalya'da gerçekleştirilen ASEAD 3.Sosyal Bilimler Konferansına "Kadın İstihdamı ve Büyüme İlişkisi; VAR Modeli Analizi" adlı çalışması ile katıldı.